

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2019. március 15.

XIX. évfolyam, 1. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkat Bicskei Zoltán grafikus munkáival illusztráltuk.

A címlapon: Csodaszarvas

A hátlapon: Fejetlen Szent János

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
: – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

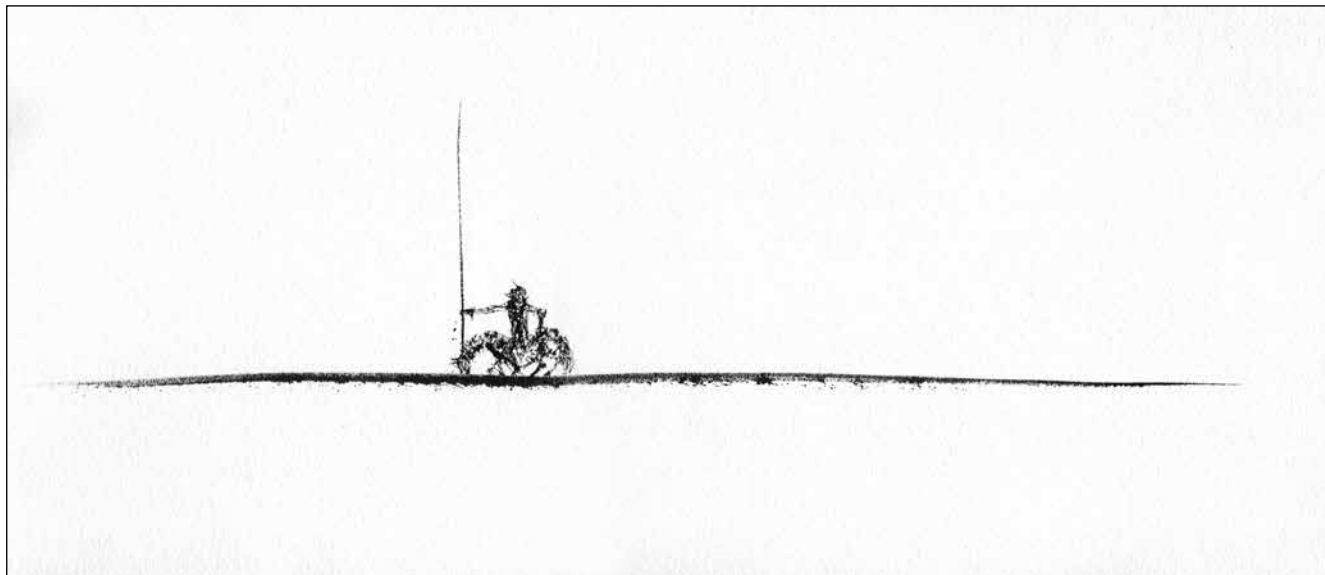
Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Bata János Megkopott táj c. verseskötetéről Gubás Ágota összeállítása	5
Iancu Laura	A végvári vitéz hét napja 5
Bata János	Versek 6
Kondor Katalin	Tükörcserepek – Odaát Szerbiában 9
Tráser László	Megkopott táj 11
Ágh István	A puszták harangja (vers) 12
Bicskei Zoltán	27 kórus szabadság (hangjáték) 13
Madár János	Megmárciusodunk (vers) 24
Mezey Katalin	Naplójegyzetek V. 25
Mérey Katalin	Visszatért 28
Radnai István	Versek 30
Szabó Ferenc SJ	Magyar sors – magyar hivatás itthon és a kisebbségben 32
Marcsók Vilma	„Nehéz az élet” 38
Hódi Sándor	A jugoszláv válság hatása a Délvidék magyarságára 40
Sági Zoltán	Fertőz vagy gyógyít? 43
Bencze Izabella	A trágárság nem közéleti kategória 48
Tráser László	Cédulák XXI. 50
Huszár Zoltán	Tévedések színjátéka – Első rész 53
Stanyó Tóth Gizella	Tiszavirág-életű Vándorbot 55
Diószegi György Antal	A Rákóczi-emlékév egyetemes jelentősége 61
Csorba Csaba	Geopolitika és történelem 70
Dalmay Árpád	Jus murmurandi Petőfi ügyében 73
Gyémánt Richárd	Torontál vármegye az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején – Második rész 81
Klamár Zoltán	A hagyomány és a fejlődés nem ellentéte egymásnak – Harkai Imre emlékezete 95
Róna Judit Ágnes	A középkori scriptorok 21. századi leszármazottja 98
Mezey László Miklós	Új egyszerezős országtörténeti monográfia 102
Papdi Izabella	Az Aracs 2018-as évfolyamának repertórium 105
Színes melléklet	117

E számunkat Bicskei Zoltán grafikáival illusztráltuk.

A végvári vitéz hét napja*

A hét első napján a vitéz Magyarkanizsának fordul, és meghallgatja a fejetlen Keresztelő, az összezúzott arcú Anya, a lefejezett Krisztus kórusban mondott hét szavát, hogy: Ember, segíteni csak a szenvedő Isten tud!

Akár a hiszekegyet, vallja hitét, nem csak kedden, napjában megannyiszor, azok helyett is, akik világgá futottak, hogy: itt, a Duna és a Tisza között van a hazám, mint jó asszony combja ölel a két folyó, és rejt majd földje magába, mint jó asszony öle. De miféle élettelen út vezet az anyaföldbe?!

Szerdán például nem kel fel egyformán mindenre a Nap. A vitézeket szegyenbe öltöztetik, a vitézek mások helyett felveszik a szegyent, Vukovár *főlszabadítására* hajtják őket, elégetni a hullákat, és földbe szántani. Kiket? A hullákat? A szenteket...!

Olyan korban él a vitéz, amikor az embernek nagy kereszt a születése. Nem csak a tető roskadozik, alapjaiban rendült meg hazája. Csütörtök este új szövetséget kötött vele az Isten, azon a dombon, mely még a török előtt került az út mentére.

Aki a pénteket kitalálta, annak a szíve nem volt a helyén. Ahol nincsen, onnan Isten sem ve-

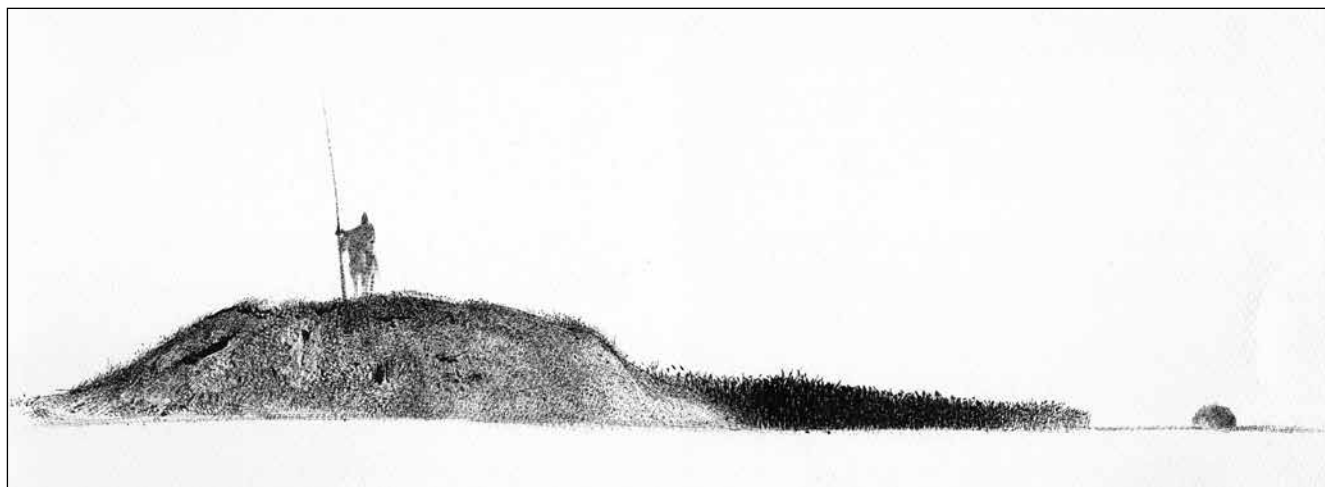
het el, pénteken a vitéz Assisi Szent Ferencsel böjtöl. Átböjtöl minden magyar eget kifosztó háborút.

Másnap a bánási tájon pelikánmadár kering a vasmadarak között. A hét utolsó napja ez, midőn a nyomorúság felett szükséges zsoltározni, de éppen csak annyira, hogy a virrasztóének ébren tartsa a nyomort okozókat.

És eljön a szent nap, amikor öregasszonyok bizonytalan járásában a halottak földre szállnak, emberek közé térdelnek, a mise végén a templom falait elgördítik, és a követőket a világosság-ra vezetik.

Emlékezés, megemlékezés, de ne csúfítsa szépítés, mondjuk ki: gyászviselés e gondolati líra, poézis. A gyász sírkertjében nincs emlékereszt, sem kopjafa, csak halott szaggal balzamoszott kert, szivárványos elmúlás, a lehajtott fejek között egy vitéz, ki azt kérdezi magában: „Mit ér az ember?” És tud is rá felelni. Időnként erre kényszerül. Most, ebbe a kötetbe: versbe szedve.

* *lancu Laura könyvajánlója Bata János Megkopott táj c. verskötetéhez (Aracs Könyvek 13., Aracs Alapítvány, Horgos, 2018)*

15. márczius, 2008

Bobory Zoltánnak

Az ezernyolcszázhoz a negyvennyolc
ragasztószalaggal tapad,
a negyvenkilenc, mint az aradi kányák feje,
félrebillen.

Egy ripacs bonviván
a hazámról dalol,
meg arról, hogy esküszünk, esküszünk...

Aztán előkerül Európa,
a gyönyörű nő,
a cigány, meg a vonója,
hogy: húzd rá, cigány, húzzad jobban,
mert mulatós kedvem van!

A nagybögőből előmászik
a Hajmási Péter, meg a Pityke Pál,
két fővárosi ribanc forog, pereg, sereg
a színpadon,
a kőpadon meg ott a nemzet...
Előttünk a virágvasárnap és a csonkahét,
Nagypénteken a templom függőnye
kettéhasad, a Nap elsötétül és a holtak
föltámadnak.

A keresztfán ott a nemzet,
s árulója ránk öklendezi, hogy:
éljen a magyar szabadság,
éljen a haza!

Egy dicstelen évfordulóra

Ami nektek örömnép,
az nekünk gyásznap.
„Ilyen az élet.”, meg
„A történelem könyörtelen!” – mondhatnátok.
És igazatok is lenne.
Csak éppen tudjátok: ami nektek örömnép,
az nekünk gyásznap. Mert a ti
döntések nyomán kerültek idegbeteg
tanítók iskoláinkba, akik nádpálcával
verték apáink és anyáink fejébe az azbukát,
majd hajtották őket a testvéreik elleni háborúba.
Nektek köszönhetjük az ártatlanul kivégzettek
tízezreit, a Tiszába, jeltelen gödrökbe lőtt
mártírokat, a gyűjtőtáborokat. És nektek
köszönhetjük ezt a legújabb háborút is,
aminek még nincs vége, de már emberek
százezrei pusztultak bele, milliók váltak
hajléktalanná úgy, hogy otthonaikat leromboltátok,
vagy úgy, hogy otthonaikból kiűztétek őket.
A ti döntések küldte a frontra az alig
tizennyolc éves félig még gyerekeket, akiket
Vukovár *főszabadítására* hajtottatok, akikkel hullákat
égettetek és szántattatok bele a földbe.
A ti döntések miatt lett belőlük, és lassan
mindannyiunkból klinikai eset, és miattatok mentek
el azok, akik a ránk mért fizikai és
szellemi terrort nem tudták elviselni.
Ne feledjétek, mert mi sem fogjuk
feledni: ami nektek ünnep, az nekünk gyásznap.

Magyarbizsa, 1993. november 25.

Melléd ülnék

Melléd ülnék, szegény, árva Gyóni Géza,
ha többre nem is, csak egy éjszakára,
hogy egy korty bor, meg egy falat kenyér mellett
feledjük a pártoskodókat, a vitézkedőket!
Tarisznyámban összekotornám a maradék morzsát,
szalonna bőrét és egy fél fej vöröshagymát.
Ha többre nem is, csak egy éjszakára...

Melléd ülnék, szegény, árva Gyóni Géza,
hogy elmondjam neked: már nem csak a tető a roskatag,
hanem alapjaiban rendült meg a haza,
és mégis vannak, kik a szálkát keresik,
pedig a gerendák reccsenése az édig hallik!
Csak egy éjszakára felednénk az árulást!
A nyitva felejtett ajtón szél rohangál...

Melléd ülnék, szegény, árva Gyóni Géza,
hogy veled osszam meg az utolsó lyukas garast,
mert az uzsorások miatt nekünk csak ennyi maradt, –
egy éjszakára csak, erre az egyre talán ez is elég,
a többi úgyis mindegy már, hisz légörvényben forgunk,
mint falevél, fölöttünk elborult a csillagos ég,
alattunk a föld mocsaras, búzló ingoványba vész...

Melléd ülnék, szegény, árva Gyóni Géza,
mert együtt talán könnyebb lenne elúzni
a hitetleneket és az üzérkedőket,
elúzni őket, csak egy éjszakára, el a hazából,
őket, kiknek Mammon az egyetlen istene,
mert ellopnak tőlünk mindent: a földet, a vizet, a lelkeket!
Tomboló fürgeteg, söpörd ki a hitetlen üzérkedőket!

Melléd ülnék, szegény, árva Gyóni Géza,
mert ketten könnyebben győznénk
a csahos nyelvvel hazaszeretők fölött,
kik elhazudják a sintérgödörbe lőtt,
összedrótózott hullák megcsonkított, meggyalázott áldozatát.
Sírva kiáltanám: Istenem, ne többet!
Egyetlen éjszakára, csak egyetlen éjszakára könnyítsd meg szenvedésüket!

Ülnék melléd, szegény, árva Gyóni Géza,
hátha egy éjszakára feledném a jajkiáltásokat,
a fölperzselt földet, a megégett embereket,
a folygújtott szárkúpok fölött keringő füst-lelkeket.
Ködbe vész a föld, az aknagránát szaggatta mezők...
Csak egyetlen éjszakára élnék át őket,
a csahos nyelvvel hazaszeretők, ezt a tömérdék kint!

Melléd ülnék, szegény, árva Gyóni Géza,
ha többre nem is, csak egy éjszakára,
hogy egy korty bor meg egy falat kenyér mellett
feledjük a szenvedéseket.
Tarisznyámban összekotornám a maradék morzsát,
szalonna bőrét és egy fél fej vöröshagymát.
Ha többre nem is, csak egy éjszakára...

Szentek hóhullásban

Magyarkanizsa szobraihoz

Ötven éve megcsonkítva...

János, a keresztelő: fejetlen madárként
lebeg a város fölött –
a sűrű hóhullásban
szárnyával beborítja azt.
A vörös csillagos szajha Salomé
karját is törette.
De ne feledjétek: fej és kar nélkül is
hirdeti számotokra a végítéletet.

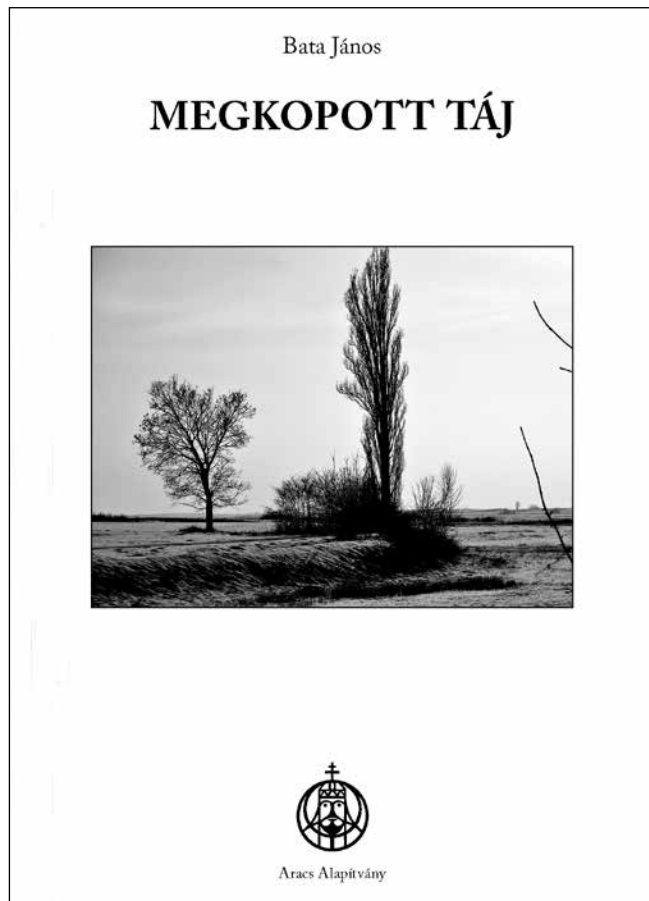
Anyánk arca összezúzva.
Tátongó mélység a
szemgödör helyén. Kút,
melybe belezuhanunk. Mélység,
ami elnyel bennünket. Árok,
ami magába fogad.
Mária-anyánk arca összezúzva.

Lefejezett Krisztus a keresztfán.
A próféta szava megcsalattatott:
csontját törték,
kezét csuklóból levágták,
Krisztus csonka teste a keresztfán.

Tükörcserepek*

Odaát Szerbiában

„Az a magyar, akinek fáj Trianon.” Talán már gyermekkoromban is hallottam ezt a mondást, de ilyen kijelentések megérlelődni csak felnőttkorában tudnak az emberben. Az én sorsom aztán úgy hozta, hogy sokat jártam/járok az elszakított területeken, és számtalanszor átéltem/átélem az ott lakók szívfájdalmát és mindennapi küzdelmeit. És persze, nekem is fáj Trianon. Ám nem kell feltétlenül elhagyni határainkat ahhoz, hogy a kívül rekedtek életébe belehelyezkedjünk. Segítségünkre szolgál a művészet, elsősorban az irodalom. Hogy most erről a témáról írjak, arról is az irodalom „tehet”. Rendszeresen kapom a délvidéki magyarság remek közéleti folyóiratát, az ARACS címűt. Így történt ez most is, a szerkesztőség az ajándékot megtoldotta a főszerkesztő, Bata János költő verseskötetével. *Megkopott*

táj a címe, s a 1983–2018 között írt verseiből nyújt válogatást. Most, hogy ezeket a sorokat írom, megálltam a gépelésben, és pár percre azon tűnődöm, megoszthatok-e egy „titkot” az olvasóval. Az tart vissza, hogy nevetségessé válhatok, végtére is a költészet nem hat mindenkire egyforma erővel. Nos, mindezek ellenére, ki vele! Éjjel kezdtem el olvasni Bata verseit, és bizony végigbőgtem az egész éjszakát. Bata Horgoson él, a Tisza mentén. A legmagyarabb folyónál, ahol a délszláv háború – nem oly rég, 1991-től csaknem tíz éven át – éppúgy végigvonult, mint az összes többi magyarlakta területen. Hogy az ott élő magyaroknak mindehhez mi közük volt? Hát az égvilágon semmi. Pontosabban mindössze annyi, hogy a huszadik és huszonegyedik század vérzivataraiiban otthon maradtak. Szülővárosukban, szülőföldjükön. (S ezért lettek besorozhatók.) És azóta is ott próbálnak boldogulni. Valamint kikiabálni magukból a fájdalmat. Ezt teszi többek közt a Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínház társulata, melynek vezetője András Attila író-rendező döbbenetesen, fantasztikusan hatásos darabokat ír a kívül rekedtek életéről, s járják az előadásokkal az országot. Nem tudom, Szentesre eljutottak-e már. Érdemes meghívni őket. S ugyanilyen küldetést teljesít Bata János is a verseivel. Művész- és sorstársaival kettős fájdalommal kell – amióta csak élnek – megbirkózniuk. Egyrészt azzal, hogy saját földjükön idegenek, másrészt az értelmetlen és borzalmas délszláv háború ártatlan magyar áldozatai is kísértik őket. Nem véletlenül ír verset Bata Gyóni Gézához, ahhoz a költőhöz, aki a magyar irodalom talán leginkább szívbe markoló háborús versét írta meg az első világháborúról: Csak egy éjszakára... a címe. Idézem egy versszakát:

„Csak egy éjszakára küldjétek el őket,
A pártoskodókat, a vitézkedőket, csak egy éjszakára:
Akik fent hirdetik, hogy mi nem felejtünk,
Mikor a halálgép muzsikál felettünk,
Mikor láthatatlan magja kél a ködnek,
S gyilkos ólom-fecskék szanaszét röpködnek.”

A délvidékiek számára az, hogy besorozták őket a balkáni háborúba, felfoghatatlan csapás volt. Számkra is, akik a mai határok között élünk. Idegen érdekekért háborúba kényszerítve parancsra gyilkolni másokat és életüket adni idegen célokért – a borzalom maga. Nem véletlenül szól Bata János *Melléd ülnék* című versében Gyóni Gézához. Imígyen:

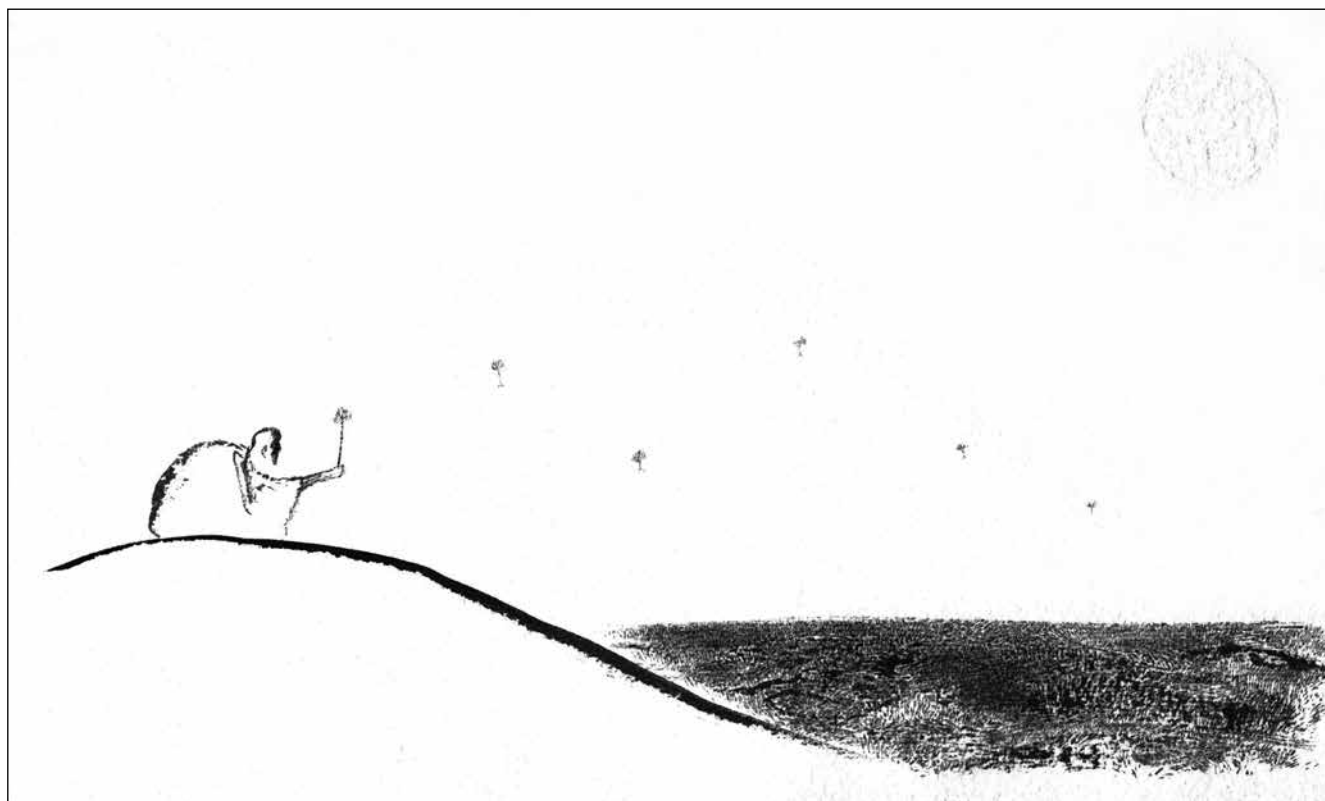
„Ülnék melléd, szegény, árva Gyóni Géza,
hátha egy éjszakára feledném a jajkiáltásokat,
a fölperzselt földet, a megégett embereket,
a fölgyújtott szarkópok fölött keringő füst-lelkeket.
Ködbe vész a föld, az aknagránát szaggatta mezők...
Csak egyetlen éjszakára élnék át ők,
a csahos nyelvvel hazaszeretők, ezt a tömérdék kint!”

A Balkánon azóta sincs nyugalom. Láthatjuk, olvashatjuk mindennap a hírekben, s főképp érezhetjük, nem oldott meg szinte semmit a délszláv háború. (No persze az első meg a második világ-háború sem.) Mit tehetünk mi, itt, a trianoni határok közé szorított magyarok? Talán csak annyit, hogy gyakran elutazunk az elszakított területekre. Talán csak annyit, hogy szeretettel gondolunk rájuk. Talán csak annyit, hogy olvassuk az általuk írt könyveket, nézzük filmjeiket, színdarabjaikat. Egy biztos, bármelyiket is cselekedjük, nem fogunk csalódní. Még úgymond mulatságos élményekben is részünk

lehet, mint például nekem, amikor idén nyáron a Felvidéket járva a szepességi Nagyőr községben megnéztük a Mednyánszky-kastélyt. A festő ebben a szép reneszánsz épületben töltötte gyermekora nagy részét. S tudják, mi volt felírva az egyik tablóra, amely a nagy magyar festő életét ismertette? Nos az, hogy Mednyánszky közép-európai festő. Szóval nem magyar, hanem közép-európai. S még csak nem is hazudtak. No, de a teendőkhöz visszatérve, lehetne idén például karácsonyi ajándék egy-egy határon túli író, festő, keramikus, népművész alkotása. Vagy egy színházjegy a magyarkanizsaiak előadására. Ez utóbbiak interneten fellelhető bemutatkozásából idézek is: „Küldetésünkben fakadó feladatainkat eleddig javarészt jóindulatú emberek támogatása, valamint Isten kegyelme folytán tudtuk ellátni. Isten kegyelme folytán, hiszen teljesen ellenszélben működni több éven keresztül – közben a köz véleménye szerint is közfeladatot ellátni a köz hathatós támogatása nélkül, de a köz érdekében – emberi számítások szerint lehetetlen.”

Biztos vagyok abban, hogy a magyarok döntő többsége jóindulatú ember. És segítőkész. Legfeljebb csak azt nem tudja, kit érdemes támogatni, s kit nem. Ezúttal megpróbáltam egy hangyányit segíteni.

* *Megjelent a Szentesi Élet 48. számában, 2018. november 30-án.*

Megkopott táj

*Nagy-jó Uram, dicső Keráлом!
Itt a végekön, ahun élők,
meg köllött tanúnom, nincsen lélők,
azkire száméjthatok.*

Ezek az *Egy szögén végvári vitéjz panaszkodásainak* kezdő sorai, s egyúttal a „panaszos” vers kiemelt helyet kapott Bata János verseskönyvének záró borítóján. Fájdalmas, nehéz könyv a *Megkopott táj*, kevés örömet mutat. Trianon óta élnek hazájukból kiszakítva, megszorítva, eleik megnyomorítva, sokan megölve, megcsonkítva, mintha csak bűnösek lettek volna, hogy a nagyvilág e kicsinyke szeglete volt hazájuk egy ezredéven át. Mi, alig néhány kilométernyi távolsággal északabbra lakók – pár évtizede még rácsodálkoztunk: itt is beszélnek magyarul? De mind kevesebben, fogyóban, elküldve, titkon elúzva, tudatlan ostobaságba kerülve, hazugságban, megbújva a dehogy is otthon langy melegében... Istenítve Titót, majd balkáni mocsárban, szétrágva, megosztva mindenütt. Ebben a ha-

zátlan hazában élve minden öröm bánatra vált, minden remény titokkútba rejtve, ha zöld hajtás elővirít, menten legelik. Mit keresel itt? Kinek vagy itt? Atyáid titkos bűneinek büntetését szenveded, hol maradni kell, ha nincs is remény, csak megőrizni az örökséget, mit rád hagytak a századok! Kitartani, ha minden összedől is, ha üres lett az édes otthon, semmi a holnap, Trianon mint a kőember, mozdíthatatlan sziklából épült, bár ha holnap mégis – nem jutalom, nem vezeklések értelme, csak annyi – változott a konstelláció. De te tudod, nem lesz ilyen már soha. Megkopott már a táj, a költő sem dicsér kikelettel ékes tavaszt, fájdalomba dermedten áll a strázsán, hová kötelességérzete állította. Már nincs se hadsereg, se maroknyi vitéz – csupán a régmúlt emléke, neked ez a dolgod. Nincs kegyelem, örömet elhagyni semmi áron – meg már különben is egyre megy, bitóra vagy hegyre megy. Bata János versei, mint hajdanán Oszip Mandelstam sorai – csillapíthatatlan szavak.

A puszták harangja

Az Alföld mélyén álló szállodában
kaptam ágyat egyetlen éjszakára,

mégis, mintha holdra feküdtem volna
a fal mögött, láthatatlan oldalra,

és nem éreztem senkit rajtam kívül,
csak árnyak kísértettek a sötétből,

s átadtam magam az önkívületnek,
hogyan az úri szorongást elviseljem,

nem álmodtam, mégis valami hangra
emlékszem, hogy a pusztát átsajogta,

körülzengett, akár gyerekkoromban,
a révületből szívem kioldotta,

mint anyám, hogy a hajnali misére
készüljek és időben odaérjek,

megszólított az álom kondulása,
s már a valódit hallgattam az ágyban,

még ernyedett testtel, de már tiszta fejjel,
még inkább kitárt szívvel, meglepetten,

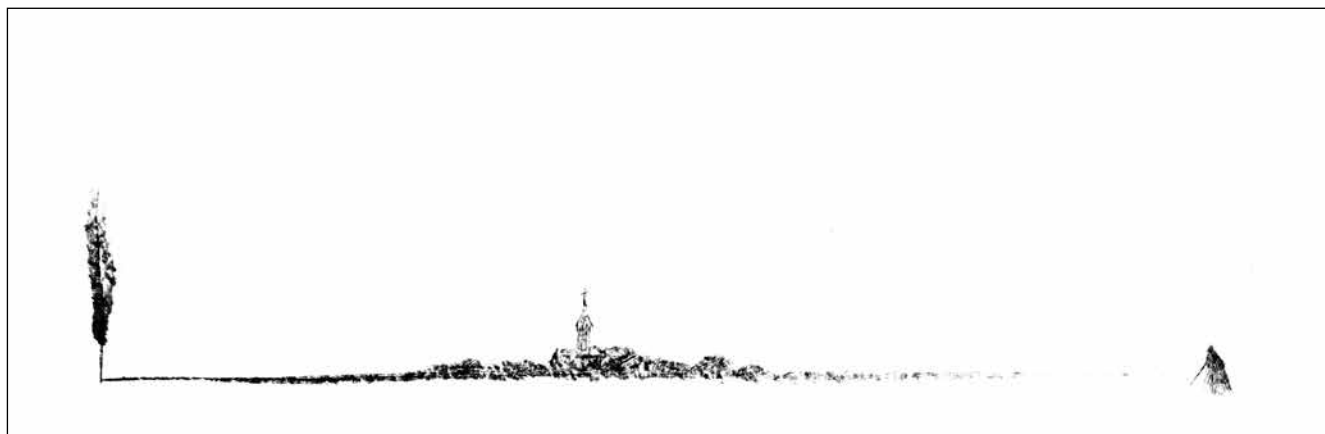
hogy van harang, sőt hajnali harangszó,
nem szűnt meg, csupán elszoktam a hangtól,

ami ott hallgat szülőfalum tornyán,
bár ez a város nem is Magyarország,

mégis otthonom, és egészen addig,
míg az önfeledt szívdobogás hallik,

és a harangszó meleg sugárzással
enyhíti kínjait az éjszakának,

mert a kötelet az Úristen húzza,
befejezi a verset, s kezdi újra.

27 kórus* szabadság

*Hangjáték – valós történettel***

A hangjátékban említett valós szereplők:

Willis Conover – jazzkritikus, a The Voice of Amerika szerkesztője
 George Wein, a Newport Jazzfesztivál alapítója, vezetője, impresszárió, „zongorista”
 Technikus – Avakian segédje
 Mérnök, Georgi – George Avakian, a Columbia Records hangmérnöke
 Paul Gonsalves – tenorszaxofonos, az Ellington nagyzenekar tagja
 Duke Ellington – zongorista, zenekarvezető
 Ella Fitzgerald – énekesnő
 Domi – Domonkos István – költő, zenész
 Bicskei Zoltán – jazzszervező, esszéíró
 Ildi – Törteli Ildikó, B. Z. felesége
 Jovica Milošević Fitzgerald – újvidéki „jazzörült”
 Papa Jo Jones – jazzdobos, a Count Basie nagyzenekar tagja
 Woode – Jimmy Woode – nagybőgős, az Ellington nagyzenekar tagja
 Sam – Sam Woodyard – dobos, az Ellington nagyzenekar tagja
 Cat – Cat Anderson – trombitás, az Ellington zenekar tagja
 Roland Rahsaan Kirk – vak szaxofonos, fuvalás
 Oscar Peterson – jazz-zongorista
 Sonny Stitt – tenorszaxofonos
 Hamp – Lionel Hampton, vibrafonos, zenekarvezető
 Pepper – Art Pepper – a Lionel Hampton Big Band szaxofonosa
 Jimmy – Jimmy Hamilton, az Ellington zenekar klarinétosa
 Pannonica – Annie Pannonica de Koenigswarter-Rothschild bárónő, a modern jazz támogatója.
 A világ legismertebb bankárcsaládjának brit ágából származó hölgy eredeti neve Kathleen Annie Rothschild (1913) volt, a Pannonica becenevet még gyermekkorában kapta édesapjától, aki egy színpompás – Magyarországon honos – lepke latin neve (Eublemma pannonica) után nevezte el. Férje, a francia diplomata Jules de Koenigswarter báró után lett Pannonica

de Koenigswarter néven ismert. Románca Thelonious Monkkal ismert volt, akárcsak barátsága Charlie Parkerral, aki lakásán hunyt el.
 Bebo – Jovanka Bebo Stepanović – az Újvidéki Rádió zenei szerkesztője
 Miles – Miles Davis – trombitás, zenekarvezető
 Tony Williams – jazzdobos, Miles Davis dobosa az idő tájt
 Newm/Nyúm – Király István – ómoravicai tenorszaxofonos, karmester, a bostoni Ritz főpincére
 Dormán – Dormán László – fotós, jazzíró, rádióriporter

* Jazz-zenei szakkifejezés, az akkordmenet egyszeri végigjátszását nevezzük 1 kórusnak.

** A hangjáték cselekményének majdnem egésze – részleteiben is egyezően – valóban megtörtént.

Férfihang: 1956, Newport.

Bemondó: Kedves hallgatóink, Duke Ellington koncertjét hallják a newporti fesztiválról. A felvétel Willis Conover, a Columbia Records műsorvezetője ismerteti!

Willis Conover bűgő hangja: The Voice of Amerika. This is the time for jazz... (A magnószalag fölgyorsul, torz, csipogó hang.)

George Wein: Pakold össze, Georgi!

Mérnök (George): Ilyen felvételem még sosem volt, pedig nem ma lettem hangmérnök...

George Wein: Pedig nem megy le.

Mérnök: (döbbenten) Hogyhogy?

Wein: Van ez így, tudod.

Mérnök: Mi lesz vele?

Wein: (főlényesen) Ne szarj be, fiú!

Mérnök: (dühösen) Ezt nem lehet megsemmisíteni! Nézzen csak ki, uram... Két órája vége a koncertnek, és még mindig nem széledtek szét! Ez az erő...

Wein: (főlényesen) Azt mi mondjuk meg, fiam, mi az erő.

Mérnök: Ugye tréfál, Wein úr?

Wein: (komoran) Add a felvételt!... (Georgi nem mozdul.) Ne aggódj, megőrzik valahol.

Mérnök: (komoran) Ezek vannak odakinn, Wein úr!

Wein: Hátrább az agarakkal, fiú!

Mérnök: (sértődötten) Már hétezeren hallották!

Wein: (cinikusan) Na és? Tíz év múlva a kutya sem fog rá emlékezni.

Mérnök: Ilyet nem lehet elfelejteni.

Wein: (lakonikusan) Még Krisztust is elfelejtik, ember! Te is tudod: benn vagyunk a szobájukban. Arra emlékeznek, amit mi sugárzunk. Nem egyszer. Ezerszer.

Mérnök: (dobbant) Akkor sem így van!

Wein: (mérgesen) No, add a szalagokat!

Mérnök: Az egyesben van. A végét ragasztják, mert a második részt új szalagra kellett venni.

Wein: A fenébe! Rohanok a Waldorfba. Küldd utánam, sietnem kell, vár az Öreg. Már ő is halt a dologról. (Dohog, távolodóban.) Csak tudnám, ki volt a füle...

Mérnök: (Kelletlenül utánaszól.) Átmegyek a közvetítőkocsiba, megsürgetem.

(Kétszeres ajtónyitás, -zárás, közben lépések a nyílt téren és tömegzsongás a távolból.)

Technikus: Hallottam.

Mérnök: (aggódva) Kikapcsoltad a mikrofonokat?

Technikus: Ki.

Mérnök: (keserűen) Tojnak ezek a zenére.

Technikus: Főnök, odaadja nekik?

Mérnök: (fáradtan) Családom van...

Technikus: (főllát) Egy zenéért nem ütik agyon az embert.

Mérnök: Belefáradtam...

Technikus: (áhítattal) De ez nem akármilyen Ellington... Nem tűnhet csak úgy el.

Mérnök: 1956 legfontosabb felvétele. (Kódolt ritmust [„lófasz a seggedbe”] kopog az asztalra, majd elmosolyodik.) Kapiskálsz?

Technikus: (nevet) Ááá! Jó ember a főnök, tudtam én... Már másolom is...

Mérnök: (megjátszva, hangosan) Nem haltottam! (Rácsapja az ajtót, fémlépcsőn le, morogva.) Hol élnek ezek?! A Holdon?!

*

Étteremzaj. A Waldorf csöndes, finom „csilíngelése”. Halk zsongás. A háttérben egy hárfát hangolnak.

Pincér: Üdvözlöm a Waldorf nevében, uram. Mit parancsol?

Öreg: (unott, keserű hangon) A szokásosat. Neki is.

Pincér: A titkár úrnak is. Értettem, uram. (Távolodó léptek.)

Titkár: Csak tudnám, miért foglalkoztatja a Nagy Öreg egy „dzsesszkérdés”? (Mekegő e-vel.)

Öreg: (sóhajt) Őt csak a birodalom érdekli.

Titkár: Még csak pénz sincs benne igazán.

Öreg: Egy birodalom, fiacskám – el sem hinnéd! –, a szíveken áll.

Titkár: De hát...

Öreg: Nincs de hát. A többi a díszletezők dolga. (Körülnéz, morog.) Hol van már ez a mitugrász?! Tudja, hogy a Nagy Öreg estére mindent tudni szokott...

Titkár: Akkor sem értem: ez akkor is csak egy zene. Ráadásul a rabszolgáké. Fekete zene...

Öreg: Egy birodalomban nincs „csak”. A szívdoigok a legveszélyesebbek.

Titkár: De akkor meg miért mondták a B-ék találkozóján, hogy még több színes kell ide? A végén még többen lesznek, mint mi, és...

Öreg: (közbevág, lenézően) Elég, titkárkám..., nem kell mindent tudni.

Pincér: (Puha léptekkel érkezik, csörög a csészékkel.) Parancsoljanak, uraim.

Öreg: Na végre...

Titkár: (győzködve) Hát... A Nagy Öreg biztos tudja... (kárörvendően) Meg aztán neki is el kell számolnia a Legnagyobb Öreggel.

Öreg: (egész más hangon, ridegen) Pofa be! Róla nem beszélünk! (komoran) Hányszor mondtam. Ő nincs. (türelmetlenül) Hol van már ez a nyomorult Weinstein...?! Még zongorázni sem tud, de azt hiszi, megvárthat!

Titkár: (megjátszott undorral) Nem is értem, miért kell, uram, önnek egy „ilyennel” foglalkoznia, amikor holnap a belga királlyal parolázunk, a kormányfők meg sorakoznak – akár a verebek a dróton.

Öreg: (teáját keveri, unottan) Ez, titkárkám, rokonai ügy. És abban nem lehet hiba.

Titkár: (súgva) Olyan, mint a Pannonica bárónőé volt?

Öreg: Nica? Nica, szegény..., azzal az álmodozó, hosszú arcával...

Titkár: Megfertőzte, ugye, az az elfajzott zene. Azért kellett kitagadni, ugye?

Öreg: (kissé unottan) Ugyan már! Megszegte az alapszabályt: nyilvánosságba vitte a családnevet... Semmi köze nem volt a jazzhez.

Titkár: Jön már a „zongorista”. (gúnyosan) Mi az, hogy jön: fut.

Wein: (aggódó hanggal, lihegve) Mély tisztelem, uram. (Az Öreg morgása.) Titkár úr... Szabad? (A titkár morgása, székhúzás, leül.)

Titkár: A rádiótekercesek, kedves Weinstein?

Wein: Már ragasztják őket, uram, hamarosan...

Öreg: (közbevág, hidegen) Ezt a szót nem ismerem.

Titkár: (élvezettel, negédesen) Mi történt valójában, Weinstein úr?

Wein: Igazából nem nagy ügy, kézben tartom.

Öreg: (ridegen) Ha úgy lenne, itt sem lennének.

Titkár: (könnyedén) Nyugodjon meg, csak érdeklődünk. Pár kérdés nem hagy bennünket nyugodni... Például miért kiabálta, hogy „láadás”?!

(megjátszott ijedtséggel) Vagy netán forradalom készül...? (gúnyosan) Az ugye nem lehet, azokat mi szoktuk csinálni.

Öreg: Halljam!

Wein: (nyög) A Herceg..., a Duke volt az oka...

Öreg: (értetlenül) Miféle herceg? (Titkár: Ööö...) Azokat már rég elintéztük.

Titkár: (zavartan) Uram..., a zongoristát, Ellingtont nevezik így a feketék.

Öreg: (dühösen a félreértés miatt) És te ezt engeded, Weinstein?

Wein: Mindent nem lehet szabályozni, uram.

Öreg: (előrehajol, halkan) Hogy mondd?!

Pincér: (érkezik, „fentről”) A most érkezett úrnak mit hozhatok?

Titkár: (szárazon) Elmehet.

Pincér: Értettem, uram. (Távolodó léptek.)

Wein: Ööö... Ön is tudja, uram, hogy eddig mindent megoldottam, pedig hány éve már...

Öreg: Ne pofázz! (a titkárhoz) Olvasd fel neki! (Wein hosszút sóhaj.)

Titkár: (Ráérősen papírokat kotor elő a táskájából, lassan sorba rakja.) Newport, 1954. Thelonious S. Monk vallásos negroid rítustáncot jár a zongora körül... (Felnéz.) Mind a 16-ot felolvassam, uram?

Öreg: (sziszegve) A rád bízott fesztiválon, Weinstein! (gúnyosan, fenyegetően) Ezt nevezed te világkirakatnak?!

Wein: Ezek csak apróságok, uram... Az ilyesmit jobb észre sem venni.

Titkár: (gúnyosan) Ezt nem „ön” mondja meg – „uram”!

(Csönd.)

Öreg: (elnyújtva, okítóan) A láadás... az nem számít. Ha kell, úgyis szítunk. Ha nem kell, szétverjük. (Wein felé hajol, más hangon, fenyegetően.) De ha elfeledkeznek rólunk, ha nem kell tőlünk már semmi sem, ha nem kellünk! (súgva, sziszegve) Ha boldogok! – az veszélyes. Nagyon veszélyes. Érted?! Akkor mindennek vége.

Titkár: (komoran) Látja: ez a maga dolga, Weinstein úr. Terelgetni, nyesegetni, néha öntözgetni, de nincs végtelen örömködés, nem engedni, hogy be-le-fe-led-kez-ze-nek.

Öreg: (a titkárhoz) Hívd ide a majmot!

Titkár: A szekrényt? Máris, uram. (Int.)

Wein: (felnyög) Nem kell, uram, többé nem...

Titkár: *(negédesen)* Csak egy csomagot hoz. *(Léptek, átvesznek valamit, az asztalon koppan.)*

Titkár: *(udvariasan a „szekrénynek”)* Köszönjük. *(Távolodó léptek.)*

Öreg: *(évdéssel)* Nem selyemzsinór, kedves uram. *(Wein nyög.)*

Titkár: A legújabb iránymutatás. Szerdáig megtanulja, és aztán átvesszük. Apropos! Jut eszembe, és a tv-szalagok, Weinstein úr?

Wein: *(homlokára csap)* Uramisten!

Titkár: *(dallamosan)* Nem kell félni, Weinstein úúúr. Már elégettük, elzártuk, az is lehet, hogy kidobtuk.

Öreg: No? Hallod?

(Csönd, teát szűrcsölnek, kanalak koccanása...)

Öreg: *(foga közül)* Tűnj el!

(Székhúzás.)

Wein: *(egész halkán)* Viszontlátásra...

(Távolodó léptek, teremzsongás, finom zajok, a hárfajáték felerősödik.)

*

(Ajtócsukódás, technikus zajok, magnetofon-szalagok tekerése, pakolás.)

Mézők: Mindent kikapcsoltál?

Technikus: *(lakonikusan)* Persze.

Mézők: Jól van... Gyűjtsunk rá. De odakinn, a friss levegőn.

(A riporterkocsi ajtajának nyitása-csukása, lépcsőn le, fűvön léptek, díszletrakodási háttérzajok.)

Technikus: Egy Camelt?

Mézők: *(dohánnyal csörög)* Ez jobb: igazi indián dohány. Öregapám farmjáról. Gyerekkoromban velük törette be a prérilovakat. Szeretted őket az öreg, mert úgy bántak az állatokkal, mint nálunk a Kaukázusban. *(Szippant, kifúj.)* Először körüljárták, körülsimogatták a vadlova, aztán szembeálltak vele, majd az arcukat a ló pofájához dörzsölték. Egy ideig nézték egymást – aztán lassan, szinte észrevétlen, a nyakánál felcsúsztak a hátára. Olyat sosem láttam, hogy egy ló is ledobta volna őket.

Technikus: *(hosszat szippant)* Mézgaillatú dohány...

Mézők: Utahi.

Technikus: Utahi indián? Itt?

Mézők: Az a díszletes az. Még öregapám bízott rá, amikor otthagytam a farmot. Azóta kísér. *(Szippant, kifúj.)* Ennek még az illata is más.

Technikus: Ja, csak azok a sötét szemüvegesek meg ne érezzék.

Mézők: Kik?

Technikus: Akik ott állnak a zenekari öltözőnél.

Mézők: *(megvetően)* Ezek mindig a feketék nyomában vannak.

Technikus: *(kiköp)* FBI.

Mézők: *(füstöt kifúj)* A fenét. Ezek CIA-sok.

Technikus: Egykutya.

Mézők: A jazz ezekhez tartozik... Akárcsak Wein.

Technikus: *(gúnyosan)* Hegyes fülű egy banda lehet. Szegény Pault is megvallatják majd.

Mézők: No, Gonsalvest nem ébresztik fel egyhamar.

Technikus: *(dühösen)* Majd bevisznek egy tűt vagy egy kis port, mint a vak Rahsaannak, oszt leültetik. A sitten fog rohadni.

Mézők: *(gúnyosan fölnevet)* Akkor azt most elszúrják. Paul tíz éve matrészeg, iszik, mint a kefekötő, de allergiás a drogra. Csak ezek a seggfejek nem tudják.

Technikus: Duke-ot nem bántják?

Mézők: Most nem. De pár hónapig szaporodnak a rossz kritikák, bezárulnak a nagy koncerttermek, nem mindig kap stúdiót, kisebb gázsit nyomnak neki... Szóval hidegen sütögetik. Úgy „demokratikusan”.

(Nagyot szippantanak, lassan kifújják a füstöt.)

Technikus: Pedig mekkora nap volt ez! *(súgva)* Mi legyen a másolattal?

Mézők: Kivitted?

Technikus: Persze... *(Füstölnek.)*

Mézők: Jó. Akkor mostantól elfelejtjük. Ahogy prérin szokás a seriffet.

Technikus: *(elgondolkodva)* Holnap a Muddy Watersék játszanak. Bekavar majd az a sok villanygitar, rengő munkánk lesz.

Mézők: *(tétován)* Sok. *(füstöt fújva, kissé tétován)* ...sok lesz a villanygitar... *(dohánylábat köp ki)* Holnap..., ugye holnap..., te fiú, azt hiszem..., én holnap már nem jövök.

Technikus: Hogyhogy?

Mézők: Hova jöjtek egy ilyen nap után? Ilyen nem lesz még egy. *(Nevet, távolodik.)* Úgy-hogy én is eltűntem..., fölszívódtam..., haha...

Technikus: *(csodálkozva)* Nohát...

Mézők: *(Szerelési zajok, emberek beszéde, kalapálás – visszakiált.)* Isten veled! *(Kalapálás erősödik.)* Hosszú Léc! Várj meg!

Indián: *(érkezik)* Hallgatom. *(Közeli állvány-szerelési zajok, fémcsergés.)*

Mézők: *(együtt lépdelnek)* Gyerünk a kocsi mögé...! *(Elmennek, növekvő kalapálászajok.)*

*

Kakaskukorékolás, vadgalambok, bácskai kisvárosi utcazaj.

Férfihang: Jugoszlávia a '90-es években... Magyarokanizsa.

Motor érkezik az utcán. Kapunyitás. Minden bentről, a házudvarból hallatszik.

Postás: Póóósta! Nem behívó! Jóóóó napot a kanizsai művészeknek!

Bicskei Zoltán: Halkabban kiabálj! Szévasz... Amúgy meg művész az eszed tokja...

Postás: Szép kis csomag Újvidékről, no, egy autogrammot ide... *(Papírcsergés.)* Bicskei, de Zoltán... Már viszem is rámázn... „Ő rezervoár!” *(Vaskapunyítás, -csukódás. Távolodó motorzaj.)*

B. Z.: Minden postás ilyen habagajsz?

Ildi: Mit hozott?

B. Z.: Fogd csak meg, Ilduskám!

Ildi: Elég nehéz.

B. Z.: *(Ollócsattogás, papírtépkedés.)* Még egy csomag van benne...

Ildi: Amerikai bélyeggel?

B. Z.: Azzal, hozzá egy levélke.

Ildi: Női kézírással.

(Levélhajtogatás.)

B. Z.: *(izgatottan)* Ezt Bebo küldte Újvidékről. Az amerikai csomagot Jovica felesége vitte be hozzá, a rádióba. A pincéjükben lelt rá a nemrégii lomtanításkor. *(Sietős papírszaggyatás.)*

Ildi: Magnószalagok?

B. Z.: Azok. De hogy ezek nem Jovicáé, az biztos. Neki nem volt semmiféle gépe. Egész életében csak élő zenét hallgatott. Kész csuda, hogy ezt megőrizte. *(Papírcsergés.)* Van itt még egy levél... meg angol újságcikkek.

Ildi: Jó hosszú levél. *(Elmegy, lábascsergés, főzőzajok.)* Mire kiszótározod, ősz lesz.

B. Z.: *(elgondolkodva lapozgat)* Lefordítottam.

Ildi: Arra a gatyánk is rámegy.

B. Z.: Ha Jovica eldugta, fontos lehet.

Ildi: Akkor fizesse ő.

B. Z.: *(dühösen)* A túlvilágról?

Ildi: *(sértődötten)* Mit bánom én. Azt csinálsz, amit akarsz.

B. Z.: *(rezignáltan)* Jovica is azt csinálta: úgy élt, ahogy szeretett. Füttyült mindenre. Csak a zene meg a film érdekelte.

Ildi: Meg a konyak.

B. Z.: Ha részeg volt is, beszélni lehetett vele, és a szeme mindig ragyogott.

Ildi: Az asszonyára nem sokat nézett.

B. Z.: Más éltette... Egész nap zsongott, rajongott..., lángolt, mint a gyerekek.

Ildi: Nyakon is vágta érte a guta.

B. Z.: Egyszerűen elégett. Mint a jazz-zenészek...

.....

Ildi: *(Fakanál kopog a lábcsban.)* Kivihetnéd a szemetest...

B. Z.: Előbb hívom a fordítót.

(Konyhazajok, vadgerlék az ablakon túlról, és dübörgő diszkóval elsuhan egy autó.)

*

(Kert, fasugóság, madarak, szellő. Kapunyitás és -csukódás.)

B. Z.: *(érkezik)* Ilduuus!

Ildi: *(kiszól)* Mondjad!

B. Z.: Megjött a fordítás.

Ildi: *(fanyarul)* Nagyon örülök.

B. Z.: Hozd a kertbe a kávé, majd fölolvassom. *(Székhúzás, zajok, léptek, csészecsörgés, papírhajtogatás.)*

George, a Mézők hangja: *(kissé megszabbról)* Dear Mr. Dzsovisz!

B. Z.: Dzsovisz az eszed, te hülye amerikai: Jovica. Jovica Milošević Fitzgerald... *(Lapozgat.)* Nem is olyan hosszú ez a levél...

Ildi: Most fontos vagy nem fontos?

B. Z.: Biztos az... Hallgasd inkább, olvasom...

George, a Mézők hangja: Kedves Mr. „Dzsovisz”! Hogy én ki vagyok, nem érdekes. Inkább elmesélem, hogyan jutottam önhöz. Ella mutatta be nekem önt. Igen, Ella Fitzgerald. Nem koncerten, hanem egy kórházban. Newporton ugyan sokszor láttam őt is a rádiós árokból, de

akkoriban nem beszélhettünk. Évtizedek múlva találkoztunk a Niagara Falls kórház laborja előtt. Ő kerekesszékekben ült, akkor már mindkét lábát a térde fölött csonkolták. Megette a cukor... A feje is kicsi lett, összetöpörödött, és szinte teljesen vak volt. Az ápolók ott hagyták. Vettem a bátorságot, és megszólítottam. Kezet csókoltam neki, és elkezdtem makogni, hogy mit jelentett nekem a hangja, az éneke, az a jellegzetes életerő... Erre nevetni kezdett, és egy nagyot a combtővére csapott. *(Kórházfolyosó, távoli gépzümmögések.)*

Ella: No! Ilyet legutóbb Jugoszláviában hallottam.

Méznök: Milyet?

Ella: Ilyet. A jazzről. Te is jugoszláv vagy?

Méznök: Nem. Örmény.

Ella: Mindegy is, úgyis ránk kerül a sor, igaz? *(nevet)*

Méznök: *(zavartan)* Mit..., mit hallott Jugoszláviában?

Ella: Hát az nem akármilyen volt. Még '63-ban jártam ott először. Egy rettenetes ronda, olyan oroszos épületben léptem fel. Telt ház volt, nagy hangulat. Koncert közben egyszer csak fölpatlant a pódiumra egy kis emberke. Letérdelt elébem, és dülledt szemmel, mintegy transzban, tapssal kísért.

Méznök: Nem vitték le a biztonságiak?

Ella: Intettem az enyéimnek, hogy hagyják. Volt már máskor is hasonló esetem, de éreztem, hogy ez más, mint a többiek. Ahogy ragyogott a szeme..., nem is rám nézett, hanem belém, a zenére, vagy..., ki tudja? Ez a kis kopasz velünk volt végig... A nyelvét nyújtogatva falta a hangokat, szinte beragyogta a zenét.

A koncert után persze meghívtam a bárba. Nem tudott angolul, ezért inkább énekeltünk. Tudod, úgy scattolva. Nem tudott énekelni sem, mégis... az valahogy jazz volt. Hajnalig sok brandyt lenyomtunk. Egy percre se lankadt, tüzesen végig lobogott. Afrikai szíve volt...

Méznök: És aztán?

Ella: Aztán? Jó tíz év múlva jártam megint arafelé. Ott volt. Az első sorban táncolt, de ülve, a székekben. Rájöttem, hogy nem mer följönni. Ott lihegett, mozgott végig a széken, de onnan is megbúvölt bennünket. Felemelt... A koncert után bejött az öltözőbe, a kezemet csókoltgatta, mint most te. Felhajtotta a zakója gallérját: ott volt a tíz évvel azelőtti rúzsnyomom, amikor a vállára dőlve énekeltünk, hajnalig. Azóta nem mosta ki a zakót. Kértem tőle: miért nem jött föl a pódiumra? A fotós barátja lefordította, amit csak suttogva mert elmesélni: hogy azt mondták a rendőrök, ha megint megteszi, még engem is elvisznek, nem csak őt. Piszkos kommunisták ezek – mondta –, jól ismeri őket, volt ő már börtönben, verték jazzért is, mert a szabadság és az Isten áldása nélkül stb... Olyan áhítattal beszélt szegény Amerikáról..., azt hitte, itt él a Szabadság.

Méznök: Mi lett vele?

Ella: Többé nem láttam... Hamp mesélte később, hogy amikor Jugoszláviában járt, és a koncert végi ráadáskor a Flying Home-mal meneteltek a közönség között, egyszer csak valami elröpillt előtte. Egy kis ember. Pont Pepper nyakába zuhant. Tovább menetelt velük, énekelt, ölelte őket. Tisztára eksztázisban volt, eufóriájával az egész termet megőrijtette... De Pepper sem fűjt jobban azóta – mesélte Hamp. Hát ez csak ő lehetett. Egyedül ő.

Mézők: Ilyen ember kellene nekem.

Ella: *(fölobban)* Még egyszer hallottam föle. Bostonban. A Ritzben. Ott találkoztam a barátjával.

Mézők: Itt él a barátja?

Ella: Főpincér a Ritzben.

Mézők: ...ő elvezethetne engem hozzá.

Ella: *(gyanakodva)* Mire kell ő neked?

Mézők: *(elgondolkodva)* Egy olyan ember kellene, aki nem megvehető. Egy igazi szívember.

Ella: Tudjátok is ti, mi a szív...

Mézők: Tudja, Miss Ella..., magának elmondhatom... Van egy titkom: én voltam a hangmézők Duke '56-os newporti koncertjén.

Ella: Már ezt is titkolni kell?

Mézők: Neeem, nem..., még nem, de... olyan furcsán alakult minden... Biztos hallott róla... *(belelovalja magát)* Willis a kijövetelkor meglökte a mikrofonját.

Ella: *(gúnyosan nevet)* Willis..., a bálgúnár.

Mézők: ...a mikrofon akkor kifordult, és végig a közönséget vette, nem a zenekart. Máskor visszafordítottam volna a mikrofont, de akkor valamiért csak ültem mozdulatlan. Nem gondoltam semmire. Még a producerekre sem. Valami furcsa nyugalom vett rajtam erő.

Ella: Mint mostanság énrajtam. *(fölsóhajt)* Ez az igazi szabadság, fiam!

Mézők: Bocsánat..., mi?

Ella: Ahol tartok.

Mézők: Az, hogy vége a zenélésnek?!

Ella: *(kifakad)* Az, hogy nincsenek körülöttem hajcsárok... És már nem nyúlálnak a lábam közé. Nincs már gusztusuk hozzá! Hahaha...

Mézők: De asszonyom...

Ella: Hát azt hiszed, fiam, ezek csak úgy fölengednek a pódiumukra?! Akárkit? Ilyen zsírpófák?! *(határozottan, keményen)* Hálát adok az Úrnak, hogy földaraboltatott: még ideát szabad lehettem. Most már csak a szél simogat, meg a nap... Reggelente a madarakat hallgatom, meg a testvérem nevetését... Ooh, Lord! Halleluyah!... *(Rekedt torokköszörülés.)* Remélem, Louis is veled van, Uram! Tudod, hogy neki a pódiumon szakadt meg a szíve? Még betegen is hajtották, mint az igavonó barmot. Az utolsó leheletünkig nyúznak bennünket. Nem változott itt semmi. Még a hajcsárok is ugyanazok. Csak a szívünk

maradt meg. Azt megőriztük... Őnéki. *(Rekedten, Satchmót utánózva énekl.)* Nobody knows, what a trouble I have seen... just Jesus... *(Köhögésbe fullad.)*

Mézők: *(maga elé)* Igaza van, Miss Ella, de azért a zene mégis...

Ella: Folytasd inkább, fiú!

Mézők: Igen... Szóval volt akkor valami Newportban, amit csak én láthattam... Nem untatom?

Ella: *(jókedvűen)* Mondd csak, fiú, mondd, majd odaát ezt is elmesélem Duke-nak. *(nevet)*

Mézők: Mondtam ugye, hogy a zenekart és a szólistát csak egy mikrofon vette: az, a másik pedig, amelyik elfordult, a közönséget. Akárha megrendezték volna. Mintha valaki tudta volna, mi következik. A koncert után Wein rögtön el is vette mind a két eredeti szalagot. Egyszerűen leltotta. A zenekari felvételt azért később mégis kiadatta lemezen, és ott hallatszik valami a közönségből, de az messze nem az, ami odalent történt! Nem ám! Azon a bizonyos második mikrofonos felvételen, no, azon ott van. Azt eltüntették. A tv-felvétellel együtt. *(Halkabbra veszi.)* Magának elmondhatom: mielőtt Wein elvette a rádiós szalagokat, előbb lemásoltattam őket.

Ella: *(meglepődve)* Megvan még?

Mézők: Egy indián őrzí.

Ella: Az jó.

Mézők: De vén már, és minden más lett, itt még a falnak is füle nőtt. Jobb lenne átvinni a pocsolján túlra.

Ella: *(közbeavág)* Az egész koncert rajta van?

Mézők: Rajta, de a Diminuendo a lényeg. Tisztán emlékszem: aznap, mint máskor is, a kezdet előtt pár perccel már bekapcsoltam a mikrofonokat. Olyan sose tudni alapon. Most a koncert előtt is érezhető volt egyfajta feszültség. Hallottuk, ahogy Wein morgott Duke-ra, hogy megölik őt a kritikusok, ha a nagyzenekar nem újít, és ha bukás lesz, mehet Duke a pincékbe triózni..., szóval ilyeneket. Fenyegetőzött. Ronda egy szokása volt...

Ella: Ezeknek fogalmuk sincs, milyen állapotban van egy zenész a koncert előtt. Igazi szarháziak.

Mézők: Szóval, Duke belevágott Diminuendóba. A téma bonyolult, nem egy könnyű darab. Rádásul aznap nagyon meleg volt,

és a közönség türelmetlen..., a zenekar hiányos, néhányan késtek, Duke idegeskedett... Egysszóval, vacak helyzet. Hallom a fülhallgatóból, hogy a közönség beszélget a zene alatt. Kinézek a bódéból, látom, hogy csoportosan kelnek föl, és távoznak. Pedig nem játszottak rosszul a fiúk, még valami fülledtség is fűtötte a zenét. Érezték a zenészek, hogy ez nem az igazi, ezért bekiabálásokkal próbálták egymást hajtani, de még Cat szokásos trombitahápgogása sem hatott. Így múlt el kb. négy perc, amikor kijött szólózni Paul Gonsalves. Lazán kezdett, de hogy mi történt vele, nem tudom. Egy perc sem múlt el, és már a fellegekben járt. És ez magával rántott mindenkit. Ismét kinéztem: látom, a zenészek kiabálnak, biztatják egymást, a közönség egy része megáll, mások sietve jönnek vissza, egy fekete dresszes szőke nő a széksorok közt gyönyörű táncba kezd. Másfél perc múlt csak el a tenorszólo kezdetétől, és már mindenki ordított. Hihetetlen! Mindössze másfél perc szóló! Csak ennyi – utólag lemértem. A nézők üvöltve nyomultak a pódium elé – egyébként csupa értelmes arc, egyetemisták, orvosok, szóval rendes, jól öltözött emberek –, de most eszüket vesztve ugráltak át a sorokon, ott szorongtak a zenekar lába előtt. Bent ugye mindkét mikrofont hallottam. Azt is éreztem, hogy a ritmusszekció valahogy elmozdult, egész másképpen húz, mint szokott, pedig Duke-ot alig hallottam. Azt viszont igen, ahogy hátulról Wein kiabált: „Lázadást szítotok?! Miféle lázadás ez?! Kiálts oda Duke-nak! Szólj neki, hogy elég volt!!!” Duke csak a foga közül morogta: „Sose mondd egy zenésznek, hogy elég volt, sose mondd...” Máskor rettegték Weint, most le sem szarta senki. Wein tovább kiabált: „Miféle cirkuszi állatság ez?! Vaudeville, Newportban?!” Duke belevágott a zongorába: „Ez neked mutatvány? Mi vagyunk a cirkuszi majmok?!... Nesze...” – és röpült a zenekar. Már ezrek tolongtak a pódiumnál – ezrek! –, az első sorok egy része kidőlt, Gonsalves teljes eksztázisban fűjt, szerintem fogalma sem volt, hol jár – és ekkor még a szóló felénél sem tartottunk. A java pedig ezután jött. Egyre fokozódó tempóban, mintha duplázták volna a ritmust, pedig nem – visszahallgattam –, csak Paul fűjta ellenállhatatlanul. Röpült, mintha megtáltosodott volna, és már nem is akarna visszatérni soha. Közben a zongorát nem hallottam. Kinézek: lá-

tom, Duke ültében táncol, a térdét veri, és füléig ér az a nagy plömplöm szája. A zenekar őrítően nyomult, aki nem fűjta, az üvöltött, akárcsak az a több ezer ember előttük. Mindenki ugrált, vonaglott – ekkor kapcsoltam, hogy én is egy helyben táncolok a fülkémbe, és nyögök veszettül, mint Peterson szokott zongorázáskor. Kinéztem a kis ablakon: látom, Wein hátul toporzékol, a sötét szemüvegesek csendesítik... Kb. a zene nyolcadik percében voltunk – ezt is utólag lemértem –, és megtörtént az, amit már elképzelni sem tudtam: Paul rátett még egy lapáttal. Ekkor felforrrt minden. Duke is fölriadt, és alányúlt Paulnak. Szinte leszakadt az ég: hétezer ember őrjöngve táncolt egymás hegyén-hátán, a székek ripityára törtek, senki nem figyelt semmire, csak egy nagy lüktető foltot láttam odakinn... Ááh!..., kár a szóért. Nem tudom elmesélni..., a'sse tudom, miként ért véget..., nem emlékszem..., egyszerűen nem emlékszem, hogy vége lett volna.

Ella: God bless the guys... Duke tudott a szalagokról?

Mézők: Tudott. Pár évre rá megmondtam neki.

Ella: És mit szólt?

Mézők: *(leverten)* Semmit. Somolygott. Csak azt kérdezte, honnan valók a szalagok. Szerintem nem hitt nekem. Pedig én őriztem őket, és ott volt minden azokon a szalagokon!

Ella: *(nevet)* Azt hiszed? Nincs azokon semmi, drága fiú. Semmi... *(Szuszogások, távoli kórházi folyosózajok.)* Azon a tömérdék szép felvételen senki sincs..., én se. *(súgja)* Ami van, az itt van. *(mellére üt, majd fölmutat)* Vagy ott. A többi smafu. *(más hangon)* Egyszer ketten ma-

radtunk Duke-kal az öltözőben. Meg a térdig érő szivarfüst. *(nevet)* Pont ilyesmiről beszélgettünk. Akkor meséltem neki Dzsóviszról, a kis emberről meg a mai félszívűekről. *(A zajok eltűnnek.)* Igaz, Duke?!

Duke: *(csöndesen)* Tudod, Ella, én 1956-ban születtem újjá. Mert ugye az ember már csak ilyen: vagy elhal, vagy újjászületik... Én 1956-ban. Newportban. Azon a nevezetes éjszakán.

Ella: Hallottam róla, Vén Hercegem. Gonzi fölgyújtotta Newportot.

Duke: *(fölnevet)* Te elhiszed, vén csoroszlya, hogy ő volt?... *(közel hajolva, évődően)* Nem Paul volt, nem ám, de nem is az a szőke nő, aki-re kenték... Eegen...

Ella: *(gúnyosan)* Tán a Wein? *(karcosan nevet)*

Duke: Affenét. Ő csak megolajozta. Tudod, ki volt? *(kivár, nevet)* Jo Jones volt.

Ella: A Papa?!

Duke: Úgy bizony: Papa Jo, a dobkirály. Paul később mindent elmesélt: Annyira részeg nem voltam – mondta –, hogy ne értsem koncert után az öltözőben rám üvöltöző szemüvegeseket, de fájt a májam. Csak mosolyogtam. Papa Jo lebegett a szemem előtt. A jó öreg Papa Jo. Emlékszel, Duke, a Diminuendo témáját ismételtük, a Wein kiabált, te a zongoránál dúltál-fúltál, a nézők meg kezdtek szétszéledni. Mondom is magamban, jól tetted, hogy lecsesztél minket, Hercegem. Megérdemeltük. Trógerok vagyunk, késünk, iszunk... Szóval így évődtem. Egyszer csak fölűnt, hogy valami mozog odalenn, az üres zenekari árokban. Volt már bennem pár löket, de azt láttam, hogy valami fehér folt villog a félhomályban. Olyan volt, mint egy táncoló szellem, aki nekem integet. Rajtam volt éppen a sor, előrementem, és elkezdtem szólózni. Gyönyörű ritmusban táncolt a fehér folt..., csak őt láttam. Elöntött valami..., valami boldogság..., és kezdtem elfelejteni, hol vagyok. Később mondták, hogy a 8. kórusom után felállt egy szőke nő, és táncolni kezdett. Azt hitték, ez tüzelt föl. Nem is láttam. Csak azt a fényt odalent. Éreztem, hogy közben Sam meg Woode valami furcsa swinggel alám nyúlnak. A fehér folt közben egyre örjítőbben lobogott... Én nem gondoltam semmire, még a hangszeremre sem, nem is tudom, hol tartottam, azt sem tudom, meddig tartott. Azt mondják, 27

kórus volt, lehet... Amikor visszaültem, látom, hogy hétezer ember üvöltve tapossa egymást a pódium előtt. Örjög a tömeg, forr minden, boldogok mind. Wein meg üvöltözik a díszlet mögül, Jimmy felesel vele... De a zenekar rá se ránt, hasítunk, vágatunk ám, akár a szél a felhőkkel, igaz, Duke? Visszaültem, és megint szemembe vágott az a táncoló fény. Lenézek, hát látom, hogy Jo vigyorog ott, azzal a csontos lópofájával. Papa Jo volt. Ott ugrált, egy fehér újsággal verte a nagy négyest, hadonászott, mint az örült. Belevaló gyerek, apám! *(Innentől ismét Duke hangja.)* Belevaló gyerek, apám! – így mesélte Paul. Még jó, hogy becsuktam a szemem, és semmit sem láttam. Se Pault, se a táncolókat. Ez a zene nem belőlünk jött... Fájt mindenem, de boldog voltam: csak a Nagy Kabóca lüktetett. Mindent láttam... Mindent, a legapróbb részletig, csukott szemmel... Én ekkor születtem újjá, 1956-ban... *(Visszajönnek a kanizsai kert hangjai.)*

Mélnök: Hát ez volt a 27 kórus története, Mr. Dzsóvisz. Nincs értelme erről többet írni. 27 kórus szabadság. Összesen 6 perc. Magánál jó helyen lesznek a szalagok. Ég áldja önt, Keep the Jazz alive! És kerülje Amerikát, uram!

B. Z.: *(hangján olvasva)* Post scriptum: Megőriztem pár újságcikket. Iderakom azokat is. A Times, az Independent, a Down Beat, de igazából ez mind bullshit.

(Papírcsörgés, hajtogatás.)

Bicskei Zoltán: Híres újság volt akkoriban az Independent... No, itt a cím: Zavaros est Newportban.

(1. újságcikk):

Zavaros est Newportban. Félreértés a zenészek és a szervezők közt. Nem ment a híres zenekarnak. A hallgatóság a harmadik kórus után kezdett kivonulni, de akkor csoda történt: egy táncoló sárga ruhás nő visszafordította a nézőket. A hajnalig tartó a mulatságban az Ellington zenekar bírta a strapát. *(Papírhajtogatás.)*

B. Z.: Mulatság, hááá... meg strapa. A „független” lap... No, nézzük a Timest, a nagy, erős Timest...

(2. újságcikk):

Az év embere: Duke Ellington! A hatalmas sikert aratott newporti koncert egyenesen újságunk nevezetes címlapjára röpitette a kiváló fekete muzsikust. Miként élesztette föl az Ellington

zenekart egy szőke nő? Háttér-információk és objektív beszámoló lapunk 17. oldalán! (*Papírcsőrgés.*)

B. Z.: Idióták. No de majd a Down Beat, „a szakemberek”..., azok megmondják.

(3. újságcikk):

Duke Ellington Newportban – kritikai beszámoló:

A Gonsalves-kórusok struktúrája valójában sematikus volt. A pillanatnyi hangulat maga alá gyűrte ezt az egyébként kiváló zenészt. Az utólagos elemzés megerősíti, hogy Gonsalves nem uralkodott a zene fölött. Nemcsak hogy nem követte a 4-es ütemrendet, de a tenor hangja több helyen megbicsaklott. Ami máskülönben érthető, hiszen Gonsalves sosem játszott a mély esz alatt. Valószínű, ez alkalommal Sonny Stittet próbálta utánozni, de a fekete blues csúszós hangjai nem a mesztic Gonsalvesnak valók. Kétségtelen, hogy Paul Gonsalves rutinos muzikalitása erőteljesen hatott a közönségre, de ami a zene formaművészetét illeti: semmi új nem történt. Éppen ezért nem is beszélhetünk jazz-történeti pillanatról. Amennyiben pontos láttelepet szeretnénk erről a koncertről, talán inkább a szociológiai szemszögből kellene górcső alá venni...

B. Z.: (*Papírgyűrés.*) Górcső a jó édes anyátok! Megyek, fölhívom Domit. (*Távolodó lépések.*)

Ildi: Majd az irodából, Svédország nem két dinár.

B. Z.: (*izgatottan, gyerekesen*) Nem várhatok, ez..., ez most élet-halál kérdés. (*Tárcsázás, búgás.*)

Dom: Halló?

B. Z.: Szia, Domi, itt Fufu...

Dom: Szevasz!

B. Z.: Hogy vagy?

Dom: (*nevet*) Ha nem beszélek róla, mindjárt jobban...

B. Z.: Képzeld, kaptam egy furcsa csomagot Amerikából. Igazából még Jovica kapta. Csak most küldte át...

Dom: Jovica? Hogyhogy?

B. Z.: A felesége, no... mindegy, nem akarom a telefont húzni. Az egésznek Ella Fitzgerald-hoz van köze, meg Newm-hoz. Meséld el, kérlek, még egyszer, hogy is volt az Newmmal, elfelejtettem már a részleteket. Tudnom kell.

Dom: Newm... A Newm... Fasza gyerek volt. Mennyi fasza gyerek volt akkoriban velünk.

B. Z.: Az újvidéki big bandben veletek játszott, ugye?

Dom: Tenorozott. Olyan Lester Young-os, lágy tónussal. Egész finoman. Ómoravicai volt, mint a Dormán. Király István volt a rendes neve. Willis Conover hallotta egyszer Belgrádban, és segített neki a Berkeley-be kijutni.

B. Z.: Az a kappanhangú?!

Dom: (*nevet*) Az, az... Jovicának jobb hangja volt, csak nem jó helyt született. (*nevet*) Ahogy mi sem.

B. Z.: Mi lett vele?

Dom: Newmmal? Valahogy visszakeveredett Európába..., vagy ki sem jutott Berkeley-be? Nem tudom már. Arra emlékszem, hogy kiment Németországba vendégmunkásnak. Az amerikai katonai klubok közelében akart lenni, hogy láthassa a nagy jazz-zenészeket. Néha beszállt közéjük, de hamar elérte a baj. Minket mindig hamar elér a baj. A futószalag ledarálta a középső ujját. Le kellett vágni. Az ujjá miatt nem szaxofonozhatott tovább, ezért beiratkozott egy karmestertanfolyamra. Közben pincérkedett is. Abból élt. Sosem adta föl. Newm mindent szeretett, a népzene, Vivaldit... Volt, hogy éjjel fölhívta Dormánt, hogy telefonon keresztül játsszanak két szólamban furulyán Vivaldit! Tiszta örült volt, zenebuzi...

B. Z.: És aztán?

Dom: Valahogy Bostonba került. Ott is hamar összebarátkozott a zenészekkel. Nem is akárikkel! A Miles zenészeivel! Érted? Egy ómoravicai gyerek. Minden éjjel gyalog baktattak haza a jazzklubokból Tony Williamsszel meg a többiekkel. Akkoriban még békés város volt Boston, szabadon sétálhattak, és útközben a zenéről vitatkoztak. Délelőttönként az opera meg a filharmónia olcsó matiné-előadásaira járt, vagy a nagykönyvtárt bújta. A költészet izgatta..., leginkább a költészet... Ómoravicán még asztalos volt. Látod, milyen emberek születnek errefelé?! Százszor nagyobb tehetség mind, mint Nyugaton, de nem lesz belőlük semmi. Nekünk... valahogy semmi sem sikerül.

B. Z.: De mi volt Bostonban?

Dom: (*messzi hangon*) Bostonban?... Ott a Ritzben dolgozott, egész a főpincérségig vitte.

Egyik éjjel az egyik luxusapartmanból csöngettek egy üveg bourbonért. Ezt mindig a főpincérnek kell fölvennie. Bekopog, rekedtes női hang, belép. Az ágyon, hálóköntösben meg ott fekszik Ella. Ella! Érted? Ella Fitzgerald. Majd kiugrott a szíve, de nem szólhatott semmit, mert a protokoll szerint csak válaszolni van joga. Megkérdi, töltsön-e. Azt mondja erre Ella: nem amerikai a kiejtésed. Európai, Jugoszláviából – válaszolja Newm. Ella fölpattan: Jugoszláviából?! Ott a legjobb koncertezni, ott voltam Bbbb...? Belgrád, hölgyem – mondja Newm –, Belgrád. Én is ott voltam akkor. Az én barátom az a kis, barna zakós emberke, a mozigépész... – és így dumáltak Jovicáról, az igazi jazzről meg a költészetről. Reggelig két üveg bourbont megittak... *(sóhajt)* Két ilyen ember..., a fenébe..., hagyjuk, Zolikám, érted..., hagyjuk..., csak beteg leszek tőle.

B. Z.: Várj, Domi, csak azt mondd meg...

Domi: *(közbevág, fáradt hangon)* Mondd meg, hogy ölelek mindenkit. Szevasztok... Szevasztok! *(A telefonkagylók zajai, ajtónyílás, Ildi jön kávécsészecsörgéssel.)*

Ildi: 12 perc volt.

B. Z.: Meg 40 év...

Ildi: Mit mondott?

B. Z.: Istenem..., senkin nem tudunk segíteni... *(Öltözködés zajai.)*

Ildi: Hová mész?

B. Z.: *(A cipőjét húzza, nyög.)* Ki, a világból! Tele a tököm mindennel.

Ildi: Vigyél pulóvert, az éjjel hideg lesz! És húzd ki a kulcsot a zárból, mert a gyerekek hajnalban jönnek!

B. Z.: *(morogva)* Rezervoár...

Ildi: Megvárlak. Tudod.

*

(Éjjeli szél, erdősusogás végig, bokrok csörgeése lépésekkel, a Tisza-part halk vízkotyogása, szétszórt éjjeli madárhangok.)

B. Z.: *(Leül.)* Éjfél körül lehet már... Jovica, Jovica..., látod, mik lettünk? ...már semmiért sem lelkesedünk. Elkurvultunk... Még egy füstös pincénk sincs, csak egy langyos kávézónk... Most is csak kesergék, pedig te voltál börtönben, téged aprítottak a rendőrök, téged akasztott a fogasra a jazzért a munkaadód a háború után... Igaz, akkor a partizánigazgatók oldalán még

pisztoly fityegett... Jobb is, hogy nem látod, most mi van. Kifogyott a szusz mindenkiből... Lófasz az egész! Még nyüzszíteni sem képesek, csak a nyafogás, az van. ... Az nem lehet, hogy elapad a lélek!! *(Kuvikhang. Fölkap egy göröngyöt, és a falombba dobja, nyögve visszaül.)* Dögöjj meg!... *(Vízparti hullámkotyogás, lombzajok, távoli rigófűtty.)* Már hajnalodna? Ilyentájt tántorogtunk vedled hazafelé, végigszubidubizva a hajnali Telepet. Azok az éjjelek! Istenem, mekkora örömenek voltak! Az eget repesztették a rezesek! Ott bővölted a fiúkat, lángoltunk mindannyian!... Milyen örömmel kísérték Szabadosék Pesten, pedig akkor már kerülgetett a fene, énekelni sem bírtál. Csak hörögted, hogy Common George! Common Misi!... Te, figemadár...

Jovica: *(rekedt halk hang a távolból)* Ladies and Gentleman! This is a time...

B. Z.: Hhh... Jovica, te lennél?!

Jovica: *(kicsit hangosabban)* Ladies and Gentleman! This is a time for Jaaazzz!

B. Z.: Haha! Igazad van Jovica! A fenébe a nyavalygással! Gyerünk, fűzd be a filmet, elvégre mozigépész volnál... Ez az... Így... ...egy ideig sötét van, és csak aztán gyúl ki a vászon...

(Éjjeli tücskök, lombsusogás.)

...Milyen szépen gőzölög a Tisza... Jovica!... Látod, kik jönnek?! Az ott elől Prez, utána meg Bird! Hátrább érkezik Trane, Papa Jo, a jó öreg Satchmo!, az oldalán biceg Ella..., de itt szorong Vég Gergő, az öreg prímás, meg a bögös Stevica is!... Csupa füst minden, mint régen a föllépések előtt... Mindenki izgatott... Milyen jó meleg van! Jovica..., itt az idő..., eljött az idő, ez az az idő! Ez a mi időnk. Hol késtek, harsonák?!

Fúdd meg, Trummy! Gyerünk, Trummy! Repeszd a rezet, Trummy boy, mert a szentek most a mennybe mennek. Fújjad, Trummy Young, te mad dog! Te is Honoluluba szöktél, nem kellett a szürke York, nem kellett – mint a viccbe – Kamcsatka, hanem Honolulu, Honolulu... Common Trummy! Duplázd a ritmust, Trummy fiú, gyerünk, Trummy! Följebb, Trummy! Még följebb! Ott lebeg már Sun Ra fényhajója, ott regél a királyi zenekarunk is – no! –, csak föl!, följebb!, még följebb! ...érkezünk királyunk, Nap, kenjed, Trummy, take a Trummy, gyerünk, Trummy...

Jövünk, Uram.

Megmárciusodunk

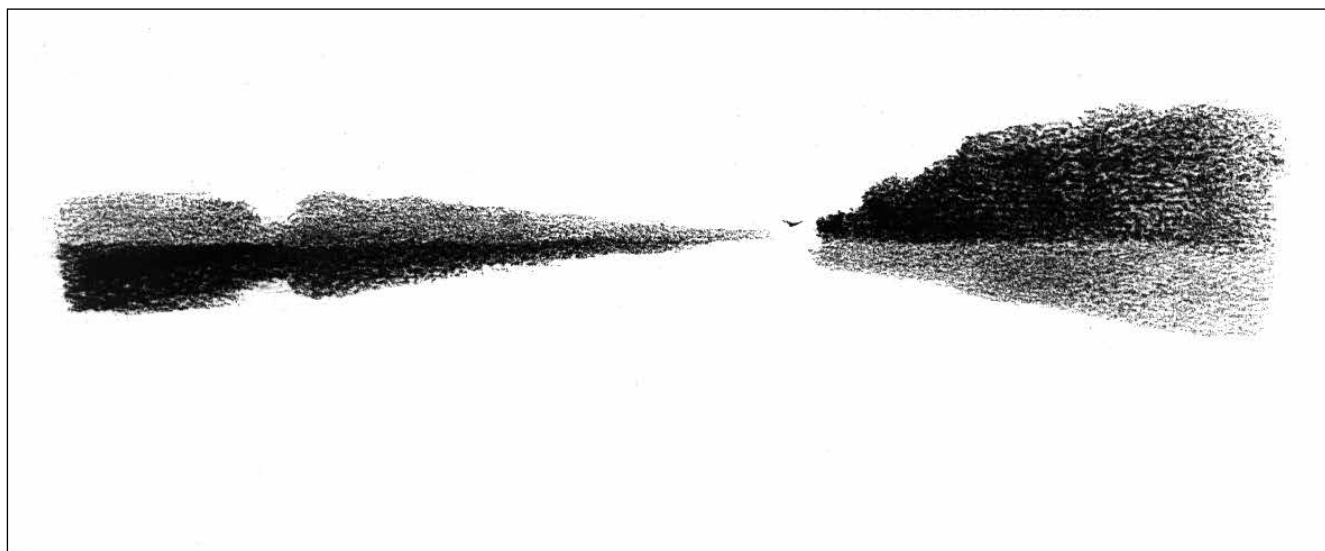
Döbrentei Kornélhoz

Szívünk fölött meg-megrándul a hiány.
Nem elég nekünk már – – – – álmaink fele.
Legyen meg a mi akaratunk egészen.
Tisztán kimondott szavainknak eljött az ideje.

Most minden jó szándék – – – – eleven.
Lüktető hús a rög, és a napok gallyakat szednek.
Ágak hegyéig kúsznak a kövek hajszálerei.
És a rügyek szikláin fények nedvesednek.

Tüzet és tengert szül – – – – az egyetlen remény.
A homlokunkra nyíló ablak lázas foncsora szebb.
Visszatükröződünk egymás szemében.
De a jövőt elviselni – – – – egyre nehezebb.

Súlyos terheket cipel a szakadék fölfelé.
Mert csillagok közt a mélység vérünkre árad.
Iszapos lélegzetünk lesz az égisz erő part.
Így vet hullámot bennünk a huszonegyedik század.

Naplójegyzetek V.

A szabadság születésnapja

„1848. március 15-én esett az eső, hideg szél fújt, de ha nem meteorológiai szempontból nézzük, ez volt a magyar történelem legverősebb napja. Azt hihetnők, hogy csak a kései nemzedék látja ilyen ragyogónak, szörnyű tapasztalatai távlatából, de a lepergett évszázad [...] generációi is úgy tekintettek rá, mint a vissza nem térő ifjúság hőstettére, melyet a siker napfénye aranyozott, s azóta az emlékezés rózsaszínű köde burkol” – írja nemzeti ünnepünkről Várkonyi Nándor.

Miért volt a magyar történelem egyik legverősebb napja az a százhatvanhét évvel ez előtti március 15-e?

A nap hőse, Petőfi Sándor ezt írja Naplójában: „Üdvez légy, születésed napján, magyar szabadság! először is én üdvezellek, ki imádkoztam és küzdöttem értetted, üdvezellek oly magas örömmel, amilyen mély volt fájdalom, midőn nélkülöztünk tégedet!”

Petőfi és a márciusi ifjak a Magyarországon akkor uralkodó Habsburg birodalmi elnyomórendszerrel szemben akarták kivívni a magyarság számára a szabadságot. Ezért a célért küzdött ebben az időben a Pozsonyban ülésező magyar parlament is olyan neves politikai vezetőkkel az élén, mint Széchenyi István, Kossuth Lajos, Batthyány Lajos, a hamarosan megalakuló forradalmi kormány első miniszterelnöke és sokan mások.

Iskolai tanulmányainkból tudjuk, hogy a 16. században, Szapolyai János király halálát követően a magyar trónöröklési harcokból a Habsburg Birodalom került ki győztesen. A török megszállás idején, a három részre szakadt Magyarország Magyar Királyságként fennmaradt észak-nyugati felén így mindvégig a Habsburgok uralkodtak. Ez azt jelentette, hogy Magyarország megmaradt része politikailag, katonailag, de kulturálisan is a Habsburg birodalmi érdekeknek kiszolgáltatva élt. A török uralom alól végül az országot az a

császári hadsereg szabadította fel, amelyben a harmincéves háborúban „lezüllött Európa minden zsákmányéhes kalandora és martalóca össze- csődült [...] hogy helyet teremtsen a nyugati térfoglalás számára Magyarországon; miközben feladata volt, hogy elűzze a keleti hódítót, a törököt, a Habsburg birodalmi érdek azt is kívánta, hogy törje le, semmisítse meg a török elleni harcokban edződött, rebellis magyarságot is” (Várkonyi Nándor).

Az ország sok szenvedést kiállt népe azonban nem akarta elfogadni az immár Nyugatról érkező hódító szándékot sem. A kuruc felkelők és a II. Rákóczi Ferenc fejedelem vezette szabadságharc megkísérelte kivívni Magyarország önállóságát. Sorsa az elbukás lett, főként azért, mert nem talált nemzetközi szövetségest, amely az osztrák birodalommal szemben támogatta volna a magyar ügyet. Ilyen szabadságdeficittel élte végig a magyarság a 18. és 19. század első felének nagy történelmi fordulatait, amikor Nyugat-Európában a technikai, ipari fejlődés és a francia forradalom eszméi és politikai következményei alapvető társadalmi változásokat hoztak létre. Miközben a magyarságnak önálló államiságáért, gazdasági és kulturális szuverenitásáért, így anyanyelve használatának és művelésének jogáért is harcolnia kellett, Nyugat-Európában és Észak-Amerikában már a demokrácia eszméje hódított, a feltörekvő polgárság ebben az államformában látta a jövőt.

1848. március 15-e, a márciusi ifjak tizenkét pontja máig érvényesen egyesítette a kornak ezt a két fontos törekvését, a nemzeti függetlenség és a polgári szabadságjogok követelését. Ennek a kettős elkötelezettségnek volt a költője Petőfi Sándor, és lett a himnusza a Nemzeti dal. A magyar forradalmi megmozdulásokról pedig büszkén írhatta a költő: „...szép vagy te, szebb minden más országbeli testvérednél, mert nem fürödtél vérben, mint azok, téged tiszta örömkönnnyek mostak; [...] Óh szabadságunk, édes

kedves újszülött, légy hosszú életű e földön, élj addig, míg csak él egy magyar...” (Lapok Petőfi Sándor naplójából, Pest, március 15. 1848.)

„Az Élet él és élni akar”

Bátran mondhatjuk, hogy nincs olyan rétege a magyarságnak, amely az elmúlt száz év történelmének valamely pillanatában ne vált volna saját hazájában jogfosztottá, üldözötté. A két világháborúban katonaként, munkaszolgálatosként vagy hadifogolyként sínylődött és halt meg milliónyi férfi, családfő nélkül maradtak, özvegyek, árvák, szegények és elesettek lettek a hozzájuk tartozók. Trianon óta üldözték, megalázták, irtották a kisebbségi sorba került, több millió „határon túli” magyart. A negyvenes években megbélyegezték, kifosztották, deportálták, elpusztították a magyar zsidóságot. A háború végén megtizedelték a délvidéki magyarokat, szovjet munkatáborokba hurcolták a polgári lakosság százezreit, átkergettek a Dunán Magyarországra számolatlan felvidéki családot, végül kitelepítették a magyarországi svábok tömegeit.

A kommunista diktatúra évtizedeiben üldözték, bebörtönözték, deportálták vagy kivégezték a keresztényeket és mindenkit, aki a hivatalos ideológiától eltérően gondolkodott: értelmiségieket, művészeket, papokat. Az 1950-es évektől elkezdődött a parasztság felszámolása, magas adóval, beszolgáltatással sanyargatták a gazdálkodókat, majd téeszbe kényszerítették, megfosztották földjüktől, munkaeszközeiktől, állataiktól is őket. Bűnnek számított, börtönt vont maga után a magántulajdon és a kisüzemi termelés is: a munkásság értékes részét jelentő kisiparosokat megfosztották műhelyüktől, gépeiktől. A földbirtokosokat, kereskedőket, a kis- és nagyvállalatok tulajdonosait, a pénzembereket is egyetlen pillanat alatt „államosították”, mindenükből kiforgatták, elüldözték vagy koncepciós perek során börtönbüntetésre ítélték, internálótáborokba zárták, vagy kitelepítették. Tehát szinte nincs olyan magyar család, amelynek tagjait nemzetiségük, vallásuk, meggyőződésük vagy tulajdonuk miatt az elmúlt száz év egy adott időszakában a hatalom gyakorlói hátrányosan meg ne különböztettek volna, nincs olyan család, amelynek az elmúlt száz évben ne semmisült volna meg akár több-

ször is az egzisztenciája, ne bombázták volna le, ne államosították volna, ne árverezték volna el az otthonát vagy a műhelyét, termőföldjét, gyárát, ne kellett volna elszakadnia szülőföldjétől, családi gyökereitől.

Nem csoda hát, amit sokszor megállapítunk magunkról, vagy megállapítanak rólunk mások: mi, magyarok sok más népnél pesszimistábbak, csalódottabbak, sértettebbek, bizalmatlanabbak vagyunk. És sokszor szeretetlenek, irigyek és hitetlenek is. Sokáig éreztük örök vesztesnek magunkat, és nem bízunk az értelmes jövőben. Ritkán örültünk, keveset neveltünk, keveset gondolkodtunk. Csoda, hogy még egyáltalán vagyunk.

Csoda valóban. De nemcsak a mi megmaradásunk csoda, hanem a legtöbb kis népé is, amely nem tartozik a világ vezető katonai vagy gazdasági nagyhatalmai közé. És ilyen népből, nemzetből sokkal több van, mint a győztesekből.

Ha egyszer-egyszer végiggondoljuk a bennünket ért történelmi vereségeket és veszteségeket, de végiggondoljuk tévútjainkat, bűneinket is, és azt is, hogy mindennek ellenére még mindig élünk, létezünk, vagyunk, akkor megértjük, amit Ady Endre úgy fogalmazott meg: „Az Élet él és élni akar”.

Az élet bennünk is élni akar. Nem szabad rossz pillanatainkban eltékozolnunk, véglegesen elveszítenünk azt, ami képessé tesz bennünket a túlélésre, a megújulásra. Az egészségünket nem szabad odadobnunk káros szenvedélyeinknek, nem szabad lehajtott fejjel, reménytelenül élnünk. Nem szabad elhinni a sok sorscsapás után, hogy nekünk már nincs jövőnk. Sem csalódottságból, sem kényelemszeretetből nem szabad lemondanunk a gyermekáldásról. A gyerekeket, a fiatalokat nem szabad rossz példánkkal elrontanunk, nem szabad félrevezetnünk, rosszra használnunk. Nem szabad a keserű tapasztalatokba belekeserednünk, a veszteségekre örök haraggal és gyűlölettel felelnünk, nem szabad a másik emberben ellenséget látnunk.

„Isten felkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt” – olvassuk a Bibliában, és ez nemcsak a minden napnak új esélyt adó, tényleges napfelkeltét jelenti, hanem azt is, hogy nekünk is felragyog a hajnal. Ha nem látjuk is előre, nem tudjuk is, hogyan és mikor, de jóra fordulhat a sorsunk.

Érdemes mosolyogni a hozzánk tartozókra, örülni egymás szerencséjének, megtanulni tisztelni és becsülni a gyengét, a beteget, a sze-

gényt, a segítségre szorulókat is. Ha nem akarunk mindenáron nyerni és szerezni, hanem tudunk és akarunk egymásért dolgozni, egymásnak örömet szerezni és együtt örülni, akkor könnyebb lesz hinni a jobb jövőben és a jobb jövő zálogában, a gyerekeinkben.

Itt van velünk

Amikor Krisztus Urunk és Szent Péter itt jártak a Földön, egy szép napon egy nagyvárosba érkeztek. Már messziről látták kirajzolódni a város sok kéményét, tornyát, égbe szökő épületeit, sok egymásra zsúfolt emeletes házát. Hosszan gyalogoltak a város szélétől befelé, egyre kevesebb lett körülöttük a szabad tér, ha felnéztek, már csak egy keskeny csík látszott az égből, azt is magas oszlopok és drótok szabdalják. Az utcák két oldalán szorosan egymás mellett sorakozó kőépületek mintha a fejük fölött össze akartak volna hajolni.

A város központjába is minden csupa kőből volt, sehol egy zöld foltot, egy fát látni nem lehetett. Nyár volt, nagy meleg volt, a kőfalak, a kőjárdák csak úgy sugározták ki magukból a hőséget.

Krisztus Urunk és Szent Péter a sok gyaloglástól úgy elfáradt, hogy szinte jártányi erejük sem volt, amikor végre egy barátságos terecskére értek, amelynek a szélén kőpadok sorakoztak, a közepén pedig gyerekek és felnőttek vettek körül egy faragott kőlábon álló, kerek kőtálat, amelybe vékony sugárban csobogott egy kis szökőkútból a víz.

Krisztus Urunk és Szent Péter is odalépett a kőtál mellett beszélgető emberekhez, illendőképpen köszöntek nekik, ők pedig utat nyitottak előttük, hogy a markukból hörpölve ihassanak egyet a langyos, de tiszta forrásvízből. Végül nedves tenyerükkel letörölték az arcukról az út porát, keresztet maguknak egy távolabb eső, üres kőpadot, és letelepedtek. Elővették a tarisznyájukból a bicskájukat és a kenyeres kendőjüket, hogy elfogyasszák szerény vacsorájukat.

Ekkor váratlanul ott termett mellettük egy csillogó szemű, piros arcú kisfiú, és kíváncsian kezdte nézegetni a két vándort. Az Úr a fejével intve helyet kínált neki a padon. Bicskájával a kendőből kicsomagolt kenyér hasára keresztet rajzolt, aztán, mielőtt megszegette volna, felemelte tekintetét az égre, és Péterrel együtt halkan elmondta fölötte az áldást.

A kisfiú érdeklődve figyelte őket, majd amikor az Úr a megszegett kenyér egy falatját a bicska hegyére tűzve őt is megkínálta, megköszönte, elvette a kenyérdarabkát, és megkérdezte:

– Mit mormoltatok, amikor felnéztek az égre?

– Áldást mondtunk – felelte az Úr. – Megköszöntük az Istennek, hogy kenyeret adott nekünk.

– Kinek köszöntétek meg? – kérdezte a kisfiú, és maga is fölnevezett az égre.

– Az Úristennek – erősítette meg a választ Szent Péter.

– Ki az az Úristen? – kérdezte csodálkozva a gyermek.

– Hát aki ezt az egész világot teremtette – mutatott körbe Péter.

– Ezt a világot? De hiszen ezt az emberek építették.

– És ki teremtette az embereket? – kérdezte az Úr.

– Az anyukák. Engem is az anyukám hozott a világra.

– De az anyukádat az Isten teremtette – mondta Péter, hogy lezárja a beszélgetést.

– Nem, az anyukám a nagymamámnak született – felelte öntudatosan a kisfiú. – Mutassatok nekem valamit, amit az az Isten teremtett. Talán ezt a kenyeret, amit megköszöntetek neki?

– Nem... Te is tudod, azt a pék sütötte.

– Hát ezt a padot, amin ülünk?

– Nem... Te is tudod, ezt a kőfaragó faragta.

– Hát akkor mégis mit? – kérdezte vigyorogva a gyermek.

Krisztus Urunk ekkor lehajolt a kőpad lábához, és rámutatott egy a körésekből előbújó, apró levelű, kék virágú növénykére.

– Látod ezt a növénykét? Hát ezt biztosan nem az emberek csinálták, ezt maga az Isten teremtette.

A kisfiú leguggolt a kőpad mellé, nézte jobbról, nézte balról, kezével megérintette az aprócska növényt, amely szinte érthetetlen módon a forró kövek között virágzott.

– És minek teremtette az Isten ide ezt a kis növényt? – kérdezte aztán.

– Talán azért, hogy még egy ilyen hatalmas, ember alkotta körengeteg közepén se feledkezzünk meg róla. Hogy mindig érezzük, itt van velünk – felelte neki mosolyogva Krisztus Urunk.

Visszatért

*Egyszemélyes szép üzenet
Visszatért a harmadik Munkácsy is, és nekem
megáll az eszem, merthogy: „Inkább a nyugdíjat
emelték volna!”
A múltat valahogy mégiscsak el kellene törölni?*

Ezer szál köt a Munkácsy-trilógiához... Ezt a beteljesülést most úgy élem meg, mint visszatérést. Egykor az országrészek is visszatértek. (Nálunk persze megszállás volt, majd fölszabadítás, a legújabb háború alatt pedig valaki felvesztette a visszacsatolást, s akkor attól rettegett boldog-boldogtalan. Nyelvünk még él, lélegzik, és pontosan tükrözi az idők szavát, a műveltségi, tudásbeli, politikai és érzelmi másságot.) Az apám csak egyet láthatott a trilógiából, a testvérem, Margit, csak tudott róla, hisz huszonegy évesen belehalt a felszabadítottságba, miközben ki sem tette a lábát az országból; a sanyarú ötvenes évekre gondolok, aztán a virágkorra a hatvanas években, amikor minden volt, csak munka nem, és nem lehettünk azok, akik és amik voltunk.

Nekem nem pusztán kép ez a három festmény, hanem a trilógia. A határozott névelő pontosít, kijelöl, meghatároz, egyedít. Az apámnak csak az Ecce homo látványa adatott meg. Munkácsy sokkal később festette, mint a másik kettőt, megfáradt, kimerült, és időközben persze rájött sok mindenre. Ezen a képén adja vissza igazán, a maga végtelenül kegyetlen valóságában a kiszolgáltatott embert; nem Istenember az Ecce homo Krisztusa, hanem ember..., megkínzott ember a kétségbeesés szélén, a „múljk el tőlem e pohár” gondolatába kapaszkodó ember, aki végül is tudja, hogy mi fog történni, tudja, hogy meg fog történni, és vállalja.

Az én apám csak az Ecce homót láthatta, nekem több jutott. Én láttam az Ecce homót akkor is, amikor egyedül volt, láttam harmadmagával, és láttam akkor is, amikor másodmagával volt,

mert a Golgotát függöny takarta. Úgy éltem meg azt a függönyt, mint elszakítást. Ennek a három festménynek együtt kell lennie! Együtt, és a kupolateremben. Ez a három kép összetartozik. Amikor együtt vannak, az ember csöndesen elmosolyodik, és szereti őket. Szereti őket; erő van bennük, hit és bizonyosság. Az ember újra csöndesen elmosolyodik, aztán újra meg újra, és tudja, hogy van föltámadás.

Ezer szállal fűződöm a Munkácsy-trilógiához. Tudtuk, hogy trilógia, az apám olvasta is a Révaiban, mi meg Margittal megtaláltuk a Tolnaiban*. (A Révait az oroszok eltűzték, azt nem nézhettük meg, de a Tolnai megmaradt, és teljes volt, benne mindent megtaláltunk. Mindent.)

Az apám..., a nővérem..., az elfelezett házunk, az áramszünetek, a füstölgő petróleumlámpa, a kert, a padlás, a pince; a szén szaga, a száradó ölfá pattogása és a borzalom..., az agyhártyagyulladás lázálmai, a betegszoba dülöngélő fala, s újra meg újra az apám, a felszabadított, meggörnyedt, munkától eltöltött, szegény, galambősz apám. Mesél... Mit mesélhet az akkori lehetőségeink szerint halálraítélt 5-6 éves kislányának? Arról és abból, ami a keze ügyébe kerül; a nagy Petőfi-kötet, Arany Toldija, a Munkácsy-reprodukció a kiszolgáltatott, kigúnyolt, meghurcolt, megalázott Krisztussal. A tömeg *fesziítsd meg!*-et kiált. Hallom az őrzőgő tömeget, látom Pilátust meg a pribékeket, hallom Aranyt és Petőfit, feltűnik a nővérem okos kis feje, kedves, csöp-pentett tej arca, nagyító alatt megint Pilátus, és újra meg újra Krisztus, az Ecce homo megkínzott Krisztusa... És hallom az apámat; mesél, mesél és mesél, és visszamesél engem az életnek.

Becskereken beléptem a templomba, és mint-ha villám sújtott volna. A trilógia első darabjának elszánt, hófehér, tiszta, ártatlan Krisztusa nézett

rám. Mintha egy kis dac is felvillanna benne... Meghatódtam, megrendültem, úgy éreztem, eljött utánam Munkácsy, hisz két nappal azelőtt láttam a három képet együtt. Máig sem tudom, vázlat-e, vagy másolat... Én akkor szinte fel se fogtam, nem is értettem, csak mintegy varázsszóra otthon találtam magam. Áradó, néma boldogság, otthon voltam abban a konok, nyugodt Krisztusban, s ott volt minden, ami volt s van, hogy lehessen, ami lesz. Ott volt a gyerekkorom, a nagymama fekete fejkendője, a hangja, a Mennyei királyné asszonya, az új templom tömjénillata, az öreg templom szépséges mennyezete, az enyészet ellen hadakozó szülővárosom, Zombor; ott volt korlátok közé szorított, szegény anyanyelvünk, s az, hogy nemcsak a születések, de a temetések száma is csökken... Megleltem hazámat. Munkácsy akkor hazavezetett, s most megint ezt teszi. Én most nem Pilátus hófehér Krisztusára és nem a Golgota istenemberére, hanem az Ecce homo Krisztusára gondolok, az elárult, megcsúfolt és magára maradt emberre, aki föl fog támadni.

Az ezer szál egyike egészen új, kétségbeejtő és végtelenül fájdalmas. Ez a legerősebb, legke-

gyetlenebb szál, nem oldhatja, nem is oldja békévé az emlékezés.

A debreceni szemklinika rettenetes, végzetes diagnózisa után... hirtelenében... a kétségbeesés szélén a bezárult lehetőségek közül Munkácsy Krisztusához menekültünk. A kupola-teremben egyedül voltunk a három döbbenetes képpel. Neki, gyengénlátó lévén, egészen közel kellett mennie hozzájuk, és ő pont az Ecce homóhoz ment..., az apám Ecce homójához. Állt a hatalmas kép bal sarkánál elveszve, egyedül, magányosan, kiszolgáltatva, némán: Ecce homo... Én őt nem mesélhettem vissza.

Elvégeztetett. Elvégeztetett, és visszatért a Golgota, a trilógiának talán a legmeggrázóbb része. Most, hogy végleg együtt vannak, csendesen elmosolyodom, aztán megint és megint, és remélem, hogy látjuk, hogy ez jó, és lesz este, és lesz reggel.

2019. január 19.

* Tolnai új világlexikona, az általános tudás és műveltség tára (Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részv.-társ. kiadása, 1926–1930)

Emlék-talpak a pelyheken

teljes súlyával nyugszik a fenyő ágain
mint a sörté ághegyek és tűhegyek
apró üvegszilánkok az úton is csikorognak
vigyorog a fagyban az utcai lámpa

a függöny mögül mintha bandzsítana
vagy a szemébe ment volna

széles sítalpak fából hajlítva
egyenest még a derék csak a lejtőn
roggyannak a térdek
combod feszül a tél szerelmétől

hópihék romantikus asszonyai
köd lengette menyasszonyi szoknyák
holle anyó dunnája kiszakadt
mondja a tudákos gyermek aki voltam

Hályog ködéből

űköm csíkból merre hajtod a szekered
dédanyám terem-e bogáncs vagy búza
délvidéki sírodon könnye elered
ha nem lel sírkeresztre köre útra

mely álmotokból kivezet a csillagfényre

űröm és pázsit gyopár vagy kövirózsa
radnai és kelemen havasokon
láttál-e hány hónapos gügyögő voltam
nagyanyám vagy amerikás száz rokon

mit keres-keresett csak meghalni jött meg
kilencven év keresztjét hordva vállán
szent pálnál és menhelyen enyhülést keres
ha születetlen magány ébred árván

ködöszben szerencsésnek mondhatom magam
akinek magva nem szakad és neve
az élők világában bátran megmarad
míg hízik kialvó vörös nap heve

az óriássá éhült gömb jóllakik e földdel

bajor barátaink ősi földje fölött
háború akit oda halni vetett
történelemnek martalékul mely örök
bosszúja egy sohavolt édenkertnek

nem siránkoznék ha béke közeleg
ollóval körülvágott csorba határok
hol szívemre vigasz áramot vezet
vagy gyógyít végleg gödör temető árok

*

de látom délről jönnek jönnek nem csaba
királyfi nem is fűjtató felhőlova
látom aki rögtön földünkbe áhít
vagy a pénzünkön bábel tornyot állít

hercegem a kárpátok égi koszorúja
az örök asszony ki hantomra borul ma
somlyón a maradékunk s a jövőnk
gyülekezik buzgón a hat égtáj felől

ne engedj üreges szemmel századokba látni

hercegem hívjalak toros kupára
vagy nyoszolya-termő vidám nászi dalra
drágán leróva holnap s múltunk ára
ébreszt himnuszunkkal népünk száraz ajka

Kopott díszek az alsó fiókból

a karácsony kellékei közt
hó fenyő kisdéd
angyalok a nyitott ablakon át
a függöny félrelibben

négyéves arcodból fátyolos
fantázia meglát egy kisvonatot
apád a frontról három napra
hazalátogató ismeretlen

az angyalok elvonultak
nehéz szárnyuk még üveges ablak
maradt a valóság anyád nagyanyád

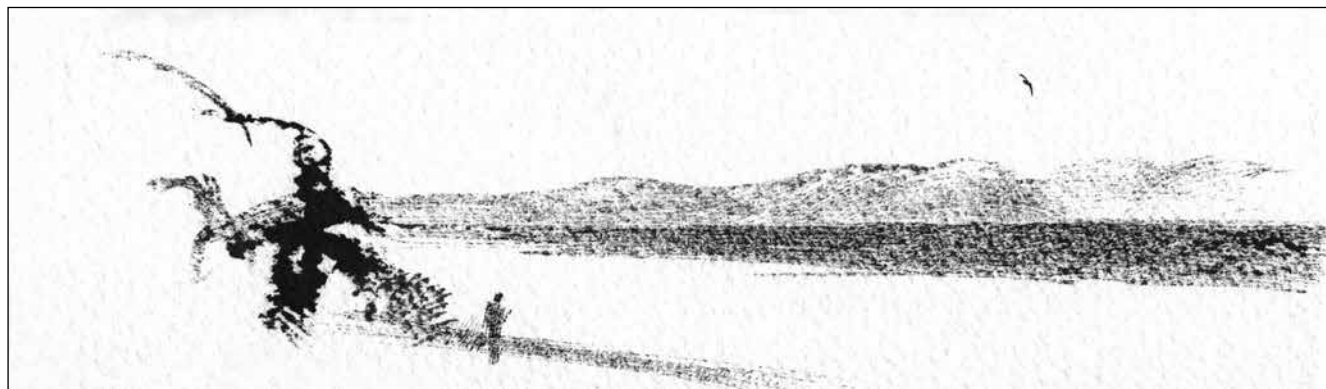
s az ismeretlen jövő viseli a keresztet
hány húsvét még a feltámadásig
de te a kék filcen nem az időt látod
nem katonavonatokat
a bombák is várhatnak még

még nem remeg a csillár és a gramofon
nem harsog katonanótát
még naiv mennyből az angyal

lelkek táncolnak már új karácsony előtt

hercegem aki az óramutatókat
nem hetven de százezer éve
és mégsem öregszel
egy percre ma megállítottad

pásztorok jönnek s háromkirályok
hajtogasd ki a papírbetlehemet

Magyar sors – magyar hivatás ittthon és a kisebbségben

Illyés, Dsida, Reményik Trianonról – Kerkai Jenő SJ a magyar jövőről**

Húsz évvel az ún. „rendszerváltozás” után ezzel a címmel tartottam előadást, megőriztem a szövegét. Most is nagyon időszerűnek tartom – kissé módosítva –, tekintve a világ, Európa és benne hazánk zűrzavaros helyzetét.

A két háború között írók és értelmiségiek igyekeztek választ keresni erre a kérdésre: *Mi a magyar, ki a magyar?* Babits, Szekfű, Szabó Zoltán, Illyés és mások általában a föld, a haza, a nyelv (finn-ugor rokonságunk), a történelmi-kulturális örökség tényezőt emlegették. Illyés Gyula feltűnő módon a „szabadság iránti olthatatlan vágyban” jelölte meg a magyarság lényegét. De ez nem csak magyar sajátosság: igazában minden nép szabadságra vágyik, harcolt érte régebben is, ma is, miként ezt a magyarok 1956-ban tették.

(Én magam, mint negyedéves egyetemista és „zugjezsuita” átéltem Budapesten ezt a forradalmat/szabadságharcot, és előtte a Rákosi-diktatúrát, csak november végén szöktem Nyugatra, hogy folytathassam jezsuita rendi tanulmányaimat. Miként Illyés, én is a „puszták népe” sarja vagyok: göcseji cselédgyerek, majd felsős gimnazistaként Zalaegerszegen népi kollégista.)

Illyés Gyula visszatért Párizsból, hogy a legszegényebbek jogaiért küzdjön. Küzdelmét folytatta 45 után is, üdvözölte a demokráciát. De csakhamar megállapította: „Nem így várta a forradalmat.” Majd a sztálini sötét években megírta az *Egy mondat a zsarnokságról* című költeményét, amelyet 1956. november 3-án olvashattunk az *Irodalmi Újság* első oldalán (Németh László *Emelkedő nemzet* c. vezércikkével). Valójában 1945 előtt is, és utána is Illyés a jövőben meg-

valósuló *eszményi hazáról álmodott*, amint ezt *Haza, a magasban* című versében megénekelte.

Külföldről is követem hazám sorsának alakulását, a „népiesek” mozgolódását. Illyés egy másik, a magyar sorssal foglalkozó, *Kéz a ködben* c. verséből vettem a mottót 1982-ben Rómában megírt, Illyéssel aggódó versemhez.

Illyéssel tűnődve

„Kigomolyog a szentek és
a költők várta és védte ország
Ady s a Boldogasszony arca
villog a pára-lobogókon.”

Gomolygó s aranyló ködökben
forog ezredéve a vágy-ország
honfoglalók s hontalanok hazája
képe a magasban valahol összeáll.

Mohi pusztá Mohács, Világos
rongyolt zászlai áznak a ködben
rabság rácsain villog a vágy
kering fel örvény-ködökben.

Várakozás vagy szétszóródás
sorsa e népnek – akár jövőbe
tekint, akár az „új hazába”
tántorog kábán pára-ködben.

Nyelvében él csak e nemzet –
költőink szava káoszt rendez
de a nemzet még álom-ország
míg népe nem jut joghoz, rendhez.

* Szabó Ferenc jezsuita szerzetes 2019. február 23-án Budapesten, a Párbeszéd Házában vette át Mádl Dalma asszonytól a Parma fidei – Hit pajzsa kitüntetést. Az Aracs szerkesztőbizottsága szívből gratulál a díjhoz.

** Rövidítve elhangzott Székesfehérváron 2018. október 6-án a Vörösmarty Társaság A határon túli magyar irodalom napjai c. irodalmi rendezvényén.

Boldogasszony arcán a könnyek
villognak – van valami fény!
Szentjeid védnek – köd-ország
nagy ínségben van még remény!

A Kádár-rendszer idején megszerveződő népi-nemzeti ellenzék – a '60-as évek végétől a lakiteleki tanácskozásig, amely előkészítette a Magyar Demokrata Fórumot – Illyés Gyulát, a népi írók „nagy öregjét” tekintette szellemi vezetőjének. A magyar értelmiség egy részében – elsősorban a népi ellenzékiekben kezdett tudatosulni, hogy a *határon túli magyarság helyzetének romlása drámai módon felgyorsult*. Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar kormányzat kisebbségekkel kapcsolatos külpolitikája eredménytelen. Különösen rosszra fordult az erdélyi magyarság sorsa Ceaușescu 1965-ös uralomra kerülése után (nyelvi, kulturális és egyéb jogok megnyirbálása). Ez a helyzet arra készítette Illyés Gyulát, a népi-nemzeti ellenzék szellemi vezetőjét, hogy 1977 és 1978 fordulóján megírja híres esszéjét a kisebbségi magyarság védelmében: *Válasz Herdernek és Adynak* című írása két részben jelent meg a *Magyar Nemzet*ben (1977. dec. 25. és 1978. jan. 1.).

„A magyar irodalom ötágú síp, összehangolatlan”, állapította meg Illyés. Szokolczay Lajos irodalomkritikus barátunk e híres kijelentést írta fel mottóul *Ötágú síp* c. tanulmánykötete élére (Magvető, Bp., 1989). Ezt írta Szokolczay Illyés *Hajszálgyökök* c. kötetéről szóló recenziójában Illyés „nemzeti érzéséről”, a magyarságot féltő, fájó töprengéséről (1971-ben!): „A jelenkor könyve, de biztosan forgathatják az utánunk következők. Az író hallatlanul pontos látlete Herder nemzethaláljósát igyekszik cáfolni. [...] A sok száz éves nemzeti tragédiákon töprengő szellemi nagyjainkra irányuló figyelme – Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar! – készíti újabb és újabb önvizsgálatra. Önvizsgálatra, amely sohasem a személyes énen belüli, de népben, nemzetben realizálható. [...] Illyés szerepe, akár csak Zrínyi óta a nemzeti pusztulás veszélyét éneklő lírikusoké, fontos poszt: népszolgálat. Ha valaki, ő aztán igen, örököse nemzetféltő nagyjaink »magyarságtudományának«. [...] Etikája az »örzök vigyázatok a strázsán« Ady Endre-i magatartásában gyökerezik: »a szellemi élet több,

mint literátorkodás«”. (Így Szokolczay Lajos értő jellemzése, i. m. 421–427.)

Illyés a trianoni békeszerződést a mohácsi katasztrófához hasonlította. Kiemelte, hogy a magyar anyanyelvű közösség széthullása különösen a nemzeti tudat szempontjából járt katasztrofális következményekkel (Illyés 1977, 13.). Kifogásolta, hogy a kisebbségek jogait nem védik nemzetközi megállapodások, és így ki vannak téve a többségi nemzet önkényének. Példákat hozott fel a jogsértésekre (Illyés 1978, 9.). Románia nevét konkrétan nem említette, de az ottani politikai vezetőség felismerte, hogy a romániai nyelvi beosztásról és egyéb jogsértésekről van szó. Bukarestből dühös és vagdalkozó válaszok érkeztek. Illyés válaszcikke nem jelenhetett meg, és *Szellem és erőszak* című esszékötetének megjelenését is betiltották.

A népi-nemzeti irány másik vezető egyénisége, Illyés Gyula szellemiségének folytatója: *Csoóri Sándor* volt és maradt. A '80-as években, amikor a demokratikus ellenzék szerveződött és egyre jobban aktivizálódott, Kádár kultúrfelelőse, Aczél György és holdudvara nacionalistának és szocializmusellenesnek tartotta Csoórit. Egyik írását (*Egy nomád értelmiségi*) a *Forrás* című lapból kicenzúrázták. Ebben az író kemény kritikával illette a szocialista rendszert, amely „idegrendszerében hordja világra jöttének traumáját”, és „mindenből többet juttat a lakosságnak, mint a demokráciából”. Bírálta saját korának értelmiségét is, amely elhanyagolta a közéleti szerepvállalást és a nemzeti sorskérdésekben való állásfoglalást. Az „írástudók árulásáról” írva rámutatott arra, hogy '56-ot követően alkut kötött egymással értelmiségi és hatalom.

Erdély Trianon után

Mondottam: Illyés Gyula az erdélyi magyar kisebbség sorsáért aggódva Trianont a mohácsi tragédiához hasonlította. *Az erdélyi írók még fájdalmasabban élték meg a trianoni tragédiát*. Illyés Gyula meglehetősen pesszimista volt. Ez a pesszimizmus fokozottabban érezhető két erdélyi költőnél, *Reményik Sándornál* és *Dsida Jenőnél*, akikről most röviden szólok.

Gyűrűt készítettetek

Egy gyűrűt készítettetek, feketét,
Acélból, - dísztelent, keményet,
És a dátumot belevésetem,
Hadd érezzem az ujjamon, hogy éget,
S jusson eszembe, hogy az életem
Egy kockára tettem föl mindenestől!

Június 4. 1920.:

Én megállok e sírkő-dátumon.
Én nem megyek egy lépést se tovább.

Eszembe jutnak Nyugat népei,
A gőg, a hitszegés, a csalfaság!
A társtalanság komor bélyege
A megalázott, széttépett hazán,
Mohács, Majtény és Világos után:
Neuilly és Versailles és a Trianon!

Párist, e hitvány, dölyfös ember-bábelt
Csak gyűlölni és megvetni tudom.
A dalai, a csipkés-finomak,
Mikért egy költőnk vágyva könnyet ontott:
Nekem: káromló, rút rikácsolás,
S én visszavetem néki, mint a rongyot!
Remete-nemzet lesz a magyar nép,
Mintha magányos szirten állana,
Vezeklő-oszlop tornyos tetején;
S csak Istene lesz véle, s bánata.
Eszembe jut a kettétörött kard,
És lobogóink tépett erdeje,
És néma, fagyott öblű kürtjeink, -
A némaságuk mintha zengene!

Eszembe jutnak elnyomóink itt:
És árva testvéreink odakint;
Június 4. 1920:
E dátum lázít, fenyeget és int.

Egy gyűrűt készítettetek, feketét,
Acélból, - dísztelent, keményet,
És a dátumot belevésetem,
Hadd érezzem az ujjamon, hogy éget
S jusson eszembe, hogy az életem
Egy kockára tettem föl mindenestől!

Reményik Sándor Végvári álnéven tette
közzé e megrázó költeményét, amelynek *kelte-*
zése: 1920. június 8. Egy hónappal később írta
Reményik másik híres versét a kolozsvári teme-
tőben:

Íme, bizonyság...

Mint méh dongása végtelenben:
A város úgy elhalkul itt,
Kitárja csendtől ihletetten
A temető a titkait.

Itt áll a temető tanúnak,
Fejfáin magyar még a szó...
Kicsiny keresztek összesűgnak,
Nesz támad, könnyű, elhaló...

Súlyos sírkövek megremegnek,
Kripták ajtaja megfeszül...
A városból csak ez maradt meg:
A sírkert... érintetlenül.

Ám ez bizonyság - s mindhiába
Cserélt e bús város nevet,
Kiált a halál némasága:
Itt csak magyar temetkezett.

Komoran, csendben, ősi sírba
Magyart hantoltak itt csak el,
S a sírvers magyarul van írva:
Itt élhed és meghalnod kell...

Az ott lenn festék, kétkrajcáros:
Igazság, szentség ez csupán.
Halottaiban él e város,
Itt él egészen, igazán.
S ha alkonyatkor vándor téved
E helyre... ég a hegyorom,
A temető, az igaz élet
Virraszt a halott városon.
(1920 július 6)

Ezt a verset olvastam Kolozsvárott, mielőtt egy
tavaszi napon ellátogattam a Házsongárdi te-
metőbe, és a kettős élmény hatására írtam meg
2004. április 3-án *A Házsongárdi temetőben c.*
versemet.

A Házsongárdi temetőben

„Itt áll a temető tanúnak
Fejfáin magyar még a szó...”
(Reményik S.: Íme, bizonyosság...
1920. július 6.)

Kora tavasz – húsvét előtt
éledni kezd a temető
reménység feszíti a rügyeket
arcunkat szelíd szél legyezi
a látogató ilyenkor feledi
hogy temetőben jár

Felrikolt egy fekete madár
talán szarka: idegent jelez
pedig magyarok jöttek
nagy néma tanú eleikhez

Itt van Reményik sírja
friss virágok rajta
s magyar nemzeti szalag
e részen magyar még a szó
de lefelé a másik úton
a sírok közt sok idegen
a Dsida-kriptánál állva
felsír Psalmus Hungaricus
s a lázadó „Nem, nem, nem soha!”

De a fájó Trianon-émlék
most ne ingereljen bosszúra!
Épül új közös hazánk: Európa
s közeleg az örök Húsvét:
Jézus ledöntött minden falat
már nincs többé zsidó és görög
magyar és román szolga és szabad
Benne mind testvérek vagyunk
ha új embereként feltámadunk!

A másik erdélyi költő, Dsida Jenő magán-életének szenvedései miatt is pesszimizmusra hajlott. Különös messianizmusát Láng Gusztáv úgy jellemezte, mint „a szenvedés közösségét, valamint a szenvedéstől megváltó humánus vállalkozó magatartást”. A Nagycsütörtök c. kötetre (1929) és benne az azonos c. versre utalva Láng Dsida Jenő ez idő tájt megtett útját „messianizmus-tragikus küldetéstudat”-ként értékeli. Tragikus messianizmusa „szükségse-
rűen egészül ki a tehetetlenség magányának

élményével – s az élményrétegek e komplex együttesét hordozza a modernizált »Krisztushelyzet« motívuma”. Szakolczay (i. m. 45–47.) tovább értelmezi a Nagycsütörtököt, amely szerinte a XX. századi magyar költészet egyik remeke. Itt a bibliai jelenet (Jézus nagycsütörtöki Olajfák-hegyi vérrel verejtékezése) és a személyes sors (a székelykocsárdi váróterem magányában nagycsütörtökön verejtékező költőé) harmóniába olvad.

„Testem törött volt és nehéz a lelkem, / mint ki sötétben titkos útnak indult, / végzetes földön csillagok szavára, / sors elől szökve, mégis szembe a sorssal / s finom ideggel érzi messziről / nyomán lopódzó ellenségeit.”

Dsida Jenő híres *Psalmus Hungaricus*a szenvedélyes önvád, gyötrődés és sikoly, a „Babilonnak vizei mellett ültünk és sírtunk...” kezdetű 137. zsoltárt idézi, a babiloni számkivetésben panaszkodó, hazájára emlékező, átkozódva fogadkozó zsidó imáját: „Száradjon el a jobb kezem, ha rólad megfedlek, Jeruzsálem...” A nagy költemény némileg a magyar „balsorsról” éneklő Himnuszra és a Szózatra emlékeztet, de sokkal pesszimistább, és hangja szenvedélyesebb, nyersebb.

Psalmus Hungaricus

(részlet)

Nagy éjsötét átkot mondok magamra
verset, mely nem zenél,
csak felhörög,
eget-nyitó, poklot-nyitó
átkot, hogy zúgjon, mint a szél,
bőgjön, mint megtépett-szakállú vén zsidó
zsoltáros jajgatása
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Hunyjon ki két szemem világa
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!

Ez a refrén visszatér mind az öt rész végén. Dsida azért korholja, átkozza magát, hogy tékoz-

ló fiúként elhagyta apját, megfélekedezett a magyarságról. Most „*ki eddig mondtam: ember! -, / most azt mondom: magyar! / És háromszor kiáltom / és holtomig kiáltom: / magyar, magyar, magyar!*”

*

Kerkai Jenő SJ elgondolása a magyar jövőről

Végül szeretném felidézni a zalai születésű (földije vagyok) Kerkai Jenő jezsuita (1904–1970) alakját, aki 1935 és 1944 között a KALOT (Katolikus Legényegyletek Országos Titkársága) népmozgalmat elindította. A népmozgalom alig egy fél évtizedes fennállása alatt országossá fejlődött, félmillió taggal, ötezer helyi csoporttal, húsz népfiiskolával. Kerkai Jenő nem volt író, de *kapcsolatot tartott a népi írókkal*, és műveiknek tanulmányozását sürgette a népfiiskolákon. Programját e négyes jelszóban foglalta össze: „*Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!*”

Prohászka Ottokár püspök szociális programját követve a szociális apostolság egyik vezéralakja volt (*Távlatok*, 2008/4., 44.). Hosszú éveket töltött a kommunisták börtönében. Kiszabadulása után megtörtén került a pannonthalmi szociális otthonba, ahol tovább gondolkodott a magyarság hivatásáról. Figyelt a II. vatikáni zsinat által hozott egyházi megújulásra. A zsinat idején, 1961 húsvétján lejegyzett szellemi végrendelete a magyar sorssal foglalkozik: „*Maradj meg magyar!*” – ma is időszerű a keresztény szellemiségű népi-nemzeti, az igazi kereszténydemokráciát hirdeti. (András I. – Bálint J. – Szabó F. [szerk.]: *Kerkai Jenő emlékezete*. Budapest, 1995, 153–171.)

Kerkai szellemi végrendeletében, miután hosszasan elemezte, hogy milyen forrásokból ismerhető fel a magyar hivatás, így fogalmazza meg: „A magyarság hivatása, hogy az új világegységben a legteljesebb értékű kultúra szilárd támpontja legyen Magyarország, különösen a szomszéd- és rokonnépek felé.” Kifejezetten hangsúlyozza a népi kultúra beépítését. Összegező megfogalmazás: „*A reakciómentes kereszténység találkozása az ateizmus-mentes szocializmussal: valódi kereszténység, legmagasabb rendű – integrális – humanizmus, legfejlettebb szocializmus, mint az igazi szolidaritás megvalósulása.*”

Kerkai eszmélődései mögött ott van Jacques Maritain Teljes humanizmusa, a pápák szociális tanítása, a II. vatikáni zsinat és Teilhard de Chardin nyitottsága a modernség felé. Teológiai vetülete: Krisztus-központúság, a Krisztus Titokzatos Testéről szóló Szent Pál-i tanítás. (1Kor 12, 12–30) Kerkai mindezt a Megtestesülés isteni valóságának fényében fejt ki, rávilágítva a krisztológia kulturális és szociális vetületére. A szociális vonatkozást magyarázva ilyen tömör meghatározásokat olvasunk nála: „Egy mindenkiért, mindenki egyért” – vagyis szolidaritási szolgálat. „Annyi szabadság, amennyi lehetséges, annyi megkövettség, amennyi szükséges”: társadalmi igazságosság. Továbbá érvényesüljön a demokratikus elv az államformában és az állami vezetésben, a társadalmi, kulturális és gazdasági életben. E három síkon együttesen valósul meg a *Corpus Christi integrum sociale* („Krisztus teljes társadalmi teste”).

Kerkai tehát mindenekelőtt hangsúlyozza a Jacques Maritain által megfogalmazott teljes humanizmust, amelynek természetfeletti erőforrása a Krisztus Titokzatos Testét, az Egyházat (Teilhard kifejezésével: az „*Isteni Erőteret*”) életető Szentlélek. A megkeresztelték által alkotott központi magot veszi körül a jóhiszemű és jóakarató emberek tömege, vallásra és fajra való tekintet nélkül.

A jezsuita Kerkai, aki Szent Ignác *Lelkigyakorlatain* nevelkedett, nem felejtí a két zászlóról szóló elmélkedést, ahol Krisztus táborával (Isten országával) szemben áll Lucifer (a Gonosz) tábor: a *Corpus Christi Mysticummal* szemben a *Corpus Antichristi*, a *mysterium iniquitatis*. Kerkai értelmezése szerint az Antikrisztus „a misztika természetfölötti világa helyett a mítoszok lidércfényes ingoványába vezet akár az anyag, akár a vér mítoszával”. (Világos utalás a kommunista és a nemzetiszocialista ideológiákra és a belőlük származó totalitarizmusokra, amelyekről már J. Maritain említett könyve, majd H. de Lubac SJ *Az ateista humanizmus drámája* c. könyve lerántotta a leplet.)

„A krisztus utáni új vallások és keresztény szekták is mítoszt hajszolnak. Sőt az egyház életében is szerepet kapnak a mítoszok: a csökönyös konzervativizmus, a rozsdás formalizmus, valamint az álmissztikák formájában. Így sokszor

tanúi lehetünk a misztikum és a mitikum kölcsönös átsugárzásának.” (Mennyire prófétai meglátás ez, ha a II. vatikáni zsinat utáni félszázados – napjainkban rendkívüli módon felerősödött – egyházi válságra gondolunk!) Kerkai tovább elemzi a két tábor harcát, az Antikrisztus szellemének megnyilatkozásait a kulturális, társadalmi és gazdasági életben (kulturális dekadencia, a kisemmizett népek és emberek felejtése, politikai zsarnokság).

Kerkai nagyon időszerű meglátása (bár sokak szemében utópiának tűnhet): *„Hazánk legyen sok nép számára találkozóhely és egyben elinduló bázis eszmei és mozgalmi áramlatok számára a szomszéd és rokon népek felé.”* „Az egymás szomszédságában élés az isteni Gondviselés által adott valóság. Ilyen közelségben akarattalanul is hatottunk és most is hatunk egymásra. Ne azt keressük, ami elválaszt, hanem ami összeköt: közös történelmi időszakok, azonos hit, egyazon szenvedés. Mindannyiunknak ki kell irtani magunkból a sovíniszta becsmérő hangot. Az egyoldalú Nyugat-kultusz helyett elsősorban a szomszédok értékeit ismerjük meg [...]. Hazánk sem szláv, sem pravoszláv, sem német, éppen ezért csoportféltékenység nélkül szerepelhet, mint kikristályosodási központ.” „Vajon a magyarság előkészült a rokonnépekhez való küldetésre?” – kérdezi Kerkai, majd kifejti, hogy mit kapunk a rokonnépektől, és mit adhatunk mi nekik. Mi vagyunk hivatva továbbadni a nyugati kultúrát, a társadalomszervezés módszereit. „A legmagasztosabb hivatásunk azonban a hősiek lendületű, totális jellegű *vallási ráhatás* lesz...” Bármint legyen is megítélése az utolsó szempontnak, amely az új világegységben az „Ural-altái Népek Kultúrszövetségének” megszervezését célozta, a szomszédnépekkel való viszonyunkról mondott, időszerű ma is, az Egyesült vagy Egyesülő Európában is.

Kerkai Jenő, a Prohászka-tanítvány is a nagy „világító emberek” sorába tartozik. Azt hangoztatta, hogy csak hiteles keresztény emberek teremthetik meg az új társadalmi/politikai rendet: a szeretet és az igazságosság új világát. Hiába a „rendszerváltás”, ha nem következik az erkölcsi forradalom, ha az új evangelizálás révén nem alakítunk ki krisztusibb embereket, akik egyben magyarabb magyarok is.

*

Befejezésül: Visszautalok a közel száz évvel ezelőtti trianoni tragédiára, amelyről oly megrendítően vallott/kesergett Reményik Sándor és Dsida Jenő: a „balsors által tépett” magyar nép szenvedéstörténetére. Hiszem, hogy csak úgy lehet értelmet adni, ha keresztény hittel Krisztus keresztjéhez kapcsoljuk balsorsunkból eredő „keresztjeinket”. Csak ez a hívő elköteleződés és a feltámadásba vetett reménység éltetheti a hazai és a kisebbségben élő magyarokat. Ennek az élő hitnek tanúja voltam 1997-ben, pünkösdi vigíliáján, amikor részt vettem a csíksomlyói búcsún. Ez az élmény ihlette *Pünkösdi Csíksomlyón* – 1997 c. versemet.

Pünkösdi Csíksomlyón – 1997

Dsida Jenő emlékének

„...De jaj, sötét van,
Mélységes iszonyú sötét!”

(Dsida Jenő: *Pünkösdi várakozás*)

*Kánikulában özönlött a nép
tenyerén hozta el szívét
Jézus Anyjának Máriának
Imát mondvá énekelve csengettyűzve vonultak
csángók csíkiak szétszórt magyarok
tépett zászlók ősi kereszték alatt
Máriát dicsérni jött az áradat*

*Szombaton felfelé folyt az emberár
fel-fel a Hármas Halomra
az árból kilátszó új Ararátra
vitték az öröm piros zászlait
hajtotta őket az ősi hit –
fenn várta az Oltár-Bárka
hogy az égi Tűz leszálljon rája*

*A Lélek lebegett az emberár felett
szólt az Úr: Legyen! – és lett
egyetlen tüzes szív a szenvedő nép
megtört a „mélységes iszonyú sötét!”*

(1997, pünkösdi)

2018. október 7.

„Nehéz az élet”

1984-ben bizonyosodtam meg végképp arról, hogy a törvény szavatolta jog felett létezik egy láthatatlan, erősebb hatalom: az elvtársaké. Ebből kifolyólag startban azt sem érthettem, a Béga-parti városban miért nem vállalja az ügyvédek közül egy sem a kiskorú gyermekem meg saját érdekeim képviselését a bíróságon. Váratlanul mégis fordult a kocka. Egy neves jogászcsalád második nemzedékének képviselője, aki a kommunizmus elől frissdiplomásként menekült el Jugoszláviából, több évtized után, szerencsémre, úgy döntött, hogy a fény városából hazajön Nagybecskerekre. Már telefonos érdeklődésem alkalmával kijelentette, vállalja az ügyet.

Amikor első ízben mentem a Franciaországból érkezett jogtudorhoz, nem hittem a szememnek. A ház nagy volt ugyan, ellenben már-már romos, s felébredt bennem a gyanú, rossz helyen járok. Ám minden stimmelt: az utca is, a házszám is. A valamikor még az igényes polgári ízlés szerint kialakított, de akkorra már hihetetlenül elhanyagolt kertre néhány ajtó nézett. Egyik nyitva volt. Kopogtattam, és beléptem az óriásnak tűnő, homályos előtérbe, melynek rendeltetése kifürkészhetetlen talánynak tűnt. Itt nincs senki, szögeztem le, de a bizonyosság kedvéért akkurátusan hallóztam.

– Jöjjön, jöjjön! – szólt valahonnan valaki hamisítatlan szerbséggel, melyben eredménytelenül kerestem a francia hangsúly nyomait.

Óvatosan léptem a következő hodályszerű helyiségbe, amely ablaktalanságánál fogva még sötétebb volt, de sikerült észrevennem a falakat körbevevő hatalmas irattároló szekrényeket. A levegő fullasztóan dohos. Fény sehonnan, fölvilant bennem Dosztojevszkij Bűn és bűnhődése, Kafka nyomasztó hangulatú regénye, a Per, s menekülésre sarkallt. Mégis maradtam, sőt elszántan beljebb indultam. A sokadik szobasze-

rűségbe jutva pillantottam meg a Párizsból érkezett ügyvédet, akit kinézete alapján bárminek el tudtam volna képzelni, csak a jogtudományok doktorának nem.

Gyorsan bebizonyosodott, hogy az ügyvédem kiválóan ért a hivatásához. Sőt azt is meri, amit más nem. Az ország törvényeit jól ismerve és alkalmazva a Kommunista Párt ellenlábasaként kihívó, lépten-nyomon leplezetlen, pimasz magatartással szállt szembe a helyi, majd a vajdasági igazságszolgáltató intézményekkel is, amelyek csúfosan elverték a nem létező port... rajtam.

– Nehéz az élet – sóhajtott a doktor úr, de nem adta fel. Azonnal fellebbezett. Az elhúzódó küzdelem győzelmében a végén már csak két ember hitt: az ügyvédem rendületlenül, én pedig mind kétségbeesettebben. Az évek múltak, perirathegyeim megnőttek a szülői házban. A pénztelenségnek mind sötétebb gondfelhői tornyosultak felettem. Majd négy esztendő után meglepetésszerűen vége lett jogi kanosszajárásomnak. Jugoszlávia legfelsőbb bírósága mind a három peremben nekem adott igazat. És itt többé nem volt apelláta! A döbrögis küzdelemben Ludas Matyi győzött. Ludas Matyi szerepét rám, a szórványban élő magyartanárnőre osztotta a Teremtő, míg az alperes épp a törvény őre volt, aki hivatásából kifolyólag ügyész, magánéletében pedig az exférj.

Gyermekemmel végre ismét beköltözhattünk nagybecskereki lakásunkba, amelyet előzőleg lehetőségeink szerint szándékoztam rendbe hozni.

A kis Polskink volt az egyetlen szállítóeszközünk, melynek tudvalevőleg nincs poggyásztára. De ez számomra nem jelentett akadályt. Az autó tetején szobalétra, partvis és hosszú nyelvű meszelők. Beltér: két kempingszék, egy nyitható kisasztal, néhány edény és evőeszköz, csésze, pohár; vödörök, seprűk, lavór, felmosórongyok,

tisztítószer; cukor, tea, kávé; nagy butángáz-palack, háromringlis gázrezsó. Meg természetesen igazi kincsem, a fiam, és egyetlen támaszom, az édesanyám, akinek ölében még elfért ez-az. Indulás előtt eszembe jut, hogy az egyszerű, de jól szolgáló teáskannát (még romániai „sverckommersz” útjaim tróféáját) az egymás hegyén-hátán álló holmi tetejére tegyem. Alig tudtam a tortúrás évek alatt lányos karcsúra fogyott testem a volán mögé préselni, és arra már gondolni sem mertem, miként nyitom ki az ajtót, és hogy fogok majd a lakás előtt kilépni a kocsiból.

Közben elfelejtettem az ómamám által gyakran emlegetett közmondást: Ember tervez, Isten végez.

Megállított a közlekedési rendőr (nem emlékszem, hány éve történt ilyen utoljára). Az iratokat kérte.

– A táskámban van – válaszoltam.

– Akkor vegye elő a táskájából! – mondta el-lentmondást nem tűrő hangon.

– Az a probléma... – kezdtem vontatottan –, fogalmam sincs, hol a táskám ebben a rumliban.

A rendőr lelkiismeretesen végezte a munkáját. Bekeményített.

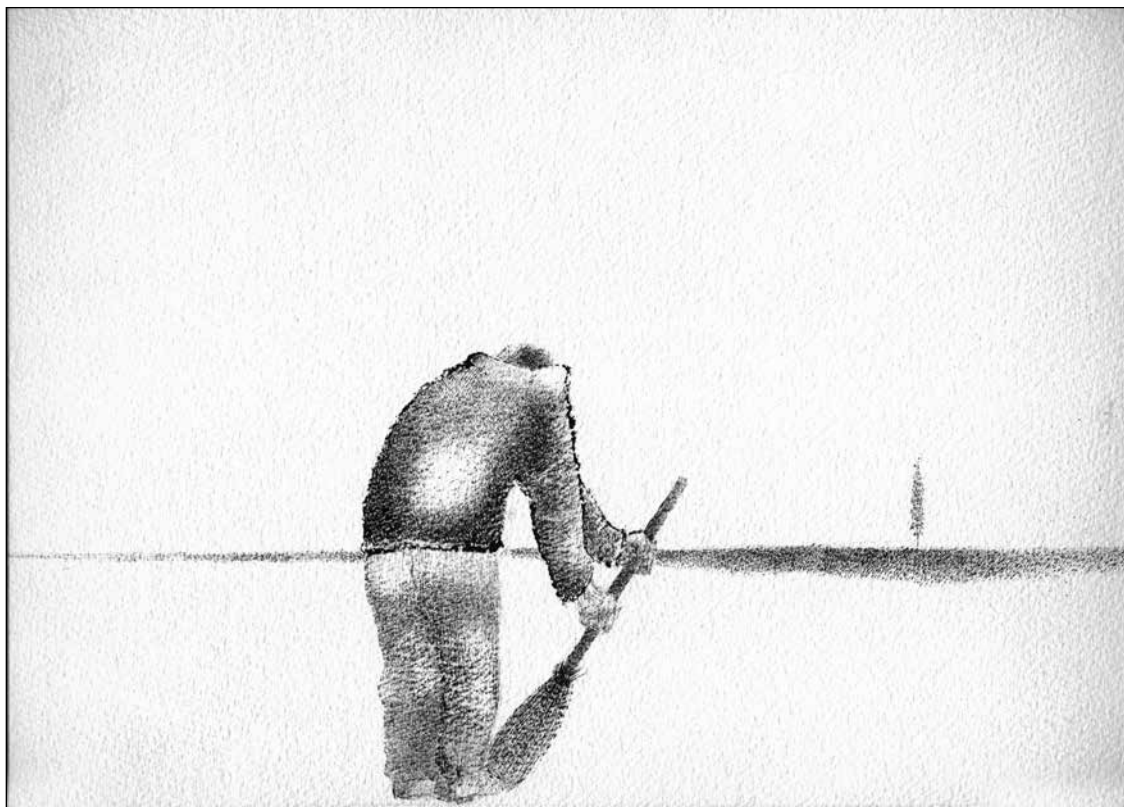
– Lépjen ki az autóból! – harsogta.

Beláttam, nem marad más hátra, minthogy valahogy kikússzak a kis Polskimból. Ahogy megmozdultam, a beltéri cókómókdombok és -hegyek tektonikus mozgásba kezdtek. Katasztrófát sejtve megkértem a rendőrt, hogy ő nyissa ki a kocsiját.

Rövid ideig gondolkozott, ismételten figyelmesen szemügyre vette, kik és mi van a beltérben, majd kinyitotta az ajtót. A lendület akkora volt, hogy a teáskanna megbillent, legurult a kupac tetejéről, ki az autóból. Az aszfaltra esve a fedele az egyik, a kanna öblös teste meg a másik irányba gurult.

A mi rendőrünk közlekedési szempontból veszélyesnek ítélve a helyzetet, leállította a forgalmat. A pár méterre lecövekelt fedelet vette fel előbb, majd várt egy kicsit, mert a teáskanna nem vesztett a lendületéből, és megállni nem akaró tempóban vígan gurult az úttesten. Végül a rendőr futva a nyomába eredt. Fogójánál elkapta. A kocsinhoz érve már nem kérte a jogosítványomat, azt sem, hogy lépjek ki. Óvatosan visszatette a teáskannát. Intett, mehetünk.

A nyitott ablakon még hallottam, amit csak úgy magának mondott: Nehéz az élet.

A jugoszláv válság hatása a Délvidék magyarságára

Antall József miniszterelnök halálának 25. évfordulója alkalmából emlékkonferenciát rendeztek az Országház főrendiházi üléstermében 2018. december 11-én. Az emlékkonferenciát a VERITAS Történetkutató Intézet és az Antall József Tudásközpont szervezte, amelynek főigazgatója, prof. Szakály Sándor köszöntötte a résztvevőket, és a délelőtti ülészakot vezette. A megnyitóbeszédet Orbán Viktor miniszterelnök tartotta, aki hangsúlyozta, hogy ugyanazt a keresztény nemzeti harcot folytatja, amelyet Antall József elkezdett. Beszédében hangsúlyozta, hogy ő akkor 27 éves volt, és ma is csodálja, hogy Antall József, akinek nem volt meg a kétharmada, akkoron a koalíciós kormányt össze tudta tartani, és csoda volt, hogy a pénzügyi összeomlást el tudta kerülni. A nehéz helyzet ellenére a volt miniszterelnök sohasem adta fel, ahogyan ő sem szándékozik napjaink nehéz kihívásai előtt meghátrálni. Marinovich Endre, a VERITAS főigazgató-helyettese, Antall József volt kabinetfőnöke tartott előadást a volt miniszterelnök életművéről. Fontosnak tartotta megemlíteni, hogy Antall József „lélekben 15 millió magyar miniszterelnök” kívánt lenni.

Az emlékkonferencián elhangzott a fenti című előadásom, de mielőtt az ebben fölvetett gondolatokra bővebben kitérnék, hadd említsem meg, hogy a felszólalók többségükben a VERITAS tudományos munkatársai voltak, akik közül külön említést érdemel Sáringer Jánosnak, a VERITAS tudományos főmunkatársának előadása és Dévavári Zoltánnak A pártállamból parlamenti demokráciába című tanulmánya.

Személyi alkatomnál és érdeklődésemnél fogva az aktuális helyzet elemzésére mindig erősebb, sürgetőbb késztetést érzek, mint a visszatekintésre, az egykori politikai és kultúrtörténeti

események felidézésére. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy a múltunkról szóló megvilágosító erejű gondolatok a jelen és a jövő vonatkozásában hasznos tanulsággal szolgálhatnak számunkra, amely levonása nélkül aligha lehet eleget tenni a ránk váró feladatok kihívásainak.

Az egykori Jugoszláviában „hangadó vezetőink”, és az a vékony politikai, értelmiségi réteg, amellyel rendelkezünk, szinte teljes mértékben azonosult a korabeli rendszerrel, annak szellemével, politikai törekvéseivel. Ebben a vonatkozásban a rendszerváltozással lényegi változás nem történt. Mindenkor választott vezetőinkben föl sem merül, hogy a nemzet szétszakítottsága miként képződik le az elszakított nemzetrészek lelkületében, konkrétan a délvidéki magyarság mennyire tudta és tudja megőrizni nemzeti identitását, nemzeti sajátosságait, milyen új színekkel gazdagodott vagy szegényedett élete és lelkülete. Igazán az sem érdekelte őket, hogy a többségi népben milyen kép él rólunk, és milyennek látjuk mi őket.

Hivatásomnál fogva (gyakorló pszichológusként) az említett kulturális, lelki változások engem viszont felettébb érdekeltek, hiszen azok mindig életviszonyokat, tulajdonságrendszerket közvetítenek (és jelenítenek meg), amelyekről általában nemcsak megbízható tudományos ismeretekkel nem rendelkezünk, de magukra a jelenségekre vonatkozó fogalmaink sem egyértelműek. A válaszkérés részéről is hosszabb kutatást, többszöri kifejtést igényelt. Könyvek, tanulmányok, cikkek sorában próbáltam meg a nemzettudat változásaira, az identitászavarra, a karakterváltozásra, az asszimilációra stb. vonatkozó nézeteimet és kutatási eredményeimet másokkal megosztani.¹

Többször kifejtettem, hogy míg a nyelv és a kultúra egyes vonatkozásaiban (pl. a folklórban)

¹ Lásd: A magatartásformák és társadalmi viszonyok, Táj és lélek, A nemzeti identitás zavarai, A nemzeti önkép stb., az egyén és a közösség viszonyával foglalkozó könyveimet.

elevenen élnek a nemzeti múlt hagyományai, szellemi és politikai életünkben szinte teljes egészében hiányzik a korszerű nemzettudat, amely a múltat, a jelent és a jövőt illetően eligazításul szolgált volna számunkra. Emiatt hiányoztak a közös cselekvési programok, folyamatosan gyengült a közösségi kohézió, ami az elcsatolt nemzetrészek elvándorlását, felmorzsolódását, atomizálódását, asszimilálódását vont maga után.

Az egyének társadalmi-lelki beágyazottságának gyengülése a személyiség szintjén nehezen elviselhető rossz közérzetben, sokszor önpusztító magatartási formákban, társadalmi szinten pedig a nemzeti önfeladás különböző formáiban nyilvánult meg. Ismeretes, hogy hosszú időn át a délvidéki magyarság körében követtek el legtöbb öngyilkosságot a világon, holott a magyar népesség öngyilkossági gyakorisága különben is sokáig a világranglista élén állt. Összegezve a „láttelepet”: már a rendszerváltás előtti évtizedekben is növekvő mértékben pusztult, szegényedett, öregedett és szóródott szét a nagyvilágban a magyarság, és ennek a folyamatnak élén járt a vajdasági magyarság. Ennek a sajnálatos folyamatnak a megállítására, megfékezésére, visszafordítására jószerével azóta sem történt érdemleges lépés, látványos eredményt a rendszerváltással és a magyar pártosodással sem sikerült elérni.

Rendszerváltás bekötött szemmel

A rendszerváltással felvillant a remény, hogy a nemzettudat módszeres héttérbe szorításának megszűnésével csökken a szellemi-kulturális nyomás, a lelki meghasonlás, és hogy az elszakított nemzetrészek gondjai-bajai előbb-utóbb orvoslásra kerülnek. Sajnos – és ezt az ünneprontás szándéka nélkül mondom – a magyar nemzetrészek helyzetét az elmúlt évtizedekben nem sikerült orvosolnunk, olyannyira nem, hogy a délvidéki magyarság napjainkban zajló nagy exodusát például meg sem lehet említeni.

Emlékezetes számunkra Antall József mondata, nevezetesen, hogy „lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kíván lenni”. Az egyébként sokat vitatott kijelentésével szűnt

meg a határon túli magyarok „kormány szintű letagadása”. Antall József kijelentésére nemcsak különböző politikai és tudományos körök figyeltek föl, hanem azt is mondhatnánk, hogy magára vont vele a világ közvéleményének a figyelmét, amire a korábbi „világpolitikai gyakorlatban” nemigen volt példa, s azóta ez sokakat mély aggodalommal tölt el. Ellentétben velünk. A határon túli magyarokban ugyanis erősítette az anyaországhoz fűződő érzelmi kötődést. A kisebbségieknek, éljenek bárhol a világon, feltétlenül szükségük van arra a hitre, hogy egy jelentős, felemelkedő nemzethez tartoznak. Ez a remény még akkor is élteti őket, ha az adott körülmények között képtelenek ennek megfelelően észszerűen cselekedni, sőt, még akkor is, ha a velük való törődés nem adekvát módon jut mindig kifejezésre. Ezen az ünnepi megemlékezésen sem tudtam az elmúlt évtizedek változásairól beszélni anélkül, hogy a délvidéki magyarság megrendítő krónikájáról és a napjainkban zajló exodusáról ne tettem volna említést. Nem mellesleg az elcsatolást követő évszázad során ez már sokadik exodusa a délvidéki magyarságnak.

Ahogy az idő halad, egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy sorsunk alakulása nem választható el azoktól a világpolitikai folyamatoktól, amelyek ma a fejlett nyugati országokban a társadalom radikális életmódjának megváltozásához és azon belül a nemzeti közösségek szerepének leértékelődéséhez, sőt azok megszűnéséhez vezetnek.

A történelem úthengere eddig sem kímélt bennünket, de a fejlemények tükrében, úgy tűnik, hogy a neheze még csak ezután következik. Nem túlzás, ha azt mondom, hogy egy lélekvesztőben szorongunk valamennyien, fogyatkozó számban, fogyatkozó hittel, attól félve, hogy a világpolitika hatalmas hullámai összecsapnak a fejünk felett.

Az emlékezés emelkedett pillanataitól eltekintve, nem hunyhattam szemet az új világrend formálódásáról, annak veszélyeiről, mozgásirányáról. Nem új keletű probléma a magyarellenesség, nemcsak azokban az országokban, amelyek Magyarország területeiből, anyagi forrásaiból, emberanyagából részesültek, hanem elsősorban azok útjában álltunk és állunk, akik nyers hatalmi megfontolásokból nyíltan vagy burkoltabban folyamatosan ellenünkre törtek. Szem előtt tartva

ezt a körülményt: előremutató a magyar diplomácia megfontoltsága, a V4-es szövetség létrehozása, a magyarságnak az az elszánt törekvése, hogy kiemelje a foglyokat és fogvatartóikat abból az alélt állapotból, amelybe a súlyos és veszélyes nemzetközi fejlemények folytán kerültek.

A nemzeti közösségek fennmaradása a tét

Jelenleg a nemzeti közösségek fennmaradása a tét. Védekezésre kényszerülünk, miközben ezer dologban megkéstünk, s generációk sora vesztette el identitás- és kötelességtudatát. Osztom az utánam felszólaló Dévavári Zoltán már korábban kifejtett meglátását, aki szerint olyan időket élünk, amikor a felelős gondolkodónak, az értelmiséginek világosan, egyértelműen kell fogalmaznia, elhagyva a kódolt beszédet, az utalásokat és a célozgatásokat.²

A magyar végzős diákok közül a többség tanulmányai befejeztével külföldre távozik, egy részük egyelőre Magyarországra, a többségük Ausztriába, Németországba, Angliába, Írországba, Hollandiába vagy Dániába. Távozásuk végleges, s nincs az az erő és érv, amely ettől visszatartaná őket. Ő a magyarizációt – nem teljesen alaptalanul – az anyagi nincstelenségben, a totális légszomjban, kilátástalanságban és jövőképnélküliségben látja. Csakhogy az ifjúságot követi a negyvenes, ötvenes, sőt még a hatvanas éveit taposó generáció is. A pánikszerű menekülés – önfeladás – folytán falvaink, városaink elsorvadnak, sajtónk, kultúránk, folyóirataink, iskoláink, színházaink elhalkulnak, anyanyelvünk és tudá-

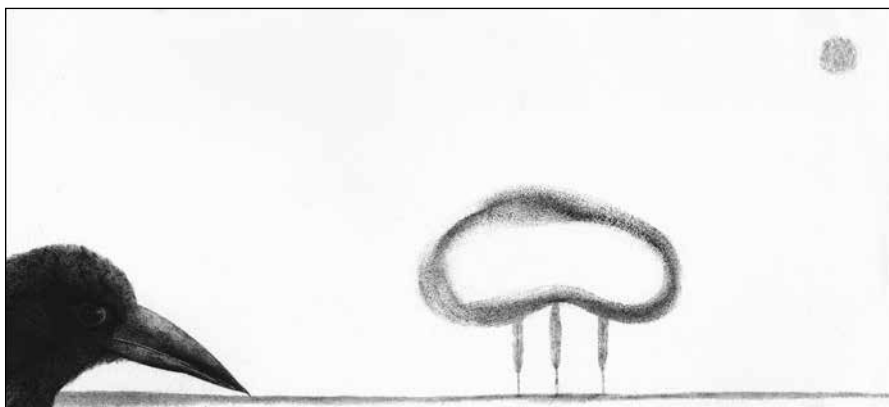
sunk elsilányul, közéletünk és közösségünk a kikapintható romlás jeleit mutatja.

Emlékbeszédemben természetesen nem a harangot kongattam, arra a vészjósló hallgatásra, csendre, amely közbeszédünket uralja, legfeljebb csak utaltam. Okosan, bölcsen ezt tették mások is, akik a mindennapi életünkre hatással bíró eseményekre, a világpolitikai folyamatokra és átalakulásokra, azokra az új kihívásokra, amelyeket a XXI. század hozott magával, csak utaltak. Noha közbeszédünket és közéletünket többnyire a vészjósló hallgatás és a csend övezi, az emlékkonferenciára nem ez volt a jellemző. Noha a felgyorsuló, vészjósló folyamatokról közvetlenül nem beszéltünk, mindenki tisztában volt azzal, hogy ebben a helyzetben, több mint negyedszázaddal a fordulat után, fokozott felelősség hárul mindenkire, hogy ezek a folyamatok, ha időben nem szembesülünk velük, s nem próbálunk meg ellenük valamit tenni, végül mindannyiunkat elsodornak.

Hallgatva az esti híradásokat, olvasva a sajtóhíreket, a körülöttünk tobzódó magyarellenesség újabb és újabb hullámveréseit, valamint a belpolitikai történéseket, az ünneplő közönség egyre inkább hajlott arra, hogy végre tiszta vizet öntsünk a pohárba, nem félve attól, hogy egyeseket megbántunk.

Méltó volt a visszatekintés, a megemlékezés, mert az ünnepség senki számára sem feledtette, hogy noha voltak és vannak bátor kezdeményező lépések, végső soron még súlyos és nehéz idők előtt áll a magyar nemzet.

² Elhangzott a Napleány-díj átadásának ünnepségén 2015. március 11-én. Eljött az idő. Vajdaság Ma, 2015. március 12.

Fertőz vagy gyógyít?

Hogyan hat egyéni magatartásunk a közösségre?

Amikor valaki dühödten, fenyegetően támad ránk, megvetését nyilvánítja ki, vagy éppen ellenkezőleg, a boldogságát osztja meg velünk, akkor bennünk is hasonló érzések jelennek meg. Az érzelmek ragályosak. Az érzelmekkel ugyanúgy megfertőződünk, mint a vírusokkal – ezért akár a megfázás érzelmi megfelelőinek is tekinthetők. Bármit is teszünk, egymás közérzetét egy kicsit vagy nagyon javíthatjuk, vagy éppenséggel ronthatjuk. Amellett, ami abban a pillanatban végbe megy, ránk telepedik egy hangulat – egy érzelmi utóíz –, amely a találkozás után még sokáig velünk marad.

Ezek a tranzakciók mozgatják azt, amit érzelmi gazdálkodásnak is nevezhetünk, ami az adott személlyel szerzett tapasztalatoknak, egy párbeszédnek vagy egy nap belső nyereségeinek és veszteségeinek összege. Aznap estére az adott-kapott érzelmek mérlege dönti el, milyennek érezzük az elmúlt napot – jónak vagy rossznak. Minden alkalommal, amikor egy társas interakció érzelmi átvitelrel jár, vagyis mindig, a személyek közötti érzelmi gazdálkodás résztvevőivé válunk. Ennek számtalan variációja létezik, de minden esetben az a lényege, hogy képesek vagyunk megváltoztatni a másik ember hangulatát, és ő is a miénket. Amikor arra készletlek, hogy összehúzd a szemöldököd, az azt jelenti, hogy aggodalmat keltek benned; amikor megmosolyogtatsz, örömet érzek. Ebben a rejtett csereakcióban az érzelmek egyik embertől a másikhoz vándorolnak, kívülről befelé, és remélhetőleg pozitív irányba haladnak.

Azt is hozzá kell tenni, hogy az érzelmi fertőzőtségnek hátrányos oldala is van, ami akkor mutatkozik meg, amikor azért kerülünk mérgezett állapotba, mert nem a megfelelő időben, nem a megfelelő ember közelében tartózkodunk. Ilyen-

kor válunk áldozati báránná. De ha felismerjük az érzelmek terjedését, valamennyire afelé is lépni tudunk, hogy ne találjanak telibe bennünket.

Az érzelmek személyek közti áradásában a „hatalom” számít. Ez párban történik. A pár egyik tagja nagyobb érzelmi elmozdulást tesz a másik irányába, aki kevesebb „hatalommal” bír. A kapcsolatokban a „hatalom” olyan vonatkozásokban állapítható meg, mint az, hogy melyik fél gyakorol erősebb hatást a másik önértékelésére, vagy kinek a szava nyom többet a latban a közös döntésekben. Érzelmi téren viszont a kevésbé erős partner tesz több belső engedményt az összehangolódás érdekében – lehetővé téve ezzel az érzelmi ráhangolódást az erősebb részéről is. Amikor ráhangolódunk valakire, nem tehetünk mást, mint hogy vele érezzünk, ha csak észrevétlenül is. Anyira hasonlóan rezonálunk, hogy érzelmei belénk ivódnak – még akkor is, amikor ezt nem akarjuk.

Egymásra hangolódás és szociális jártasság

Felgyorsult világunk sokféle feladata miatt a másik emberre irányuló odaadó figyelmünk eltompul, nagyon sokszor megosztódik. Az önmagunkba fordulás is beszűkíti a figyelmünket, és kevésbé vesszük észre mások érzelmeit, igényeit. Ilyenkor csorbát szenved a másokra való ráhangolódás képessége, és elmarad az emberek közötti összhang. Mindazonáltal azonban kétségtelen, hogy mindannyian képesek vagyunk egy kommunikációban való jelenlétre. Egy ötperces beszélgetés is lehet tartalmas emberi helyzet. Akkor működik, ha arra az időre minden mást félreteszünk, nem nézünk bele az előttünk fekvő emlékeztetőbe, kikapcsoljuk a telefont, abahagyjuk az álmodozást, s csak arra figyelünk, aki éppen velünk van.

A szociális jártasság a társas élet működésére vonatkozó ismereteket jelenti. Azok, akik

ezekkel az ismeretekkel rendelkeznek, nagy valószínűséggel mindig tudják, mire számítsanak különféle társas helyzetekben. Jól ismerik az adott jelrendszert, és képesek gyorsan megfejteni azokat a jeleket, amelyekből kiderül, hogy egy adott csoportban ki a legbefolyásosabb személy. Ez fedezhető fel azokban, akik tisztában vannak egy szervezet politikai irányultságával, de abban az ötéves gyerekekben is, aki meg tudja mondani, hogy az óvodában kinek ki a legjobb barátja. A játszótéren elsajátított társas leckék – vagyis hogyan kössünk barátságot, és kivel – azokban az íratlan szabályokban fejlődnek tovább, amelyek alapján a munkahelyen sikeres csapatot építünk, hivatali vagy éppenséggel politikai játszmát folytatunk.

A szociális jártasság megnyilvánul abban is, ahogyan valaki megtalálja az olyan társasági dilemmákra a megoldást, mint például a riválisok ülésrendje egy estély során vagy új barátok szerzése egy idegen városban. A legjobb megoldásokra azok akadnak könnyen, akik be tudják gyűjteni a lényeges információkat, és higgadtan végiggondolnak minden lehetőséget.

Ha huzamosabb ideig képtelenek vagyunk megoldást találni társas kapcsolati dilemmáinkra, akkor ez az emberi kapcsolatok leépülésével jár. Társas kapcsolati jártasságunkra hagyatkozunk, valahányszor az emberek közötti világ bonyolult és változó kapcsolatszövevényében próbálunk meg eligazodni. Sokat számít, ha megértjük, hogy egy megjegyzés miért jópofa szellemesség egyesek és ugyanakkor sértő gúnyolódás mások fülének. Szociális járatlanság következtében nem értjük, miért jön valaki zavarba, vagy miért megalázó egy másik ember pökhendi megjegyzése. Az íratlan szabályok ismerete irányítja a személyközi kapcsolatokat, és ezek szem előtt tartása határozza meg társas hatékonyságunk sikerességét vagy éppenséggel sikertelenségét.

A szociális jártasság azt is jelenti, hogy mindennapi kapcsolattartásainkban mennyire tudjuk a másikhöz eljuttatni azt az üzenetet, hogy mondanivalója érdekel bennünket, hogy itt és most a beszélgetésben nem csupán tárgyként éljük meg őt. Azt, hogy a kommunikációnk mennyire tudja magán viselni a személyesség jegyeit.

Amikor teljesen szenvtelenül viszonyulunk a másikhöz, az illetőt csupán eszközként tekintjük céljaink megvalósításához. Ilyenkor a másik em-

ber érzéseivel nem törődve csak a saját érdekeinkre összpontosítunk, ami ellentéte a jó kapcsolattartásnak, annak az összehangolódásnak, amikor a másik érzései olyan hatással vannak ránk, hogy megváltozunk tőle. Akkor vagyunk azonos hullámhosszon, amikor lelki közösségbe kerülünk egymással, és a visszacsatolás kölcsönösségében kulcsolódunk össze.

De ha a másikkal való kommunikáció közben más tevékenységet is végzünk, a másik emberre szánt tartalékok apadni kezdenek, és gépies válaszadásunkkal éppen csak fenntartjuk a beszélgetés fonálát. Ha erősebb jelenlétre lenne szükség, a kapcsolattartás egyszerűen elhalna.

Ha nem ügyelünk kommunikációnk személyességére, az könnyen személytelenné válik. Az *én-te* kapcsolat *én-az* kapcsolattá válik. Az *én-te* kommunikáció hétköznapi megnyilvánulásai az egyszerű tisztelettől és udvariasságtól a szeretet, a csodálat kifejezésének számtalan kifejezéséig terjednek. Az *én-az* kapcsolat érzelmi közömbösége és távolságtartása ellentétben áll a ráhangolódo *én-te* viszonytal. Amikor *én-az* módban működünk, akkor a másik embert eszközként használjuk egy cél érdekében. Az *én-te* módban ezzel szemben maga a kapcsolat lesz a cél.

Az *az* és a *te* közötti határ képlekeny és érzékeny. Minden *te* válhat *azzá*; minden *azban* benne van a *te* lehetősége. Az *én-te* kapcsolat legjellemzőbb vonása az *érzem, hogy éreznék*, annak a határozott érzése, hogy a másik ember őszinte beleérzésének a célpontja vagyok. Az ilyen pillanatokban úgy vélem, hogy a másik tudja, mit érzek, vagyis ismer engem.

Minél erősebben kötődünk valakihez, annál nyitottabbak és figyelmesebbek vagyunk iránta. Minél több közös dolgunk van a múltunkban, annál könnyebben megérezzük, mit érez a másik, s annál hasonlóbban gondolkodunk, és reagálunk bármire. Ez az az állapot, amikor azt éljük meg, hogy ha én ezt érzem, akkor te is biztosan ehhez hasonló érzet – tehát nem kell elmondanom neked, mit akarok, érzek, vagy mire van szükségem, elég közel állsz hozzám, rám hangolódsz annyira, hogy megérezd, és eszerint cselekedj, anélkül, hogy ezt szóba hoznám.

Minél nagyobb érzelmi közelségben vagyunk egymással, annál jobban érezzük az azonosságot, és annál inkább azonosan látjuk a valóságot.

Minél jobban azonosulunk a másikkal, annál szívesebben ruházzuk fel őt hasonlóan elfogult jellemzőkkel, mint önmagunkat. Ha két ember tudata szorosan összefonódik, még egymás mondatát is simán be tudják fejezni. Kapcsolataink személyessége megsokszorozza képességünket.

Azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az az módon való kommunikációnak megvannak a maga előnyei is. Sőt, vannak élethelyzetek, amikor kifejezetten tanácsos ezt a kapcsolattartási módot használni – például a hétköznapi életben a rutinfeladatok gyors elvégzésében. A szakmai távolságtartás is azt a célt szolgálja, hogy a kapcsolatban részt vevő mindkét felet megvédje az érzelmek beláthatatlan ingoványától munkájuk gyakorlása közben. A kívánt távolság betartása azt jelenti, hogy a másik személlyel a meghatározott szerepe szerint bánunk – például az orvos-páciens, ügyvéd-kliens kapcsolatban, de amikor szükséges, ilyen a szülő-gyerek vagy a tanár-diák kapcsolattartás is – anélkül, hogy ráhangolódnánk egymásra. Tudni kell azonban azt is, hogy a másakra való ráhangolódás tompítani is képes valóságlátásunkat.

A kapcsolataink személyessége-személytelensége, a *te*-az módon való működés egyensúlyának megőrzése az, amit a mindennapjainkban irányítani tudunk. Amíg az *azban* való működésünk a valósággal tart bennünket kapcsolatban, a *te* működési mód más emberekkel. Sokat tehetünk azért, hogy az összhang alkotóelemei jól együttműködhessenek. Egy kapcsolati közelséget hasznos olyan módon ellensúlyozni a távolságtartással, hogy elegendő *én-te* érzés is érvényesülni tudjon.

Önbecsülés és közösség

Amikor az *én-te* működés nem tud érvényesülni, az *én-az* kapcsolattartás válik jellemzővé, amelyből hiányzik a másik állapotába való beleélés, és a tőle érkező visszajelzések érzékelésének képessége. Elfordulunk ilyenkor a közöségtől, és úgy élünk, mintha rajtunk kívül nem létezne más a világon, más emberek pedig csak azért vannak, hogy a mi igényeink kielégítésén fáradozzanak.

Ilyenkor narcisztikus jellemről van szó, amelynek egészséges változata az imádott kisgyerekekben nyilvánul meg, aki úgy érzi, hogy ő a világ közepe, és mindenki az ő óhaját lesi. Felnőttkorban ugyanez az attitűd pozitív önbecsüléssé fejlődik, és kellő önbizalommal társulva a siker alapvető része. Jól ismert, hogy önbizalom híján az ember nem képes kamatoztatni adottságát, tehetségét.

A narcisztikus személyiség egészséges vagy egészségtelen mértékét az empátiára való hajlamon lehet lemérni. Minél fogyatékosabb valakinek a másik emberrel való együttérzési képessége, annál betegesebb a narcisztikus hajlama.

Egészséges nárcizmus esetén az ambiciózus és önbizalommal teli vezetők nagyon hatékonyan tudnak működni a dzsungeltörvények által uralt mindennapok világában. Kreatív stratégiák, akik nagy léptékben képesek gondolkodni, és nem riadnak vissza a kockázatos kihívásoktól annak érdekében, hogy pozitív eredményt tudjanak felmutatni. A produktív narcisztikus személyiségben az önbizalom nyitottsággal és a bírálat iránti fogékonysággal párosul – bizalmi emberek kritikáját legalábbis figyelembe veszik.

Az egészségtelenül narcisztikus emberek, önimádatuk eredményeként, jobban vágnak mások elismerésére, mint szeretetére. Képesek vonzó jövőképet mutatni másoknak és ügyesen követőket toborozni maguk mellé. Képesek újítani saját szakmai területükön, de az eredmény elérésében a teljesítményért kapott elismerés és siker mozgatja őket. Nem sokat törődnek azzal, hogy lépéseik milyen hatással vannak a többi emberre. Ehelyett agresszívan törnek a céljuk felé, bármilyen emberi ára is legyen ennek. Szelektíven mérlegelnek, és nem törődnek azokkal, akik nem segítik őket a győzelem felé. Nyugodtan bezárnak vagy eladnak vállalatokat, a legcsekélyebb részvétel nélkül alkalmazottak tömegét bocsátják el, semmibe véve, hogy döntéseik nyomán emberi tragédiákat idéznek elő. Empátia híján semmiféle megbánást nem éreznek, közömbösek alkalmazottaik szükségletei és érzései iránt.

Az önbecsülés az egészséges nárcizmus egy másik megnyilvánulása. Az önimádók személyiségéből hiányzik ez a vonás; ennek eredménye a belső bizonytalanság, amely egy vállalatvezető esetében például azzal járhat, hogy miközben

nagyszerű terveket vázol fel, belső sérülékenysége nem engedi, hogy hallgasson a józan kritikára. Az ilyen típusú vezető kerüli az építő jellegű visszajelzéseket, mert azokat maga ellen irányuló támadásnak tekinti. Mivel túlérzékenyek a bírálat bármilyen formájára, a narcisztikus vezetők nem gyűjtenek be széles körű információkat, ehelyett csak azokra az adatokra hagyatkoznak, amelyek megerősítik őket eredeti szemléletük helyességében, a kényelmetlen tényeket elhárítják. Nem hallgatnak másokra, inkább szónokolni és kioktatni szeretnek.

Bár némely narcisztikus vezető látványos eredményeket érhet el, egyesek katasztrófát idézhetnek elő. Amikor a valóságtól elrugaszkodott álmokat dédelgetnek, amelyek híján vannak a szükséges önmérsékletnek, és semmibe veszik a bölcs tanácsokat, képesek rossz vágányra terelni és romba dönteni egy nagyvállalatot. Figyelembe véve, hogy napjainkban számos cég élén áll narcisztikus vezető, a legjobb stratégia az lenne, ha maguk a vállalatok kényszerítenék rá az ilyen vezetőket, hogy hallgassanak meg és vegyenek figyelembe más véleményt is. Ha ez nem történik meg, akkor az ilyen vezetők elszigetelődnek, és talpnyalók hadával veszik körül magukat, amely kritikátlanul mindenben mellettük áll. Nincs az a szilárd vállalat, amelyet ne tudnának így csődbe juttatni. Különösen akkor, ha az egész intézmény narcisztikussá válik, ha az alkalmazottak kritikus tömege teszi magáévá az önimádó szemléletet, és ilyen szellemben intéződnék a vállalat összes dolgai. Ilyenkor esély sincs az egészséges véleményeknek a meghallgatására.

Az önbecsülés határait jóval meghaladó, a narcisztikus működésben mindennapjait élő személyiség önimádata eltárgyasítja emberi kötődéseit, és ahelyett, hogy társas kapcsolatait gyarapítaná, végzetesen magára marad.

Kapcsolataink személyessége előfeltétele annak, hogy képesek legyünk olyan kapcsolattartási szabályokat, kötődési mintákat kialakítani, amelyeket betartva jól tudjuk érezni magunkat egy közösségben.

Akiknek magabiztos a kötődésük, könnyen és nyugodtan lépnek kapcsolatba másokkal. Elvárják, hogy a másik ember érzelmileg elérhető legyen, hangolódjon rájuk, nehéz időkben álljon mellettük, és nyújtson támogatást – amelyet szük-

ség esetén maguk is nyújtani képesek. Magabiztos emberként könnyen közeledünk másokhoz, úgy érezzük, méltók vagyunk mások figyelmére, törődésére és szeretetére, és feltételezzük, hogy a másik ember hozzáférhető, megbízható, jó szándékú. Ennek eredményeként kapcsolataink többnyire meghittek és bizalomteljesek.

Nem kevesen vannak azonban olyanok, akikre a szorongó kötődési típus a jellemző. Ők kapcsolatainkban hajlamosak aggódni amiatt, hogy partnerük nem szereti őket igazán, vagy nem marad mellettük. Szorongó ráakaszkodásuk és visszatérő szükségleteik miatt, hogy megerősítsék őket szeretetükben, óhatatlanul elriasztják partnereiket. Ha szorongó típusként belépünk egy kapcsolatba, azonnal megszáll a félelem, hogy elhagynak bennünket, vagy pedig valamilyen szempontból nem felelünk meg. Megjelenik bennünk a kényszeres megszállottság, elfogódott szorongás és az érzelmi függőség. Szorongásainkból eredően mindenféle kapcsolati aggályok lesznek úrrá rajtunk – legtöbbször az, hogy partnerünk elhagy bennünket –, vagy túlzott éberséggel, féltékenykedéssel figyeljük partnerük képzelet félrelépéseit.

A társas kapcsolat jellemzője lehet az elkerülő típusú kötődés is. Ők azok az emberek, akik kényelmetlenül fogadják az érzelmi közelséget, mivel nehezen bíznak meg másokban, és emiatt nehezen is osztják meg másokkal legbensőbb érzéseiket. Érzelemkerülő emberként elfojtják saját érzéseiket, különösen a nyomasztókat, másokról azt feltételezik, hogy nem lehet érzelmileg megbízni bennük, ezért nehezen viselnek el bármilyen bensőséges kapcsolatot másokkal.

Szorongó és érzelemkerülő emberként a fentiek mellett rugalmatlanokká is válunk. Mindkét kötődési mód segíthet bizonyos helyzetekben, azonban akkor is megmarad, amikor hibázik. Ha például valódi veszély leselkedik ránk, a szorongás ugyan felkészültté tesz bennünket, de olyan helyzetekben, ahol nem helyénvaló a szorongás, megdermeszti közösségi kapcsolatainkat.

Együttérzés és gondoskodás

Emberi kapcsolatainkat tehát alapvetően meghatározza kötődéseink érzelmi tartalma. A jó személyközi kapcsolattartáshoz távolról sem

elegendő személyiségünknek csak az értelmi részét működtetni. A csupán értelmi kommunikáció hideg, és „köttöanyag” hiányában jövőtlen is. Ezzel szemben minél több érzelmi színezetet alkalmazva kapcsolatainkat a jelenben erősíteni és a jövőben biztosítani tudjuk.

A kötődési módok mindegyike a maga módján hat az együttérzés és ezzel együtt a gondoskodás képességére. A magabiztos ember a legalkalmasabb a gondoskodásra: könnyen hangolódik rá a másik ember bajára, és azonnal a segítségére siet. A magabiztos emberek gondoskodóbbak kapcsolataikban, akár mint gyermekükkel törődő anyák, akár mint érzelmi támogatást nyújtó partnerek, vagy idősebb rokonaikat gondozók, vagy egyszerűen egy megszorult idegenen segítők.

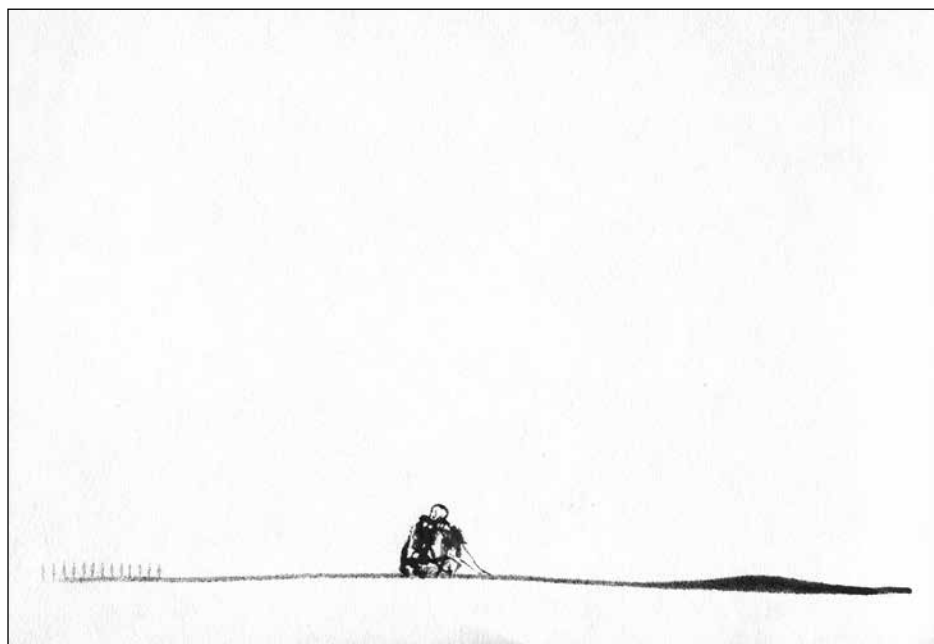
A szorongó emberek túlzott érzékenységgel hangolódnak a másik bajára, amiről az illető csak még rosszabb állapotba kerül, mert átragad rá is a szorongás. Miközben átéljük a másik fájdalmát, ez az érzés empátiás szorongássá fokozódik, amely olyan kifejezett tud lenni, hogy maga alá gyűri az együttérző embert is. A szorongó emberek vannak leginkább kitéve az együttérzés levertségének, amikor más emberek végeláthatatlan szenvedésének tanúiként ők maguk is kiégnek.

Az érzelemkerülő embereknek az együttérzés is nehezükre esik. Úgy védekeznek a fájdalmas érzelmek ellen, hogy elfojtják őket, és önvédelmükben elzárkóznak minden érzelmi fertőzéstől, és mindazoktól, akiket fájdalom sújt.

Mivel gyenge az empátiás képességük, ritkán nyújtanak segítséget. Az egyetlen kivétel talán, amikor személyes hasznot remélnek a segítségnyújtásból: így az együttérzés alkalmi a „milyen hasznom van nekem ebből?” mellékizével járnak együtt. Cinikus hozzáállásuk megfelel annak az elméletnek, mely szerint nem létezik valódi önzetlenség, és az együttérző cselekedetekben is mindig megtalálható valamiféle önzetlenség, ha nem is önzetlenség. Van ebben persze valamiféle igazság is, főleg az érzelemkerülő emberek esetében, akik nem tudnak magától értetődő empátiával viszonyulni másokhoz.

A gondoskodás vágya akkor a legerősebb bennünk, ha biztonságban érezzük magunkat, szilárd talaj van a lábunk alatt, és így anélkül gyakorolhatjuk az empátiát, hogy túlságosan elmerülnénk a másik bajában. Ha úgy érezzük, hogy törődnek velünk, az szabadságot ad arra, hogy mi is törődjünk másokkal – ha viszont úgy érezzük, hogy nem törődnek velünk, akkor mi sem vagyunk rá képesek. A biztonságérzet növeli a gondoskodás készségét, nagyobb arányú figyelmet és energiát szabadít fel, ezt azután mások szükségleteire fordíthatjuk. Együttérzésünk egyenes arányban tud állni azzal az igénnyel, amelyet a másik ember részéről érzékelünk: minél nagyobb a baj, annál szívesebben segítünk.

Minél nagyobb az összhang, annál jobban működik a gondoskodás egy közösségben. És vice versa.

A trágárság nem közéleti kategória

Az uszító ellenzéki hangnem szomorú következménye a Nagy Blanka-jelenség

Szerintem nincs olyan kamasz a világon, aki ne próbálná meg követni/elkövetni mindazt az ocsmányságot, amelyet a társadalomban, annak mikro- és makrokörnyezetében, a digitális világ szennyeiben lát, tapasztal. A pubertáskor komoly fejlődési krízissel jár, hiszen a fiatal problémamegoldó képessége még éretlen, mégis vitatkozik, ellenáll, keresi önmagát. Ebben a nagy celebrajongó világban pedig csak egy utat talál a sikerhez: kitűnni a többi közül. Bármivel.

Híres/hírhedt akar lenni, minél gyorsabban és könnyebben, végül is a liberális világ imádja az értéktelenséget. Mindegy, miként, de másnak kell lennie, mert ő természetesen nem tartozhat az átlagos senkik közé. Graffitivel tesz tönkre mindent, részegen őriöng, narkózik, káromkodik, mint a kocsis, sztrájkol, tüntet, vagy éppen üzenget, mert ő már mindent tud.

Sőt van, aki még azt is elhiszi, hogy pár ocsmány, hangosan kimondott mondatától fél egy ország kormánya. Elhiszi, mert a celebcsináló ellenzéki média azonnal felkapja, „hatalmas beszédnek” titulálja trágár mondatait, és néhány abnormális felnőtt még büszke is a mocskolódó gyerekekre. Az pedig csak hab a tortán, hogy az ellenzéki országgyűlési képviselők egységesen felsorakoznak a minősíthetetlen stílus mellett.

Nemes egyszerűséggel „erősnek” minősítik a trágár szavakat, és megnyugtadják a lányt, hogy ők is szoktak ilyeneket használni időnként. „Nincs ezzel baj”, írják. De bizony, nagy baj van ezzel. Azzal nincs gond, hogy a nevezett hölgyek nyílt levélben állnak ki a mosdatlan szájú lány állítólagos bátorsága mellett. Lelkük rajta. De hogy felnőtt emberek, akik egy ország sorsát akarják irányítani, nyíltan kiálljanak egy tini ocsmány stílusa mellett, elkészerítő.

Nem Nagy Blanka mondanivalójáról beszélek, mert az színvonal alatti. („Egy undorító, alattomos, ocsmány és fertőző járvány járja az országot. Ez nem a pestis, nem az ebola, nem a kergemarhakór, pedig kicsit hasonlít rá. Ezt a járványt úgy becézzük, hogy Fidesz. [...] üzenem annak a bajszos f...sznak és az összes fideszes képviselőnek – legyen kecskeméti, félegyházi, szegedi vagy bárholnán –, hogy álljon hátrébb eggyel, és ba...a arcon magát.”)

Vagyis a Nagy Blanka-jelenségről van szó, amely nem új keletű, de úgy minőségében, mint mennyiségében újszerű. A kérdés csak az, hogy mit kezdünk vele. Mert az utóbbi években elképesztően szabad szájúvá vált a fiatalok nagy része. És ebből a szempontból igazán fontos, hogy a szólásszabadság nem azonos a szabadszájúsággal. Volt alkalmam trágár fiataloktól megkérdezni, hogy szüleik mit szólnak a stílusukhoz.

A válasz szinte mindig azonos volt: ők is így beszélnek. A tanár meg jobb, ha egy szót sem szól, mert a gyermeki jogok alapján feljelentik zaklatásért, vagy a szülők megverik a tanárt, mert az önmegvalósító csemetéjük lelki fejlődését megzavarta azzal, hogy rászólt.

Hát ezt érte el hosszú távon az a rendszer, amely az értelmiség kiirtását látta elsőrendű feladatának, és ezt a stílust fejlesztené tovább az az útszéli hangnem, amely bátorítja és sztárolja a Blanka-féle megnyilvánulást. Persze lehet tüntetni, lehet lázadni, negatív véleményt mondani, még ha az nem is kiforrott vagy éppen abszolút butaság. De ember módjára.

Mindenesetre az azért nagyon érdekelne, hogy a Blanka-stílus névadója a legvulgárisabb szavak parádés ismeretén kívül vajon tisztában van-e például azzal, hogy annak a bajszos embernek, akinek mocskos szájával üzent, mi a pozíciója, milyen hatásköre van, és az állam felépítésének hierarchiájában hol foglal helyet?

Tudja-e, hogy az a „bajszos” a Föld nevű bolygó megmentésének egyik élharcosa, pont azért, hogy a Blankák ükunokái is élvezhessék Földünk mai klímáját?

Meg úgy egyáltalán, tudják-e a Blankák, hogy mi az az állam, mik a feladatai, mi az államháztartás, hogy működik az a társadalom, amelyben büntetlenül, ocsmány módon lehet hóbörögni, mocskolódni, trágárkodni, tele szájjal hiányolva a szólásszabadságot? Tudják-e, hogy ezt a szabadságot (no nem a szabadosságot!) pont az olyan embereknek köszönhetik, mint az a bajszos, aki nek üzent a női trágárság ikonjává váló tini?

De eltértem a lényegtől. A stílustól, amely egyébként maga az ember. Bencédy József, a magyar nyelv ismert védelmezője írta le a következő sorokat a Pedagógiai Folyóiratok 2010/2. számában egy fiatal lány utcai trágár beszédét és „karjelzését” hallva, látva: „Ez a modor és szóhasználat még csak tegnap sem volt ennyire elvadult és gyakori. Mi áll e jelenség mögött, minthogy a szó csak szolgál? Az 1989–90-ben bekövetkezett rendszerváltozással megindult folyamatban számos, korábban elnyomott, háttérbe szorított, mellőzött társadalmi réteg került előtérbe; a társadalmi, műszaki, technikai fejlődést kísérő jelenségek megemésztetlenül, végiggondolatlanul terjedtek, jelszószerűvé váltak széles rétegekben; megnőtt az ifjúság szerepe, befolyása, a köznyelv általános állapotára gyakorolt hatása; a társadalom addigi hagyományos szerkezete felbomlott. E kavargó, fortyogó világban széles körű és veszélyes szerephez jutottak olyan jelszók, mint: valósítsd meg önmagadat; hirtelen gyakorlattá vált a fogyasztás korlátlan növelése, az élet örömeinek hajszolása, az ital, a drogok, a szex révén, s mindez kitermelte a maga életszemléletét, filozófiáját, szókincsét, nyelvhasználatát.”

Állításával teljesen egyetértve már nem is csodálkoztam, csak megdöbbsentem a 2012-es irodalomérettségi 6. tételének javasolt kidolgozása első mondatán: „A trágárságot azért is alkalmazhatja az irodalom, mert így az ifjúság jobban bele tudja élni magát a történetbe, és a hétköznapi, kevésbé tanult ember számára is könnyebben emészthető és érthető lesz.” Megismétlem: ha trágár az irodalmi anyag alkotója, az ifjúság jobban beleéli magát a történetbe.

Hátborzongató és elkésztő állítás. Vagy igazság? Az, hogy nagy írók, költők néha trágár kifejezésekhez nyúlnak műveikben, nekem nem tetszik, de élvezze, akinek igénye van rá. William Shakespeare-nél, Madách Imrénél, Alexandre Dumas-nál, Gárdonyi Gézánál, Arany Jánosnál azért ez nem igazán jellemző. Petőfi Sándornak meg megbocsátjuk a Mit nem beszél a német... című verse csúnya szavát.

Ja, hogy Shakespeare is tud káromkodni a IV. Henrikben? „A fene beléd, te éhenkórász, te angolnabőr, te szárított marhanyelv, te ökörcímer, te tökehal! Ó, csak volna bennem elég szusz, hogy elmondjam, mihez hasonlítasz, te szabórőf, te kardhüvely, te nyílvevesszőtok, te nyomorult gyíkleső...” Mit nem adnék, ha a mi Blankáink így káromkodnának! És de jó lenne, ha a fiatalok nem a trágárság miatt élnék bele magukat a történetbe, hanem a történet érdekessége, értéke, emberhez méltó nyelvezete, az általa keltezt érzelmek megértése, átélése miatt.

Bizony, nagy a felelőssége a mindenkori értelmiségnek. Jó lenne, ha az újságírók, a beszélgetőműsorok résztvevői, művészek, közszereplők, politikusok példát mutatnának abban, hogy trágárság nélkül is lehet kritikát, véleményt, érzelmet kifejezni, közvetíteni.

De addig, amíg a megfelelő értékítéletre képtelen fiatalok azt látják, hogy parlamenti képviselők színjátékot hazudva ripacskodnak, sírnak, korláton másznak, földön fetrengenek a szólásszabadság jegyében, és nyíltan támogatják a trágárságot, miben reménykedünk? Amikor azt hallják a tinik, hogy a liberális Bösz Anett szerint a gyerek ne anyának szólítsa az édesanyját, hanem keresztnevén, hogy is akarjuk elérni az idősebbek, például a szülők tiszteletének biztosítását? Ha azt tapasztalják, hogy a minősíthetetlen, nyomdafestéket nem tűrő véleményeket lájkolják leginkább az emberek az értékromboló közösségi oldalakon, mit várunk a jövőtől?

De nem ragozom. Minden normálisan gondolkodó ember érti, miről beszélek. Az örök érvényű értékek lassú eltűnéséről. Az olyan értékek eltűnéséről, amelyek emberré tették az embert.

* Megjelent a Magyar Idők 2019. 01. 21-ei számában.

Cédulák XXI.

– rendkívüli lelkierővel, vélhetőn küldetéstudattal kellett rendelkeznie Hamvas Bélának ahhoz, hogy vállalni tudja a mellőzöttséget, az újság-cikkben, könyvben való megjelenés hiányát – s mindeközben rezzenetlen arccal dolgozni tovább. Kivételes lélek. Lefényképeztetni magát raktárosként, festékes-malteros ruhában Tiszapalkonyán, a gyalulatlan deszkákból durván összerótt raktárajtó mellett. Tudta értékét annak, amit alkotott, és azt is: ha egyáltalán megjelenhet, az nem történik meg ebben a magyar világban, amelyben neki élni adatott a II. világháború után, Rákosi, majd Kádár uralma alatt. Láthatta az írásokat a lapokban, talán könyvekben is, tudta, mit érnek. Emlékszem, amikor a számomra mindmáig olvashatatlan Karneválját megvettem (1985 nyarán, zuhogó esőben, mindenre képtelen hót szerelmesen) 121 forintért, akkor még volt az árnál egyforintos, szóval valamiért tudtam, meg kellennem, de olvasni képtelen voltam... Ha veszteség, máig az. Nekem James Joyce Ulyssese is csak mostani, második kiadásában vált valami olvasható, bájos örültséggé (költői képek prózai megjelenítése), és persze Proustot idézi. De az idő elhalad, és mi kiesünk a nekünk rendelt állomásain... Pedig jó lenne, ó milyen rettenetesen jó lenne még itt maradni, nem nyűgös betegen, inkább valami éteri lebegésben, de jelen lenni... Környezetünk persze megőrülne az ilyen zombivilágban, mert az ember véges létre teremtett, annyi könnyítéssel, hogy míg meg nem érkezik – nem éli át a távozást. Mindez talán Hamvas raktárosnak is megadatott, aki munkahelyi asztalfiókjában egy szanszkrit/angol szótárt tartott. Érdekes, de kortársát, az ezerszer próbált 1919-es kommunistát, Lukács Györgyöt sem szerették Rákosiék, Kádárék sem. Ahogy az idős Lukács göcögve mondotta: se kiköpni, se lenyelni nem tudtak soha... Hamvast sem. Melyikük kerül be a jövőbeli panteonba, kinek lesznek olvasói? Ma még az is titok – ha lesz jövő, majd...

– végül is mi került mögénk a múltó idővel? Hol éltünk mi valójában a Rákosi- és Kádár-korban?

Egymondatos válasz nincs, mert mondhatni, ki hol, mint talán így volt ez mindig is, az emberi élet mindenkor különbözött, rendjén valón. De annak a megítélése, hogy kik vezették ezt az országot, kik voltak hatalmon – már egységesebb képet mutat. Már ha megtudjuk így utóbb, félmondatokból, ránk maradt adomákból – kik voltak ők, mit akartak, hogy gondolkoztak felőlünk? Ám ezt megismerni távolról sem egyszerű, mivel tegnap, tegnapelőtti vezetőink valóságos arcát, fölkeszültségét, s mi mindent még – sűrűre font daróc borítja, olykor kátránypapír, az akasztott hullát összedrótózott kézzel, lábbal, arccal a föld felé. Kádár lidérces álmait a temetetlen holtak rémálommá tették... Gondolnánk, majd az utókor, a túlélők elmondják – de nem teszik. Úgy szivárog ki, vagy úgy se, csigalassúsággal és a múltó idővel egyre ritkuló tanúktól, lásd pl. egy könyvtár, jelesül a Somogyi új épületének történetét, mi kiviláglik egykori magas rangú látogatói ottfelejtett elszólásaiból. Eleve úgy kezdődött, hogy a könyvtár melletti utca is ugyanazt a nevet viseli, de nem a könyvtárát Szegednek adományozó esztergomi kanonokét, véletlen egy baloldali, tán bolsevik újságíróét. E kettősség feledése végett valaki javasolta is, maradjon le a keresztnév az utcanévtábláról – lassan elmosódik a névadó személye... Nem olyan fontos az, ha már így hozta az élet, hogy találkoztak itt a sarkon, halottak... A könyvtár ablakai egyik oldalról a mögé költözött hotelre néznek (kölcsonös belátással az ablakokon), másíkról pedig a város jelképét is adó Fogadalmi templomra! Régi szögediek emelték árvíztől szabadulásuk, túlélésük emlékére. A templom áll, kétségtelen, kettős tornyával ott magasodik szépséges terén, hol mára oly otthonossá lett a Dóm téri játékok, mintha mindig is így álmodták volna tervezői. Valami kis zavar ugyan fölbukkant a teret övező árkádok alatt, mivel azok között a személyek között, akiknek a szobra helyet kapott itt, „országos” és „helyi” egyként sorjázik, meg terjeszkedne is – de ez afféle filozaggályoskodás, majd elmúlik. Nagyobb

gondot okozott a rendszerváltás előtti vezetőink számára (a '80-as években!) a könyvtár temp-lomszomszédsága! Hová is jutunk így az egyház Voltaire által megálmodott sorsától, nevezetesen amikor is a neves bölcslő arra utasította híveit: Tiporjátok el a gyalázatost! Mármint nemes lelke a római katolikus egyházat ítélte eme sorsra... Felszólítása 1945 és 1989 között termékeny talajra hullt bölcs al- és fővezéreink körében, mint a szegedi esetben is igazolódott. Nevezetesen Komócsin Mihály, az akkor uralkodó egypártrendszer Csongrád megyei első embere utasításba adta (éberén, előrelátóan még időben), nehogy kereszt alakot formázzanak ott, a Dóm téren a könyvtár ablakai! Nehogy! Sőt, az eredeti terv szerint tükörüvegből lettek volna a Dóm felőli ablakok, ami megakadályozta volna a két épület közötti ki-belátást! Sajnos ez nem valósulhatott meg, noha igény lett volna rá, mert elfogyott a pénz! (Éberség hiánya!) Hasonló, mit hasonló, megegyező nézetten volt Korom Mihály belügy-miniszter, aki valami okból betévedt a könyves-házba (a látottak hatására utóbb ki is tért onnan), ahol is nem akart hinni a szemének, tapasztalván: a sétálóutca túloldalán egy templom áll! (Ide felkiáltójelek százai illenének.) A derék belügyér (ismételjük, a '80-as évek közepén!!!) vészjós-ló nyugalommal kérdezte: a tudomány palotája mellett a klerikális reakció bástyája? A kérdés máig hatóan komoly! Együtt, egymás mellett e kettő? Egyiket le kellene bontani, fölrobbantani, elhurcolni, de nyilván nem a tudomány bástyája lenne ez! Hogy le nem szakad az ég! Azután le-szakadt, de nem az ég, hanem a Kreml uralma, s jött a kínos ébredés, mely sokaknak máig tart...

– Jób ült a szemétdombon, háza és minden va-gyona, élete romjain, és keservesen szenvedett. Nem bírta fölfogni, hogy amiért egész életében dolgozott, mindene elveszett. Fájt a feje, és úgy érezte, az agya csak zakatol, mintha egy törött kerék lenne a helyén... Nem zokogott, egy férfi nem bög nyilvánosan, még ilyen helyzetben sem, de időnként, ha sajnálni kezdte magát – könny szivárgott a szeméből. Mélységesen sajnálta ön-magát, hiszen milyen buzgón imádta Urát, isten-félő módon élt, amennyire csak tudta, betartotta a törvényeket, mindig igyekezett jó ember lenni, gyakran imádkozott az Úrhoz, dicsérte művét, és fohászkodott. Arra nem akart gondolni sem, miért történt ez vele. És kérlelni sem akarta az

Urát, hogy adja vissza mindazt, amit elvett tőle, mert az már úgysem lehet, például a gyümölcs-fái is kitörtek a földből, azokat pedig kész csoda volna egyenként föltámasztani. És nem is akarta ilyenre kérni az Urat, mert ha ezt kéri, de nem tel-jesül, akkor talán az Úr szándéka ellen tenne! At-tól pedig Isten ments! Elvégre az ima azt mondja, ő pedig éppen elégszer ismételte: legyen meg a Te akaratom – amiként a mennyben, azonképpen itt a földön is! Most akkor éppen ő lázadozzon Isten akarata ellen? Afelől nem volt kétsége: Is-ten tudtával történt mindaz, ami vele megesett, hiszen csak akkor történhet, ha Isten így dönt! Nyilván okkal történt mindez, ha nem is képes rájönni, mit vétett. Vagy nem is vétett, csak va-lamiért ráérte balsorsa? Isten tudta, hogy is ne tudta volna, akkor most arra kérje, másítsa meg akarátát? Hányszor mondta imáiban: legyen meg a Te akaratom! Most akkor mégse? Isten végte-len jóságára, a Teremtő szeretetére sem nagyon merészelt gondolni, ha nyomorúságára indokot keresett. Egyáltalán, semerre sem merészelt el-kalandozni töprengése, csak maradt a ténynél: milyen szörnyűség történt vele. Nem akarta ele-mezni, mindez miért. Az Írás szerint barátai tisz-tes távolból szemlélték, és csak egymás között mertek suttogva sajnálkozni. Ez dühítette Jóbot, őt ne sajnálják, különben is arra gondolt, kaján-ságból nézik: mit tesz ilyen helyzetben egy pél-dásan istenfélő férfiú? Mindeközben keservesen szégyenkezett is, mert akarata ellenére folyvást arra kalandoztak gondolatai: lássa már meg Isten végtelen figyelme, milyen szörnyű helyzetbe ke-rült, és főképpen mentse ki! Hangosan még ma-gának sem merészelte megfogalmazni kérését: legyen már vége ennek a szörnyűségnek – sza-badíts ki! Ez azonban nem történt meg. Közben, amint múltak az órák, a napok, a hetek, türelme mindinkább fogyott, és tehetetlen düh rázta lel-két. Eddig istenfélő jólétben élt, gonoszságtól megtartóztatva magát és háza népét, békesze-rető emberként, mentes maradt az ármányos al-jasságtól. Mindig is úgy érezte, ennek jutalma az égi dics, melyet olykor, mint áldott tavaszi esőt, feléje permetezett Isten kegyessége... Mondta is, nem csak gondolta: ez jutalom Istennek tetsző életéért. Példálózott is evvel, ajánlva másoknak: kövessétek utam, és nem fogtok csalatkozni! Ha néha, elalvás előtt ezen eltűnődött, valami adok-kapok üzlet járt a fejében: jó vagyok, betartom

törvényeid, s lám megjutalmazol érte, Uram. Kis pocakot is eresztett nagy elégedettségében Jób, aki köztisztületben álló tagja volt falujának, ami megillette az erényes férfiút. És akkor tessék! Egyszeriben csúfos vége lett mindennek! De hiszen ez a Te szégyened is, Uram, szaladt ki a száján, és még jó, hogy sírástól elcsukló hangon, így nem hallották a bámészkodók. Amint így kifakadt, már bánta is, egyszeriben megrémült az istenkáromlástól, mert szavait annak érezte...

Amikor azután már ismét boldogan élt szerettei körében, mert az Úr gazdagon megjutalmazta, hogy szenvedésében sem pártolt el hívei közül – igyekezett feledni nyomorúságban töltött idejét. Maradt az a jó ember, aki előtte volt. Soha nem riadt föl álmából félelmében, hogy egyszeriben elveszti mindenét. Az pedig soha meg nem fordult a fejében, hogy mindez hűsége próbatétele is volt, amelyet Isten fogadásként ajánlott a Sátánnak, mondván: nagy ínségében is hű szolgám marad nékem Jób! Olyan szavakat pedig egyenest csak egy gonosz démon súghatott volna Jóbnak, hogy Isten és a Sátán fölötté járnak az embernek, nem köti őket parancs, sem piros öröm, sem fekete félelem...

– miért van, hogy mi, a gazdag nyugati népek által lenézett kelet-európaiak, leszámítva az ártatlan és harmatos lelkű eredendő humanistákat, továbbá a már akkor is feladat-végrehajtó szervezőket, végig ijedten néztük a bezúduló ázsiai és afrikai fiatal férfiak áradatát, amikor megjelentek nálunk? Miként volt lehetséges, hogy mi voltunk és maradtunk a barbárok, akik nyugati megítélés szerint most sem vagyunk képesek európai módon viselkedni, sőt a New York Times egy minapi írása szerint a szerb határon lévő befogadótáborok egyenesen a holokauszt képét idézik a szerzőben! Miként lehetséges, hogy miközben Amerika a mexikói bevándorlók ellen óriási betonkerítést emel, és a határőröknek tűzparancsot adnak évek óta – a magyar határőrizet maga a Gestapo vagy az SS? Egy tapasztalt magyar kereskedelmi vezető, aki német egyetemeken tanult, csak az itteni M1-en jelentheti ki, hogy Berlinben nagy gond van, a bezúduló férfiak száz- meg százezrei nem akarnak megtanulni németül, nem akarnak beállni a termelésbe, miközben Európának a hosszú távú ellátásukra kell berendezkednie. Mert egészen nyilvánvaló, Berlinben és Brüsszelben is rájöttek: szét kell teríteni a bevándorlók tömegeit, fizes-

sen mindenki, ne csak azok, akik behívták őket... Európa természetesen még inkább és gyorsuló ütemben fog változni, valami mássá, mint ami akár csak az ezredfordulón volt. A népvándorlást idéző férfitömegek a változásfolyam egyik előidézői, nekik azért sem lesz munkájuk, mert a nagyipari tömegtermelés (pontosan, ahogy Marx jövendölte) automatizálódik, robotizálódik, így tanulatlan, csak fizikai munkára alkalmas tömegekre nincs szükség. Ebből is következőn: milyen jövő vár Európára, a Mindenható titka. Mindentudó, magabiztos, történelmi előrelátásunk megint csődbe ment.

– olvasom: Ha kimondjuk a kolumbiai Medellín város nevét, két ember biztosan eszünkbe jut: Pablo Escobar és Fernando Botero. Előbbi a leghírhedtebb drogkereskedő, utóbbi festő és szobrász, világkarriert futott be. Látható a cikk-nél egy kép is a művésztől, nekem azonban az sem mond semmit. Legfeljebb kicsit/nagyon gyermeketeg kép, amint lelövik a nagy drogbárót. Ennyi és a bizonytalanság: szégyelljem tudatlanságom, ez lenne az újságolvasói átlag, még éppen beleférek? Ha összeszámolnánk őket, bizonyosan százával vannak „világkarriert” befutott festők, a gengsztereket pedig meg sem lehet számlálni. De mi a tudás mértéke? Mi kellene ahhoz, hogy képben legyek? Ki olvassa manapság Napóleon visszaemlékezését és Aquinói Szent Tamás fejtegetését a létezőről? Hajdanában nekünk még ilyet mondtak: olvass, nézz filmeket, képeket – hogy ha társaságban szó esik róluk, hozzászólhass! Sőt még ilyet is: utcán nem illik enni! Öregekként olyanok is vagyunk, mint akik az Atlantiszról jöttek... Ha elmegyünk, ami a még ittlévőknél gyorsulva közeleg, már csak a katolikus papok és a megátalkodott bölcészek ismerik majd Aranyszájú Szent Tamást? Koronként átrendeződik a világ, mást kell tudni ma a dolgok állásáról, hinni a jövőről, mint mondjuk, az '50-es években. De hogy mást, mint azok születésekor, akik még ma is csak éppenhogy húsz-harminc évesek... Ez rémisztő. Az ismeretek megújulása áttörte a nemzedéki falat, írta Marx György fizikus az 1970-es évek közepén, amiről akkor észre sem vettem: milyen elegáns fogalmazás, beláthatatlan távlatokkal. Ma szeretnék találni valami kapaszkodót, amely megtart a közelgő viharban, mert dübörgő hullámai már a kapukat csapkodják...

Tévedések színjátéka

Első rész

Tévedni emberi dolog, azaz bárki tévedhet, de nem mindegy, hogy ki a tévedő, és kik azok, akiket megtévesztenek, és az sem, hogy hányszor történik a tévedés, hogy mekkora súlya, hordereje, hatásfoka van, mert ettől is függ, hogy mi lesz az eltévelyedés következménye. A múlton már nem tudunk változtatni, bárhogya is szeretnénk, de a jelent és a jövőt úgy alakíthatjuk, hogy nekünk jó legyen, és ha a múlt hibáit nem követjük el újra, ha nem ismételjük a tévedéseket, ballépéseket, félrelépéseket. Ez csak a múlt kendőzetlen föltárásával érhető el. Ennek a nehéz feladatnak az elvégzésére csak olyan valaki képes, akit nem befolyásol senki és semmi, és nem téved el az eredmények, adatok tömkelegében, aki az igazság föltétlen híve. Ilyen magyar, illetve magyarul író történész, úgy rémlik, még nem volt, és még ma sincs.

Magyar vonatkozásban az egyik nagy tévedés azt hinni, hogy a magyar – szomszédjaihoz hasonlóan, és mint amilyen a legtöbb európai nép is – egységes nép. Jó volna, ha így lenne, de sajnos nem ez a helyzet.

Régi történeti források szólnak arról, hogy jó ezer évvel ezelőttre tehető a jövevények megjelenése a magyar közéletben. Az igazsághoz tartozik, hogy hívásra jöttek, királyok és egyéb zászlós főurak meghívására, hogy erősítsék az ország védelmét a keleti támadások esetén. Ez különleges magyar jelenség, hiszen az akkori magyarság maga is keleti eredetű nép volt, és a támadók rokonnépek voltak: besenyők, kunok, tatárok, törökök. A jövevények akkor még nem tudtak magyarul, de nem is volt szükségük erre, hiszen az ország hivatalos nyelve a latin volt, és az is maradt hosszú évszázadokon keresztül. A jövevényekről Ady Endre többek közt ezt írta egyik versében: „*De jött egy kóbor ivadék, / Rabló, szerencsés ritterek / Népe...*” Miért kóbor? Azért, mert hazájukban a vagyon, a birtok az elsőszülöttre szállt, a többi gyereknek el kellett indulnia más főúr szolgálatát keresni. Lovagok (ritterek) lévén jól értettek a fegyverforgatáshoz. Ezért

szívesen felfogadták őket. Így történt magyar vonatkozásban is. Miért szerencsés? Azért, mert itt a magyaroknál szolgálataik fejében hatalmas birtokokat kaptak jobbágyokkal, azaz szolgálkkal, cselédekkel ellátva, hogy földjeiket megműveljék. Ezek a jobbágyok azelőtt szabad magyarok voltak. A jövevényeknek ilyen szerencsés helyzetük sehol azelőtt nem volt Európában. Miért rabló? Erre a kérdésre az előbbi mondat is megadja a választ, hiszen az addig szabad magyarok saját területtel rendelkeztek, s most azt mások vették birtokukba. A lázadásokat aztán irgalmatlanul elfojtották az új urak.

Később újabb lovagok is jöttek, és nemcsak lovagok, hanem mások is, iparosok, kereskedők, sőt földművelők is, és nemcsak nyugatról, hanem minden irányból. A betelepülés egészen az első világháború kezdetéig tartott. El kell ismernünk, hogy ők indították el a polgárosodást, és jórészt ők népesítették be a magyar városokat. Mindennek azonban ára volt. Ingyen nem adnak semmit sem. Ennek a folyamatnak ugyanis az lett a következménye, hogy a magyar jobbágyokból lett parasztság jobbára nincstelen maradt, földtúró, szegény ember. A jövevények gyermekeiből pedig különféle tisztségviselők és jól keresők lettek: orvosok, ügyvédek, tanárok, tanítók, gyógyszerészek, bábaasszonyok, jegyzők, újságírók, gyártulajdonosok, banktisztviselők, különféle alkalmazottak, akik mind jobb módúakká váltak a parasztoknál. Jellemző a közállapotokra, hogy a szláv „egyszerű” jelentésű „prost” szóból lett magyar paraszt szó még ma is szégyenletes: alantasságra, faragatlanságra utal.

A jövevény hatalmasságok törökellenes magatartása és döntései okozták Mohácsot és az akkori magyarság majdnem teljes kipusztulását; ez a magyarellenos uralom tette lehetővé az idegenek nagyarányú betelepülését, aminek aztán végül is Trianon lett a következménye, az egyoldalú németbarát politikájuk hozta magával a Don-kanyari katasztrófát, a megszállást, a maradék magyarság megszégyenítését és a kegyetlen

megtorlásokat. Mindezekért a szörnyűségekért a törzsmagyarság nem tehető felelőssé, hisz mindig háttérbe volt szorítva, és ezer év óta egészen mostanáig kívül rekedt mindenfajta döntéshozatalon.

A jövevények vallásilag és eredetüket tekintve igen tarka képet mutatnak ugyan, de szembeűnő, hogy összetartásuk és összefogásuk jóval erősebb a törzsmagyarokénál. Nyilván ez is hozzájárul ahhoz, hogy szinte kivétel nélkül egymás közt házasodnak. Jobbára magyar anyanyelvűek, vagy legalábbis beszélnek magyarul, ám nyelviileg is igyekeznek elkülönülni a törzsmagyarságtól, mely még mindig ragaszkodik ősei, elődei és szülei nyelvjáráshoz. A jövevények egyes megnyilvánulása azt jelzi, hogy inkább érzik magukat európainak, mint magyaroknak, és az is szembeűnő, hogy szívesebben barátkoznak egy idegenel, mint egy törzsmagyarral.

Jellemző beszédükre, hogy ugyancsak kedvelik az idegen szavakat a magyaros, találó és tömör szófordulatokat viszont kerülik, mint valami illetlen dolgokat. A török eredetű és szép hangzású „kicsi” helyett a nevetésre készítő, olasz „pici” szót használják, a rövid és rugalmas „most” szó szinte egyáltalán nem hangzik el beszédükben, ahelyett az egyhangú és elnyújtott „jelenleg” a divatos, vagy a még rosszabb „per pillanat”, mely szerkezetileg idegen mintát követ (a „per óra” is az – az „óránként” helyett); a szintén török eredetű „sok” jó hangzású szót sem hallani, hanem csak a „rengeteg”-et. Miért? Erre a kérdésre talán még a nyelvészek sem tudnának válaszolni. Ezekkel a nyelvi sajátosságokkal talán csak nem a szakavatottságot, magas szintű és mélyenjáró gondolataikat akarják hangsúlyozni?

A jövevényeket majdnem minden segítette mindig, és még most is segíti: az oktatás, a média, a nyomtatott szövegek nagy része stb., a törzsmagyarságot viszont szinte semmi, csak az élni akarása, a szívóssága és a fiatalsága.

Érdekes, hogy a XIX. század írói, költői nem tudtak vagy nem akartak tudni a magyarság megosztottságáról, hiszen egységes magyarságról írtak: Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Arany János, Petőfi, Jókai, Gárdonyi stb., és csak az első világháború kitörése előtti években szólt erről a kettéosztottságról egy nagy költő: Ady Endre. Az ő nyomában haladt aztán Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Kodolányi János, Illyés

Gyula, Veres Péter és mások. Illyés Gyula azzal próbálkozott, hogy legalább az irodalmi élet területén létrehozza a megosztottság helyett az együttműködést, az egységet, de keserűen kellett tapasztalnia, hogy ez nem lehetséges a jövevények konok elkülönülése miatt. Veres Péter ennél szélesebb körben gondolkodott. Azt képzelte ugyanis, hogy a jövevények több évszázados uralma, illetve vezető szerepe okán a magyar szekér az egyik kátyúból a másikba jutott, és végül egy mélyebb gödörben rekedt, ezért a jövevény vezetők belátják a vezetésre való alkalmatlanságukat, és önként átadják a gyeplőt azoknak, akikre jobban hallgatnak a lovak. Ez észszerű megoldásnak látszott ugyan, de gyermekteleg elképzelésnek bizonyult. A jövevények ugyanis ahelyett, hogy lemondtak volna vezető szerepükről, még inkább megerősítették azt. Megtehették, mert mindenben kiszolgálták a megszállókat, azok pedig a háttérből mindenben segítették őket.

De nem minden jövevény ilyen. Mindig voltak és most is vannak derék, jóra való jövevénymagyarok, akiknek nagyrészt köszönhető, hogy a magyar név ismertté vált a nagyvilágban: tudósok, művészek, sportolók stb.

Ezért és ezekért nekünk, akik úgy érezzük és úgy hisszük, hogy a törzsmagyarok közé tartozunk, érdemes Ady Endre példáját követni: *„Én, koldus jobbajk gyermeke, / Miként ezer éve, tavaly, / Testvéremül elfogadom, / Ki tiszta ember és magyar. [...] // Kirabolt, szegény, kis magyar, / Kitárol a felé karom, / Kit magyarrá tett értelem, / Parancs, sors, szándék, alkalmom.”*

Mint ebből a versrészletből is világosan kitűnik: Ady Endre a törzsmagyarság képviselőjének vallja magát.

De kik azok a törzsmagyarok? Elsősorban azok, akiknek a legtávolabbi ősei is magyar anyanyelvűek voltak, és akik a legnehezebb időkben is kitarottak anyanyelvük mellett. Nekik köszönhető, hogy ez az egyedülálló nyelv mostanáig megmaradt. De a törzsmagyarokhoz számíthatjuk a török eredetű (betűrendben fölsorolt) besenyőket, kunokat, palócokat és székelyeket is, mert észjárásban és érzésvilágukban nem különböznek a többi magyartól.

De nem hallgatható el, hogy nem csak a törzsmagyaroknak volt nehéz sorsuk, a jövevénymagyarokat is súlyos csapások érték. Mindez talán elősegíti, hogy a magyarság egyszer mégiscsak egységes nemzet lesz.

Tiszavirág-életű Vándorbot

**Meghiúsult lapindítási próbálkozás
Bácskossuthfalván több mint fél
évszázaddal ezelőtt**

*Furcsa ködöt mázol
a foltos ingű aggodalom
v a l a h o l
koraszülött gyantacsöppeket fojtogat
a szélvész,
de ha nagyon figyelsz
itt mellettem
egy pillanatra megláthatod
a soh'sem volt B é k é t...*

Vankó Gergely bácskossuthfalvi költőnk *Vázslat...* c. verse a vele együtt merészet álmodó helybéli fiatalok indította lapban, a *Vándorbot* első számában jelent meg 1966 karácsonyának másnapján, december 26-án. Véletlenül bukkantam rá, mást keresve régi dolgaim, a félretett írások, írásaim között. *Zsengéim, a Vándorbot első számai* – olvastam megilletődve a köteg borítóján. A megelevenedő emlékek nyomán hirtelen, szinte egyszerre lett tapinthatóvá a múltó idő. Mintha csak gondolatainkat értem volna tetten a megsárgult, sokszorosítón, 400 példányban nyomtatott lapokon. Így készült a *Vándorbot* első két száma (amelyet sikerült megőriznem). Az első tízoldalas volt, a második tizennyolc. Belefeledkezve olvastam végig egy ültő helyemben az azóta többszörösen nagykorúvá lett szavakat, írásokat. Érezni vélem súlyukat. Az idő távlatából még *jövendölés*-ként is hathatnak akkori fiatal költőink versei – gondolom. Mert „*Még riadt fellegű fogoly / a szabadság*” – olvasom idézett költőnk *Búcsúzás* c. versében, szintén az első számban. De mi készítette a bácskossuthfalvi (régii nevén moravicai) fiatalokat lapindításra? Mit tudunk meg az első számból?

„A *Vándorbotot* az Ifjúsági Szövetség moravicai szervezetének irodalmi csoportja adja ki. Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Varga Sán-

dor, Méhes Béla és Tóth László (szerkesztő). Megjelenik havonta egyszer.” Olvasom a címlap alján. A 2. oldalon a szerkesztő *Induláskor* c. írása megvillantja az útkeresés (megannyi kérdést sejtető) esélyeit: „Fiataljaink *Vándorbotja* ez, amely segít a cél felé vezető utak járásában. Induláskor kicsit lámpalázunk van, egy kicsit visszariadunk önmagunktól, vagy a céltől. Indulni mindig nehéz, de mégis élményteli dolog. [...] Szerény lapot tart az olvasó a kezében, a *Vándorbotot*, szerényet – olyant, mint amilyenek az indulási lehetőségek – a legegyszerűbb nyomdatechnikával készültet, nem világnevek műveivel, alkotásaival, hanem életközösségünk fiataljainak írásaival. Célunk, hogy a lap köré gyűjtsük azokat a fiatalokat, akik barátai a tollnak, a gondolatnak, a papírra vetett érzelmeknek, azokat, akik próbálkoznak, akik most teszik meg az első szárnycsapásokat az alkotás felé.

Kezdetben igazi nyomdatechnikával kiadott lapra gondoltunk, illusztrációkkal, képekkel – ez azonban egyelőre lehetetlen. Az ISZ helyi szervezetének igen szerény lehetőségei vannak lapunk pénzelésére. Egyelőre elégedjünk meg ennyivel is. Egyelőre csak munkatársakat, tehetségeket, merész fiatal tollforgatókat keresünk, hogy minél tömegesebben bizonyítsuk, és igazoljuk lapunk fontosságát – célját.” Az útravalóval az erkölcsi és anyagi támogatás reményében szeretne volna megnyerni a szerkesztőség az olvasók tetszését. A későbbiekből megtudjuk – ez nem sikerült.

A világot megváltani akaró nemzedék lehetünk mi is, csakúgy, mint előttünk – s utánunk – annyian... S hogy mennyi minden befolyásolta, befolyásolhatta ebbéli törekvésünket – évekkel, évtizedekkel később, a *megtörtént történelem* (megbecsült Szeli István tanár úr szavaival élve) komparatív viszonylatában kezdtük/kezdtünk boncolgatni igazán. A tényleges felnőtté válásom, az önmagammal való őszinte – olykor kínos pillanatokat is okozó – kíméletlen szembenézés lélek-, lelkiismeret-próbáló folyamata azóta

is tart. Visszaszámolás nélkül tudom: épphogy nagykorú lettem a *Vándorbot* indulása előtt egy hónappal. A beilleszkedésem, az ismerkedésem a korombeli fiatalokkal, az akkor még – számomra legalábbis – mesés falu életével még tartott. Alig múlt két éve, hogy a családom visszaköltözött Bácskossuthfalvára. Orom, Újfalu, a tanya-világ sajátos életvitele után egy egészen más világba csöppentem, a Szabadkán elkezdett középiskolai éveimet is beleértve... A múltban kutatva az ablakra réved tekintetem, észrevétlenül is a mind nagyobb pelyhekben hulló, szél táncoltatta pelyheket figyelem. A gép mellett ülve nem is láthatok mást: ablaknyi végtelenbe tűnő világ. Mindig is szerettem a hólepte, fehérbe burkolózó tájat. Újfalutól az oromi (rég) iskolába menet, nem ritkán csapást vágva, egymás után libasorban lépkedve volt belőle részünk elégszer. Vajon milyen idő lehetett 1966 decemberében, fehér volt-e a karácsony? Milyen karácsony?! – amikor ezt így nem illett kimondani nyilvánosan. Bár Bácskossuthfalván is a legtöbb házban-családban már karácsony előtt feldíszítették a fenyőfát. Nálunk ez változó volt, édesapám íratlan szabálya szerint mindig akkor járt nálunk a Téliapó, amikor az iskolában is. Emlékszem, örültünk, amikor erre – mint szinte mindenütt – az ünnep előtt került sor, ilyenkor egészen másként éreztük magunkat. A három testvér közül én mindenképpen. Jólesett a többséghez tartozni... Messzire kalandoztam a *Vándorbot*tól. Naplóm harmadik füzeté rejti az akkori bejegyzéseimet, a segítségemre lehetnek, talán, gondolom. S láss csodát, megtudom belőle: fehér volt a karácsony, az éjjel is esett, másnapján, hétfőn – a *Vándorbot* hivatalos születése napján – előbújtak a nap sugarai... S nem lehetett szünet az iskolákban, és Szabadkát Suboticának illett nevezni... Még a naplóm-ban is így írtam éveken keresztül. A *Vándorbot* első számát később kaptam meg. Topolyán egy ifjúsági gyűlésen Tóth Lacival és Méhes Bélával kisújságunk további (bizonytalan) sorsáról beszélgettünk. Tetszett a „komolykodó nagyfiúk”, a fiatal ifivezetők bizalma, támogatása. Mégis sokat vívódtam eleinte. A leírt, kimondott szavaim önálló élete abban a pillanatban elkezdődik, amint megjelennek. Mennyire másként éreztem magam, amikor egyedül lehettem néma, megértő társammal. Lapjai fölé hajolva semmi sem

fogta vissza a kezem. Most, hogy olvasom az ötven-egynéhány éves bejegyzéseimet, sokszor elmosolyodok... Emlékszem, mennyi bátorítás kellett, hogy átadjam a *Vándorbot* szerkesztőinek kis karcolataimat. Ez részben azért volt, mert a gimisek, nem kis iróniával, csak szakbarbárok-nak neveztek bennünket, technikumba járókat. Az ifiszervezet irodalmi csoportja ezeket a megkülönböztetéseket igyekezett elsimítani, minimalizálni. Ami azt illeti, szóhoz is juthattunk, szavaltunk a falunk különböző rendezvényein. Ez is fokmérője volt a *fiatalság társadalmi aktivitásának*. Ilyen környezetben váltunk *felnőtté*. Ilyen környezetben született meg a *Vándorbot*. S azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy akkoriban a fiatalok körében mindinkább kezdett teret hódítani a külföldi munkavállalás intézményesített lehetősége. Egyre-másra kezdték megragadni az élet kínálta *vándorbotot*. Topolyán még tanfolyamokat is szerveztek a munkaközvetítőben, főleg a németországi igények alapján. Azóta sok víz lefolyt a Dunán, a Tiszán, a Száván – hogy Szerémséget se hagyjam ki. S akkor még nem említettem Baranyát, Szlavóniát, a Mura-vidéket... A háborúk beleszóltak az életünkbe, gyökerestől próbálva kitépni kötődésünket őseink földjéhez – a mi szülőföldünkhöz: „ó kedves mondd / [...] ha a vér elfolyik / feljön-e még egyszer / majd a Nap”. Életünk nagy kérdései azóta egyre fokozódnak. Az emberhez méltó élet megteremtésének csekély lehetőségei miatt mind többen ragadnak vándorbotot. Fiatal gyermekes családok hagyják el az ősi fészket. De ez másik történet.

Irodalmi *Vándorbotunk* nyitóversében, Varga Sándor (Bácskossuthfalva, 1945 – Bácsgyulafalva, 2014) *RIA VERSEK* c. sorozatában benne van a múltunk, a mindenkori jelenünk. De vajon milyen lesz a jövőnk? Megtisztul-e „az évek kohóiban”?

RIA VERSEK

RIA I.

már születésünkkor bezárkóztunk

önnön – törvényeink

koncentrikus köreibe,

hogy megvédjük

magunkat

m a g u n k t ó l

RIA II.

ó kedves mondd
 ha a vér folyik
 a vér
 a vér
 a vér
 ha a vér elfolyik
 ó kedves mondd
 ha elfolyik
 mi marad
 és mondd
 hogy akkor
 feljön-e még egyszer
 majd a Nap

RIA III.

ha a csontok imáit idézem
 jóllakottan vacsora után
 magam már
 az idő krematóriumában érzem
 egyedül
 század –
 ezred –
 milliomod –
 sok – milliárd – magammal
 mi emberek
 és állatok
 együtt élünk
 ó RIA jöjj
 és légy velem
 szerelmem
 míg élünk
 élünk
 élünk
 és eszmetűzben égünk
 hogy porainkon egykor
 újra fellángoljon létünk
 a mi vétkünk
 a mi vétkünk
 ó
 jaj
 ó
 jaj
 és egy utolsó sóhaj
 ó RIA
 létünk a mi vétkünk

RIA IV.

megtisztulni azonban már
 csak az emlékek tisztulhatnak meg
 az évek kohóiban

Önéletírása szerint Varga Sándor az 1960-as években kezdett el írni. Nem tudni, miért, de nem említi, hogy első versei a *Vándorbot*unkban jelentek meg, a fedőlap és az illusztrációk is az ő munkái voltak. Emlékező írásunk szolgáljon az eddig ismertek kiegészítéséül. Önvallomásából idézve írja Gubás Ágota a Magyar Szóban 2014. április 7-én megjelent nekrológiájában: „»Az Ifjúságban és a Dolgozóknak jelentek meg akkoriban verseim. 1975-ben elnémultam. Mellőzött lettem, vagy csak nekem tűnt úgy. De a divatos **semmitmondásnak** (költőnk kiemelése) nem voltam híve. ... Aztán '95-től ismét írni kezdtem, nem törődve azzal, hogy tetszik-e valakiknek (bár nem volt ellenemre) vagy sem. Úgy éreztem, hogy nem hallgathatok, és más nem mondhatja el azt és úgy, amit és ahogy én.« 2002-ben került ki a nyomdából első versgyűjteménye **Belémfalazottan** címmel az újvidéki **Forum Kiadó** gondozásában.

»Sajátos versvilágot teremtett Varga Sándor, ami csak így, kötetbe gyűjtve járható be igazán« – írta Fekete J. József kritikus. Igen ám, csak hogy nem engedték bejárni ezt a világot a mindenkori megmondhatók. A szerző reménykedve adta át a második versgyűjteményét ismét a Forumnak, de miután évekig hiába várta, hogy sor kerüljön a megjelentetésre, visszakérte a kéziratot és átadta az Aracsnak. Valószínűleg ezzel pecsételte meg a sorsát, mert ezt követően az Aracs Társadalmi Szervezet (amely az Aracs, a délvidéki magyarság közéleti folyóiratát 2001-ben indította útjára) mint kiadó hiába pályázott itthon és Magyarországon, mindenütt elutasították. Talán magyarázatot ad a miertre, hogy a kéziratokat elbíráló bizottságban rendre ott volt az a szerkesztő, akitől a szerző visszakérte a kéziratot. Az Aracs megelégedve, hogy Canossát járjon, saját szerény eszközeiből vállalta a könyv közreadását, így született meg 2011-ben a **Mindennapi nagypéntek**. Varga Sándor 1999 és 2011 között írt költeményei nemcsak a délvidéki magyarság sorskérdéseit, életérzéseit sűrítik, hanem a legutóbbi balkáni vérzivataros időkről is lenyomatot adnak. Önmagunk megértéséhez is hozzájárul e kötet, amely a délvidéki magyar költészetből tematikájával, gazdag formavilágával is kiemelkedik.» – Eddig az idézet a nekrológból.

Minden és semmi vagy

*a benned rejlő világ törpe mása – önmagad
a létben csak halvány árnyalat
termékenyen fellobbanó
vagy terméketlenül hamvadó
minden és semmi vagy
az idő felsebez
és hátrahagy*

A *Vándorbot* első számának megjelenése után a szerény körülmények között működő szerkesztőség izgatottan várta a visszajelzéseket. Ez kiderül Tóth László szerkesztő *Az első szám után* c. írásából: „Amikor a nagy lázas munka után elkészült a *Vándorbot* első száma, azt kérdeztük magunktól: hogyan fogadják lapunkat az olvasók, megértenek-e bennünket, megnyerjük-e tetszésüket, lesznek-e támogatóink?

Kíváncsian figyeltük az arcokat, amint átadtuk a szerény lapot az olvasónak. Volt, aki nagy érdeklődéssel lapozott bele, olvasta el, de volt, aki csak szolidaritásból nem utasított vissza bennünket. Igen, minden úgy történt, mint általában az életben: az újat néha tetszéssel, néha elvetéssel fogadjuk. [...]

Örömmel állapítjuk meg, hogy máris bővült munkatársaink köre, ami lapunk létezését igazolja. Külön öröm volt számunkra az a megértés, támogatás, amit a társadalmi-politikai vezetők, munkások, de különösen a DNSZSZ-nek (Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége) az elnöke, valamint az elemi iskola igazgatója és a Népegyetem vezetője nyújtott. Lapunkról – annak ellenére, hogy helyi jellegű – már a Novi Sad-i rádióban, a Magyar Szóban is tudnak.”

Az apróbb hibák ellenére valóban a vártnál nagyobb volt az érdeklődés: a fiatalokból álló lelkes kis csapat híre gyorsan meghaladta a topolyai község határait.

Újra és újra elolvastam a második számban megjelenteket. Több mint fél évszázad után a kor lenyomatainak, érzéseink, jelenségeink megélésének, vállalásának tűnnek. Elmélkedek, csak úgy magamban, miközben a naplómát is lapozom. Rábukkanok a tizennyolcadik születésnapomkor lejegyzett Gondolataim sodrában c. karcolatpróbálkozásomra, amely *Gondolatláz* címmel jelent meg a második számunkban, s amelyet Varga Sándor illusztrált találóan.

Nem tudom, ír-e még verseket Tóth Bojnik László, aki Bácskossuthfalva, majd Újvidék után elkerült Bosznia-Hercegovinába, Banja Lukára. Ott alapított családot, s ott érte a háború. A szarajevói magyarokról példát véve Banja Lukán is szerveződtek az ott élő magyarok, és 2003-ban megalakították a Magyar Szó Egyesületet, amelynek ma 70 tagja van. Az egyesület nevében Tóth Bojnik László képviseli a magyarokat a boszniai Szerb Köztársaság parlamentjében. Első versei a *Vándorbot*-ban jelentek meg. A *Hozzád (III.)* c.-ből idézek:

*„üres tavaszi illatok
s ti futkosó csöppek az ablakon
a félhomály takarja lényetek
ó ti nem tudjátok
nem tudjátok
hogy félek tőletek”*

A második számban megjelent Tóth László naplórészlete, Bancik István *Appassionata* c. novellája, Vankó Gergely két verse és Varga Sándor *Közeledés* c. novellája is.

KÉNYSZERÍTVE VOLTAM

Kényszerítve voltam
elgondolkodni
egy szakadék
szélén.
Alant
hóvihar dühöngött,
függetlenül
az emberek akaratától,
s azt hiszem,
ez volt az,
ami kényszerített,
hogy elgondolkodjam
ott,
a Szakadék szélén...

a/ Sasfészekben jöttem rá
hogy átlagembernek lenni
egyenlő
a Nemléttel.

NYÁRI ZIVATAR

csipkés jegimákat illeszt
pattogó testű valójára
mázos kedvvel megmozdítja
s borostás, indulat-fényű harapásokat
megfordul a hordák történelem előtti elméjében,
majd félelem nélkül menekül,
s közben néha borsongva elfekszik
a kanyar ígájában,
hogy utána szánszoroson érezze
féltelen hatalmát.

VANKÓ Gergely

b/ Repültem
a csillagok
fény-táblái között,
csoda-e,
hogy megtanultam sírni?..

*Vankó Gergely versei és a róla
készült Varga Sándor-rajz*

Volt egyszer egy Vándorbot címmel a Magyar Szóban (2017. június 19.) megjelent jegyzetében Fekete J. József művészeti-kritikai havilapnak nevezi a bácskossutfalvi fiatalok több mint fél évszázaddal ezelőtti szárnypróbálgatását. A szerkesztőről ezt írja: „Az a Tóth László vitte a lapot, aki később évtizedeket töltött a Magyar Szó szerkesztőségében, és hosszú időn keresztül, megszűnéséig vezette a lap Dunatáj című heti mellékletét.” Az első két száma után kétkedtek is, bizakodtak is az újszerűséget bátran felvállaló fiatalok. A továbbiakban olvashatjuk: „Csak az 1967. márciusi, 3-4. szám vezércikke harangozta be a kettős arculatváltást: immár nyomdában állítják elő a kiadványt, és nyitott nemcsak a moravicai tehetséges fiatalok előtt, hanem igyekszik fölkarolni a vajdasági fiatal tehetségeket is. A vezércikkből viszont kiderül, hogy máris baj van a finanszírozással, amit Szeles Károly címlapon elhelyezett karikatúrája is nyomatékossít: az újszülött Vándorbotot fiatalok csoportja tolja a Vajdasági Magyar Irodalom kebelére, csak éppen hiányzik a donáció. A gondok ideiglenes áthidalására így emlékezik a főszerkesztő:

– Csubela Ferenc, a Szocialista Szövetség topolyai választmányának elnöke elvitt a verbászi nyomdába, és bemutatott az igazgatónak. Megállapodtunk, hogy lapszámonként egy-két liter pálinkáért és egy kiló dohányért kézi szedéssel kinyomtatják a lapot, 1500 példányban. A képek nyomtatásához szükséges kliséket a Forum nyomdájában készítettem, baranyai borral fizettem. A lapot magam terjesztettem az akkor még létező, moravicai központú, de vajdasági jellegű, általam vezetett Egyetemisták Klubja 400 tagjának segítségével.

A már említett harmadik lapszám belső oldalait B. Varga László, a későbbi orientalista tudós, Vankó Gergely (elhunyt), Tóth Bojnik László, Varga Sándor (elhunyt) verses munkái, Barta József rajzai töltik ki, majd következnek Farkas András (korán elhalálozott), Simon István, Balogh István, Vicei Károly, Utasi Mária alkotásai. A kolofonból kiderül, ki mit csinált a lapnál. A szerkesztőbizottság tagjai: Bancik István, később Balogh István, B. Varga László, Lódi Gábor, Méhes Béla, Tóth László főszerkesztő, Vankó Gergely és Varga Sándor, aki egyben a műszaki szerkesztője és az első számtól kezdve illusztrátora is volt a Vándorbotnak. A lapot Verbászon nyomta a Zvezda Nyomda.

A Vándorbot 3–4. számának címlapja

Az irodalmi és kritikai folyóirat 1967-es, 3–4. számának címlapja Sinkó Ervin előtt tiszteleg, és hangsúlyozza, az újvidéki Magyar Tanszék gyakorlatilag felszabadította a vajdasági magyar fiatalokat a cigányzenés, sivár kisvárosokban és sáros-poros falvakban rájuk telepedett tehetetlen tengődés alól. A folytatásban a lap korábbi szerzőinek munkái olvashatók, a költők közt új név Farkas Andrásé, a képzőművészeknél Rácz Jánosé.

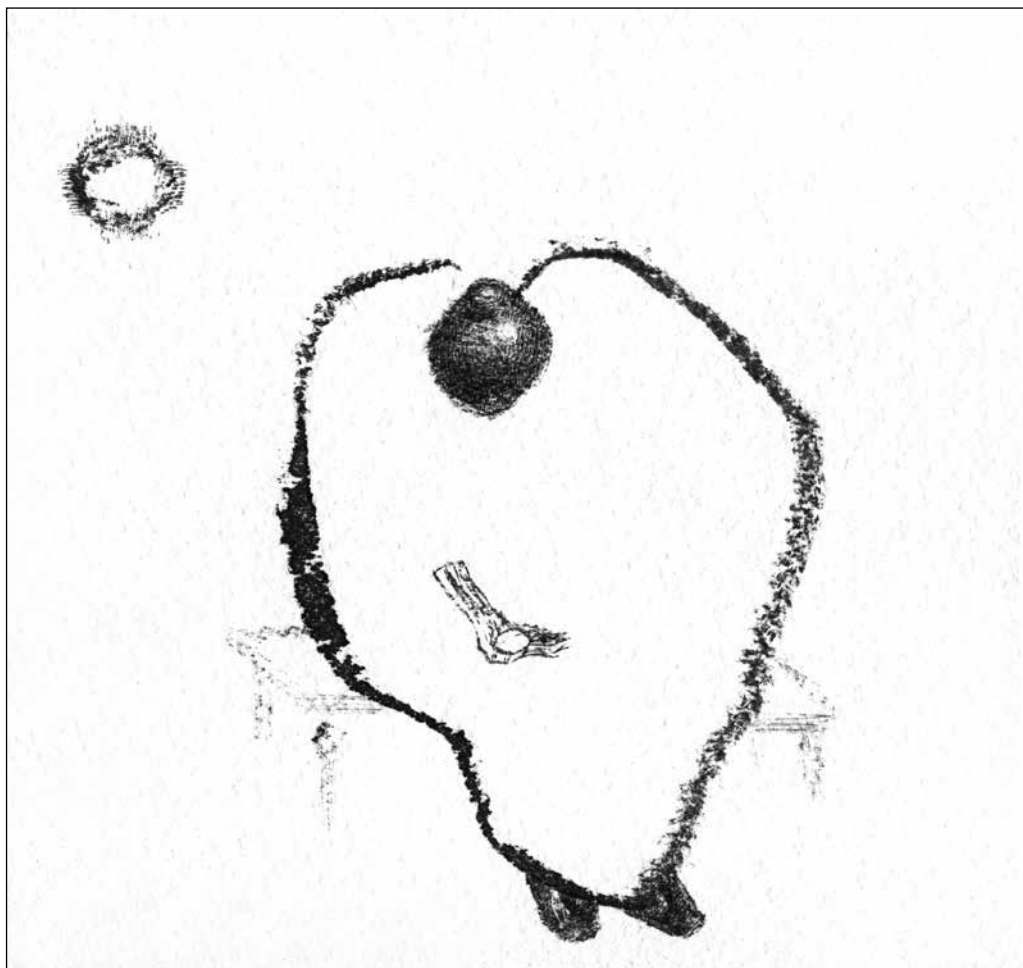
Izgalmas beleolvasni a szerkesztőségi üzenetek rovatába. Többen lelkesen támogatják a Vándorbotot. Magyar János például, aki bácskossuthfalvi, Bezdánban élt, a zombori gimnázium magyartanára, 60 példányt kért a lapból, mert az előző számot diákjai az utolsó példányig eladták, és mielőbbi személyes találkozót szorgalmazott a szerkesztőség és tanítványai közt, hogy kifundálják az együttműködés későbbi módzatait. Lábadi Károly, a bácskossuthfalvi származású későbbi néprajztudós a környék és a Vajdaság irodalmi életének fölfrissítését látta a lapban Az olvasói levelek Bezdánból, Zombor-

ból, Temerinből, Újvidékről, Felsőhegyről, Szenttamásról, Gombosról, Szabadkáról érkeztek, sőt egy Čupriján szolgáló katona is levélben jelezte, hogy tetszik neki a lap. Többen nyomban munkatársnak is jelentkeztek. Úgy tűnik, jól terítette a lapot a szerkesztőség, és ötven évvel ezelőtt elolvasták az emberek az újságot, ez esetben folyóiratot, és mivel akkor még nem találták ki a kommentezés műfaját, nem voltak lusták tollat ragadni, levelüket megírni, borítékot és postabélyeget vásárolni, majd a postahivatalban föladni a küldeményt.

A szerkesztőség emellett igényes volt a beküldött munkákkal szemben. Egy bácsstopolyai hölgy például a következő választ kapta beküldött írására: »Írásod megnyerte a szerkesztőség tetszését, és apróbb javításokkal használható is, mégsem közöljük, mert már így is az a vád ért bennünket, hogy sokat foglalkozunk szerelmi, szexuális kérdésekkel! Intim írásod később esetleg sorra kerül.« Egy újvidéki szerzőt nem tartalmi, hanem esztétikai okokból utasított el a szer-

kesztőség: »Írásod érdekes témát boncolgat, sok értékes gondolatot találtunk benne, viszont mégsem közölhetjük, mert nem alapos, főleg nem irodalmi feldolgozású, a téma viszont ezt megköveteli. Reméljük, hogy a közeljövőben még jobb írást kapunk Tőled.« Így szervezkedtek ötven évvel ezelőtt az ifjú moravicai művészetbarátok a Vándorbot havilap körül. Elszántan, keményen. Bizonyították, hogy a vidék nem kötelezően periféria. Hogy maradandót alkottak-e, hogy pusztán »sihederi kiélés« volt-e, ahogyan akkoriban állította valaki, nem az én tisztem megítélni. Viszont moravicaiként nem hagyhatom, hogy feledésbe merüljön az ötven évvel ezelőtti vállalkozás.

A Vándorbotnak sajnos mindössze hat száma látott napvilágot, bármennyit segített is Csubela Ferenc, bárhogyan is ügyeskedett a főszerkesztő, hiába jelentkeztek előfizetők Ausztráliából is, a kassza kiürült, az alkotógárda szétszéledt, de zömmel – talán éppen a Vándorbotban szerzett tapasztalatoktól buzdítva – megmaradtak a művészi pályán.”

A Rákóczi-emlékév egyetemes jelentősége

„Cum Deo pro Patria et Libertate”

A Rákóczi-emlékév egyetemes jelentősége, II. Rákóczi Ferenc vezérő fejedelem máig ható értékvilága és öntudata mutatkozik meg abban, hogy a magyar szabadságharc zászlaján a „Cum Deo pro Patria et Libertate” felirat volt olvasható: az „Istennel a hazáért és szabadságért” üzenete magyarságunk számára minden korban élő valóság!

2019-ben ünnepeljük azt, hogy 315 esztendővel ezelőtt Gyulafehérváron fejedelemmé választották II. Rákóczi Ferencet. Ezen évforduló alkalmából került sor a „2019. év II. Rákóczi Ferenc-emlékévvé nyilvánításáról” szóló határozati javaslat benyújtására az „Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény 28. §-ának (4) bekezdése alapján”. E javaslat „Általános indokolás” részében (a többi között) a következő értékelés olvasható: „A magyar nemzet legfontosabb jellemvonásai közé tartozik a szabadság szeretete és a függetlenség iránti vágy. Magyarország egyik legjelentősebb szabadságharca a II. Rákóczi Ferenc által vezetett küzdelem, amely 1703-tól 1711-ig tartott.” (1) II. Rákóczi Ferenc vezérő fejedelem magyar emlékezetműveltségi értékvilágunk legkiemelkedőbb csúcskörében található. A művelődéskutatói életutamhoz vezető tanulóéveim alatt történelmi vetélkedőkön vettem részt, és egy máig ható boldog emlék számomra, amikor 8. osztályos tanulóként a diákok számára meghirdetett „történelemkutatók vetélkedőjén elért negyedik helyezéért” az *Így élt II. Rákóczi Ferenc* (Bp., 1976) című könyvet vehettem át 1977. február 21-én. Hatalmas kihívást jelentett számomra már maga az indulás lehetősége, a felkészülés folyamata, a versenyizgalom, majd nagy örömet a fenti jutalomkönyv átvétele. E mű hátoldalán (a többi között) ez olvasható: a könyv, amelyet „Vámos Magda írt meg Száva István posztumusz művének, A nagyságos fejedelem című regényes életrajzának felhasználásával”

azért fontos, mert II. Rákóczi Ferenc „a magyar történelem egyik legjelentősebb alakja”, az „1703–1711-es szabadságharc vezetője”; és „életének példája évszázadokon át volt a szabadságra vágyó, érte harcoló emberek jelképe”. Ezen gondolatok és eszmények jegyében neveltek engem addig is, ebben édesapám és anyai ági nagybátyám meghatározó jelentőséggel bírtak. 1969 karácsonyán a nagybátyámtól az *Ezüstkard* (Bp., 1968) című könyvet kaptam, ezt a későbbi években nagyon sokszor elolvastam: Takács Tibor műve ma is főhelyen áll a könyvespolcomon a fent említett jutalomkönyv társaságában. A 2019. évre meghirdetett Rákóczi-emlékév kapcsán érdemes arra is utalnom, hogy négy esztendővel ezelőtt az Országgyűlés a 4/2015. (III. 20.) határozatával már döntött arról, hogy március 27-ét II. Rákóczi Ferenc emléknapijává nyilvánítja; valamint „tisztelettel adózik a »Cum Deo pro Patria et Libertate« zászló alatt II. Rákóczi Ferencre felesküdtöttek emléke előtt, akik a magyar szabadság kivívásáért küzdöttek”; és „támogatja és szorgalmazza a Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatos megemlékezések szervezését, oktatási anyagok készítését”. Az „Istennel a hazáért és szabadságért” eszmény jegyében indokolt hangsúlyoznom, hogy ez a keresztény értékvallás a Rákóczi család nemzedékei sorsában évszázadokon átívelően volt jelen! II. Rákóczi Ferenc vezérő fejedelem dédapja, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem alábbi önvallomása jól érzékelteti ezt: „Soha életemben nem voltam részeg, soha nem kívántam más nőt, mint a feleségemet, és soha nem óhajtottam más könyvet olvasni, mint a Bibliát.” (2) E történelmi család és rokoni köre kimagasló értékeket teremtett évszázadokon át! I. Rákóczi Ferenc és gróf Zrínyi Ilona gyermeke, Ferenc 1676. március 27-én született Borsiban. Szabadsághősök sora volt az ősei között, akik évszázadokon átívelő

módon szolgálták a magyar nemzeti érdekeket. I. Rákóczi Ferenc részt vett a magyar függetlenség kivívását célul kitűző Wesselényi-mozgalomban. Elhunytá után özvegye, gróf Zrínyi Ilona 1682-ben feleségül ment gróf Thököly Imréhez, aki kuruc fejedelemként küzdött a haza szabadságáért. Amikor a váradi török pasa elfogatta Thökölyt, akkor Munkács vára jelentette a magyar szabadságharc színterét: gróf Zrínyi Ilona 1685 decembertől 1688 január közepéig védelmezte a várat a hatalmas túlerőben lévő császári sereg ellen. Rákóczi már ifjan is nemzetközi szinten gondolkodó és nagy ívű diplomáciai érzékkel rendelkező személyiség volt! Ez mutatkozott meg már abban is, amikor az éppen csak nagykorúvá lett ifjú Rákóczi 1694. szeptember 26-án Kölnben feleségül vette Hessen-Rheinfelsi Sárolda Amália hercegnőt (Károly hessen-rheinfelsi herceg leányát). Az évszázadokon átívelő családtörténeti összefüggések körében indokolt arra utalnom, hogy az ifjú feleség XIII. századi ősei között Szent Erzsébet, a magyar királyné is megtalálható: ez azért kiemelendő, mert e szent édesapja II. András magyar király volt. Ez tehát azt jelenti, hogy Rákóczi felesége a Turul nemzetségből származott, ami nyilvánvalóan a dinasztiaalapítás vonatkozásában is fontos történelmi emlék! A szabadságharc megindítása kapcsán lényeges megemlítenem, hogy 1703 májusában Rákóczi és gróf Bercsényi Miklós közösen adták ki a lengyelországi Brezán várában a *Brezáni kiáltványt*, és ekkor készült el a „*Cum Deo pro Patria et Libertate*” felirattal ékesített piros selyemzászló, melynek célja a haderő felállítása volt. A kiáltvány „*minden igaz Magyar haza szerető, és édes Országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó Egyházi, és Világi, Nemes és Nemtelen, Fegyver viselő, és Otthon lakos igaz Magyaroknak*” volt címezve. Nemzetközi szinten is fontos, hogy 1704 januárjában jelentette meg Rákóczi a *Recrudescent...* címet viselő kiáltványát, melyben a nagyvilág számára nyilvánvalóvá tette a magyar szabadságharc okát és megindításának jogszerű voltát. Ebben rögzítésre került, hogy „*meg-újúlnak a ditsőséges magyar nemzetnek régi sebei, és hazánk megsebesült szabadságának*” okai alapján indult meg a magyar szabadságharc. Az 1704-ben Gyulafehérváron bekövetkezett fejedelemmé választás

jegyében érdemes néhány alapvetést rögzíteni az Erdélyi Fejedelemség nemzetközi jelentőségéről. A XVII. századi Erdélyi Fejedelemséget mint „*Franciaország és Svédország szövetségét*” belefoglalták az 1648. évi vesztfáliai békébe, amelyet az „*újkori Európa mérnökének*” is szoktak nevezni. (3) A XVII. századi Erdély jogrendi világáról Apor Péter a következő megállapítást tette: „*Az 1687. esztendő előtt olyan emberséges ország vala Erdély, hogy egy pénz nélkül keresztül mehettél volna rajta, mégis mind magad, mind lovad jól lakhatott volna.*” (4) Pár év elteltével felborult a helyzet! I. (Habsburg) Lipót az „*1690-ben kiadott diplomájával szavaltotta*”, hogy az Erdélyi Fejedelemség „*a török kiűzése után, mint a Magyar Korona tagja, megőrzi a fejedelemségek választásában, gazdasági önrendelkezésben, vallásszabadságban kifejeződő önállóságát*”. A XVII. század legvégére a helyzet azonban teljes mértékben megváltozott: a „*Habsburg-kormányzat a karlócai békében elérte, hogy mint tartományt tagolják a Birodalomba*”: Erdélyt „*8000 főnyi katonaság tartotta megszállva*”. (5) Rákóczi számára Erdély és a fejedelmi cím rendkívül fontos volt a szabadságharc során: e tárgykörben kiemelendő Radvánszky János (1666–1738) személyének jelentősége! Radvánszky már fiatalon is a kurucok közé tartozott (1685-től Thököly Imre táborában tartózkodott). A lutheránus Radvánszky János szülei Radvánszky György (1615–1687) és Máriássy Janka Kata voltak: családjuk és rokonsági köreik mind a XVII–XVIII. századi magyar szabadságküzdelmek cselekvő résztvevői voltak. 1704. június 13-án „*Rákóczi teljhatalmú biztosként Radvánszky Jánost küldi Erdélybe*” azzal a feladattal, hogy Rákóczi céljait kell „*képviselni a fejedelemségek országgyűlésén*”: július 8-án az erdélyi országgyűlés Gyulafehérvárott „*Erdély fejedelmévé választja II. Rákóczi Ferencet*”. (6) „*Iustam causam Deus non derelinquet*”, azaz „*Isten az igaz ügyet nem hagyja el*”: II. Rákóczi Ferenc lovassági zászlójának volt ez a felirata. A vezérlő fejedelem hadereje kapcsán indokolt a „*kuruc huszár*” seregére és ezen belül a székelység hadi minőségére is kitérnem. „*A kuruc huszár fő ereje a váratlan, meglepetésszerű, villámgyors támadás volt ott, ahol az ellenfél, a Habsburg császári hadsereg a legkevésbé várta, sokszor az ellenséges*

vonalak mögött hajtottak végre váratlan akciókat, s bravúros lovaglással messze az ellenség hátságába is behatoltak. Nyílt csatában is sikerrel vették föl a harcot a nehézkes császári vértess-lovassággal, amelynek rohamai elől ügyesen kitértek, majd oldalról rohanták meg őket s megbontva soraikat megfutamtították őket.” (7)

A korábbi évtizedekben az országból kimenekült kuruc vitézek közül is sokan visszatértek a szabadságharc hírére, hogy Rákóczi oldalán küzdjenek a haza függetlenségéért. 1704. február elején *„báró Orlay Miklós ezredes vezetésével Erdélybe érkezik a Thököly Imrével török földre bújdosott kurucok mintegy 500 főnyi első csoportja”*. Ugyancsak februártól kezdve Rákóczi céljai között szerepelt, hogy a Kárpátokon túli területeken is *„katonaságot toborozhasson”*. (8) A kuruc haderő létszámának növelése tekintetében a Kárpátokon túli Moldva és Havasalföld térsége e körben azért is meghatározó volt, mert ezen fejedelemségek fanarióta görög dinasztiaival folyamatosan kapcsolatban álltak a magyar hatalmi tényezők. Előzményként kiemelendő a következő adalék. *„Báthory Zsigmond 1595. május 25-én szerződést kötött Mihály vajdával”, és „Havasalfölde politikailag e szerződés értelmében az erdélyi fejedelemség fennhatósága alá került”*. (9) A hajdúvilág és a székelység történeti kapcsolatrendszeréről fontos rögzítenem, hogy Erdély és Havasalföld évezredes kapcsolata e korban még élő valóság volt. Báthori Gábor erdélyi fejedelem 1612. januári levelében az alábbi szerepel: *„Gábor, Isten kegyelméből Erdély és Havasalföld fejedelme, Magyarország részeinek ura és a székelyek ispánja”*. (10) II. Rákóczi Ferenc nagypolitikai értékvilágában a Kárpátokon túli Moldva és Havasalföld térsége évtizedeken átívelő módon fontos szerepet kapott, amire jó példa a következő adalék. Az apjához 1727-ben Rodostóba érkező ifjú Rákóczi György jelentősége kapcsán kiemelendő, hogy ő az, akit (még pár évvel korábban) II. Rákóczi Ferenc *„Moldva fejedelmi székére”* szánt; majd (ezen törekvés meghiúsulása után) végül 1727-ben ő lett az, akit az *„apja makovica herceggé nevezett ki”*. (11) A fentebb említett hadtoborzási cél kapcsán érdemes hivatkoznom néhány fontos adalékra és egy olyan levélre is, melyek több szempontból is jelentős alapvetések a Rákócziak korának megér-

téséhez. Ezek szintén Radvánszky János (1666–1737) működéséhez kötődnek, és rámutatnak Erdély és Havasalföld korabeli kapcsolatrendszerére is. 1704. július 15-én Gyulafehérvárott íródott egy levél, azaz *„Radvánszky János fogalmazata Constantinus Cantacusenoshoz”, a „Szent Római Császárság hercegéhez, Havasalföld fejedelmének belső tanácsosához”*. E levélben a címzett a *„Szent Római Birodalom legkiválóbb hercege”,* Konsztantinosz Kantakuzénosz volt. (12) Radvánszky János levelének az adrendkívüli történelmi jelentőséget, hogy a görög Kantakuzénosz-dinasztia a Konstantinápoly császári főváros által irányított, 1453-ig fennálló középkori görög állam, azaz a *„Szent Római Birodalom”, a „Szent Római Császárság”* legfőbb családjai közé tartozott évszázadokon át. E körben érdemes arra is hivatkoznom, hogy Radvánszky János francia kortársa, Voltaire a *„Szent Német-római Birodalom”* megnevezésről azt írta, hogy ez utóbbi névhasználat teljességgel alaptalan, azaz történelmietlen, hiszen ez utóbbi *„nem volt szent, nem volt római és nem volt birodalom”* sem. Az említett Radvánszky-levél arról tanúskodik, hogy ezzel a nyilvánvaló nemzetközi államjogi igazsággal, történelmi alapvetéssel 3 évszázaddal ezelőtt még minden magyar tisztában volt! A fenti levél okán indokolt hangsúlyoznom, hogy Radvánszky János (1666–1738) a kuruc államszervezetben az egyik legfőbb személyiség volt. 1704 januárjának végétől Miskolcon megalakult az (államszervezet központi testületét jelentő) Udvari Tanács (Consilium Aulicum): Radvánszky ennek is a tagja volt; majd pedig a következő évben a Gazdasági Tanács (Consilium Oeconomium) első szenátora lett. Rákóczi tanácsnoka, a szövetkezett rendek kincstárnoka (thesaurarius) volt Radvánszky János. 1707. szeptember 3-án a fejedelem egy olyan bizottság tagjává választotta, amelynek a bányák termelési, technikai és jövedelmezőségi viszonyainak vizsgálata képezte a fő feladatát. Radvánszky János 1738. március 26-án Radványban hunyt el, április 7-én temették el. Bár feleségével mindketten lutheránusok voltak, mégis a radványi katolikus egyházban lévő családi sírboltba temették el őket. Egyébként a templom szószékén látható a család ősi címere. A radványi kastély egyik termét Rákóczi-teremnek nevezik.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem
emléktáblája Csíksomlyón

Radvánszky János levelében rögzítette a következőket is: az „a körülmény, hogy dicsőséges elődökkel való rokonságukat fejedelmeink és igen kedves uraink most felidézik és minden jó szándékkal megerősítik, nagy vigasz a nemzet számára”. (13) Az eredettudat jegyében fontos a következő megállapítás, amely a középkori magyar–görög kapcsolatok okán is érdekes kérdéskörre világít rá! A neves történész, Márki Sándor ezt írta: „Rákóczi büszkén hivatkozott” arra is, hogy anyai ági XV. századi felmenői által „egyenesen a Palaiologosz görög császári családból származik”. (14) Az ebbéli eredetkutatási adatok abba az irányba mutatnak, hogy II. Rákóczi Ferenc üknagyapjának, gróf Zrínyi Györgynek (1549–1603) a szépnagyanyja volt Angelina, aki a görög Komnenosz-Arianitesz családból származott, és az ő anyai ági felmenői között valóban ott találhatók a görög Palaiologosz császár-család tagjai is. Fentebb már említésre került, hogy 1704. július 8-án az erdélyi országgyűlés Gyulafehérvárott Erdély fejedelmévé választja II. Rákóczi Ferencet, erre tekintettel fontos tör-

ténelmi lépés a következő évben, 1705-ben megtartott szécsényi országgyűlés, amely új fejezetet jelentett a magyar szabadságharc egyetemes jelentősége terén. A fenti két országgyűlésen meghozott döntések kapcsán indokolt hivatkoznom az alábbi alkotmányjogi, közjogi alapvetésre! A XVI. században megteremtett Erdélyi Fejedelemség „magyar állam volt közjogi értelemben is, mint a magyar szent korona közjogi hatóságát elismerő” hatalom, mely a „magyar reneszánsz királyi udvar Erdélybe menekítésében, s a vajdai államgépezettel történő egybeolvadásában” tett alkotmányjogi megoldásaival született meg. (15) Az Erdélyi Fejedelemség közjogi magyar államléte azért fontos, mert erre alapozva Szécsényben rendkívül jelentős jogi megoldást sikerült megteremteni Rákóczi fejedelmi minősége terén. Az 1705-ben Szécsényben ülészők mint országgyűlési hatáskörrel felruházottak hozták meg döntéseiket: a „Conventus Generalis omnis Ordinis et Status Conjoederatorum Hungarorum”, azaz a „Konföderált Magyarság Karainak és Rendjeinek Országos Gyűlése” különleges magyar jogi valóságot teremtett a világon először. A fenti megoldással kimondatott, hogy valójában a magyar Szent Korona joghatósága alá tartozó területen a „vezérlő fejedelem” jogszerűen folytathatta a szabadságharcot. E magyar szuverenitási felfogás azért volt nemzetközi szinten is jelentős, mert ezen „sui generis” („önmagából eredő”) alapon, vagyis a nemzeti önrendelkezési joggyakorlása révén a magyar nemzet alkotmányos módon kimondta önnön szabadságát, ami révén Rákóczi vezérlő fejedelmmé lett. A „szabadságért összeszövetkezett magyarság választott vezérlő fejedelmének” a hatalmi jelentősége, azaz a „vezérlő fejedelem” („dux-princeps”) cím kapcsán megemlítendő, hogy az 1705. szeptember 17-én Szécsényben felvett jegyzőkönyv 2. pontja rögzítette, hogy a Szent Római Birodalom hercegét („princeps”) és Erdély választott fejedelmét („princeps electus”) szükséges a „ducale officium” jogkörrel is felruházni. Ez utóbbinak, a „ducale officium”-nak, azaz a „dux”-nak a kimagasló jelentősége miatt érdemes külön is értelmezni a „dux-princeps”, azaz a „vezérlő fejedelem” titulust. A „vezérlő” szóban a hadvezéri minőség teljessége fejeződött ki: megítélésem szerint ezen titulus alapján jogalapot kapott Rákóczi

és minden leendő vitéze arra, hogy mindenki, aki a haza bármely részéből a zászlaja alá áll, azaz a kuruc haderőben katonai szolgálatot teljesít, ezt jogszerűen tehesse meg. Ezen szécsényi országgyűlés által megvalósított jogi eljárás be is töltötte a szerepét, melynek valódi és gyakorlati értéke akkor látható igazán, amikor a szabadságharcot lezáró eseményekre, a nagymajtényi síkon történetekre gondolunk. A nagymajtényi síkon zászlóletétel történt, ám fegyverletételre nem került sor. Rákóczi hadának minden egyes katonája hazamehetett a fegyverével egyetemben! (Mennyivel más volt ez a Rákóczi-kori megoldás a szabadságharc befejezésére, mint az 1849. évi világosi fegyverletétel.) Rákóczi „vezérlő fejedelem” („*dux-princeps*”) minősége kapcsán kiemelendő, hogy ez a megnevezés Erdély tekintetében a fejedelmi; az egész haza tekintetében pedig kizárólag a teljes jogú hadvezéri, azaz hadgyűjtési és hadvezetési jogosultságot fejezte ki. Ennek jelentősége Rákóczi pecséthasználatában is kifejeződött, hiszen a magyarországi hivatalos iratain lévő címeres körpecsétjein is a „*Dux Confoederatorum Regni Hungariae*” titulus és a „*Szent Római Birodalom hercegi cím kezdőbetűi*” szerepelnek. A „*ducale officium*”, azaz a „*dux*” titulus révén Rákóczi a hadvezéri minőségében és minden egyes katonája is jogszerűen küzdött fegyverrel a haza szabadságáért! Valójában tehát arról van szó, hogy Rákóczi „vezérlő fejedelem” („*dux-princeps*”) és a szövetkezett rendek az Erdélyi Fejedelemség közjogi magyar államlétéből, tehát ezen erdélyi magyar központi hatalom valóságának jogi alapvetéséből kiindulva akarták megteremteni Magyarország teljes szabadságát a jogellenes hatalmat jelentő Habsburg-udvarral szemben. Rákóczi „vezérlő fejedelem” („*dux-princeps*”) és a szövetkezett rendek jogfelfogásában a Habsburg-udvar nem valamely központi hatalmat, hanem jogellenes és bitorló hatalmat jelentett.

A „vezérlő fejedelem” („*dux-princeps*”) alkotmányos jogi minőség kapcsán kiemelten hangsúlyozandó, hogy a fentiek okán Rákóczi és kurucai nem rebellesek, nem lázadók, hanem a haza szabadságáért jogszerűen küzdő hazafiak voltak a világ színe előtt!

E tárgykörben indokolt a konföderációt megteremtő szerződéslevél hivatalos okirati minő-

ségére utalnom: az ősi szabadság megvédése céljából létrehozott konföderációhoz mindenki szabad akaratából csatlakozhatott, és ezt a döntést a vezérlő fejedelemre tett esküvel kellett megerősíteni.

Fontos azt is megállapítani, hogy a Rákóczi-szabadságharc során is jelen volt az a középkori magyar hitvallásunk, amely „*Magyarország a kereszténység védőpajza*”-eszményörökségünk okán képvisel kimagasló értéket. A Rákóczi-szabadságharc magyarsága a „*két pogány közt*” harcolva a szabadságért a „*kereszténység védőpajza*”-eszmény jegyében és az Isten segítségével bízva vette fel a küzdelmet a haza és a nemzet szabadságjogait lábbal tipró Habsburgokkal szemben. Kimagasló értékünk, hogy Rákóczi diplomatái a nemzetközi tárgyalások során mindig hivatkoztak a kereszténység védelmére! Rákóczi már 1704 elején hangsúlyozta, hogy Magyarország „*a kereszténység védőbástyája szerepben*” küzd a szabadságáért. (16) A Rákóczi–Zrínyi rokonsági kapcsolatok okán indokolt arra is rávilágítanom, hogy ez komoly családi örökséget is jelentett, hiszen a XVII. század második felében gróf Zrínyi Miklós a keresztény egység jegyében volt a kor „*athleta Christi*” eszményének megtestesítője. A magyar hazaért küzdő Bocskai István fejedelmünk kapcsán pedig fontos arra emlékeznünk, hogy az 1605-ös kiáltványában a szabadságharc okaként azt emelte ki, hogy II. (Habsburg) Rudolf romba döntötte Magyarországot, amely évszázadokon át a kereszténység védőbástyája volt. Ezen korszakokon átívelő eszményörökségünk alapján hangsúlyozandó, hogy Szent István király volt az első, aki a kereszténység egységének időszakában meghozott törvényeiben is kimondott módon a „*keresztény hit védelmezője*” („*defensor Christianitatis*”) minőségében uralkodott. Szent István „*apostolkirályunk*” óta nemzetközi szinten is mindvégig közismert volt a keresztény Európában („*Respublica Christiana*”), hogy a magyar vitéz volt „*Krisztus bajnoka*” („*athleta Christi*”), a „*Krisztus erős/bátor/hatalmas bajnoka*” („*fortis athleta Christi*”), a „*keresztény hit katonája*” („*miles fidei Christiane*”), a „*keresztény hit védelmezője*” („*defensor fidei Christiane*”), Magyarország pedig a „*kereszténység kapuja*”, a „*kereszténység pajza és védőfala*” és a „*kereszténység*

védőbástyája” („*propugnaculum Christianitatis*”), az „egész kereszténység mentsvára és védőbástyája”. A fentiek okán fontos Rákóczi püspökkinevezési jogának, azaz főkegyúri jogkörének a kérdéskörére is utalnom, melynek lényege az „*apostoli király jogkörét*” gyakorló „*vezérlő fejedelem*” („*dux-princeps*”) jogi megalapozottsága. A kiváló történész, Zachar József a következőket rögzítette: az „*apostoli király jogkörét is magának igényelte II. Rákóczi Ferenc*”, és ennek elismerése céljából „*nemzetközi lépéseket tett XI. Kelemen pápánál*”. (17) Sajnálatos, hogy Rákóczi püspökkinevezési jogának, azaz főkegyúri jogkörének elismerése nem valósult meg a pápa részéről. Ezzel kapcsolatban Asztalos Miklós a következőket jegyezte le: „*Jelent meg két egyházjogi mű is, amely a főkegyúri jog kérdését taglalta. Egyik Rákóczi álláspontját védte, a másik a pápának adott igazat.*” (18) Rákóczi püspökkinevezési jogának, azaz főkegyúri jogkörének a gyakorlása terén érdemes Erdély és a székelység, valamint a Kárpátokon túli területek magyarsága világának jelentőségére is kitérnem. E körben hivatkozom II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmünk néhány egyháztörténelmi jelentőségű döntésére is. Márki Sándor írt arról, hogy „*Rákóczi legnagyobb alkotása az egyházkormányzat terén az erdélyi püspökség helyreállítása lett volna, de nem sikerült*”. „*Misszionáriust még a besszarábiai magyarok közé is küldött.*” (19) Kiemelten fontos kérdéskörnek tartom az erdélyi püspökség kapcsán említett Rákóczi-célkitűzést, hiszen a fentebb említett „*vezérlő fejedelem*” („*dux-princeps*”) és a „*Magyarország a kereszténység védőpajza*”-eszmény alapján gyakorolni kívánt főkegyúri jogkör révén a vezérlő fejedelem egyházi téren is a nemzetet erősítő hatáskörrel kívánt rendelkezni. A „*Magyarország a kereszténység védőpajza*”-eszmény, valamint a fentebb már említett „*vezérlő fejedelem*” („*dux-princeps*”) és az Erdélyi Fejedelemség közjogi magyar államléte jegyében érdemes azon összefüggéseket is meglátni, melyek Rákóczi főkegyúri jogkörének történelmi megalapozottságával kapcsolatosak! Szent István király a „*saját királyi jogán alapította meg a magyar egyházat*”: az általa megteremtett „*teokratikus államban az uralkodó nemcsak világi hatalommal rendelkezett, hanem az egyház feje is volt egy személyben*”. A magyar király ez-

által mint „*a kereszténység védője (defensor christianitatis), a hitelvek kérdését leszámítva sui generis hatáskörrel rendelkezett*” a magyar egyház tekintetében. A magyar király „*saját belátása szerint jelölhette ki az egyházmegyék határait, érvényesíthette akaratát a püspöki székek betöltésénél, elnökölt az egyházi zsinatokon, és atyai szóval dorgálta meg a kötelességeit nem teljesítő püspököket*”. (20) A Rákóczi-szabadságharcot lezáró 1711. évi szatmári békéről fontosnak tartom megemlíteni a következőket. Az 1711-ben megkötött szatmári béke „*eredményeként nem tudták teljesen beolvasztani hazánkat a Habsburg birodalomba, elismerték a vallásszabadságot, és visszaállították az alkotmányt, a harcokban résztvevők pedig amnesztiát kaptak*”. (21) Bánhegyi István a következőket rögzítette: „*A szatmári békekötés nem kapitulációs okirat volt, hanem inkább a vesztesek érdekeit is méltányoló szerződés.*” (22) Nagyon fontos megállapítás a fenti gondolat, és a valós politikai és katonai helyzetet alapul véve nem is volt más lehetőség, mint a szabadságharc lezárása: ezen békekötés ténye miatt Károlyi Sándor még nem lett árulóvá. Ám ezen túlmenően azt is fontos figyelembe venni, hogy a békekötés milyen körülmények között valósult meg: e körben a kuruc sereg fegyvereinek és zászlóinak sorsa külön is vizsgálandó feladat. A kard és zászló különös jelentőségű a nemzeti önbecsülés szabadságot és függetlenséget tartalmazó jelképi volta okán is! Bánhegyi István II. Rákóczi Ferencről szóló könyvének *A szatmári békekötés* című fejezetében írt arról, hogy a békekötés következményeként 1711. május 1-jén a „*földbe tűzött*” zászlók után a kurucok a „*fegyvereiket megtartva*” vonulhattak el. (23) Rendkívül fontos történelmi tény, hogy az 1703–1711. évi magyar szabadságharc után semmiféle fegyverletétel nem volt: a II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem vezette szabadságharc kuruc vitézei fegyverrel az oldalukon térhettek haza otthonaikba. Zászlóletétel történt, fegyverletétel viszont nem, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy Rákóczi „*vezérlő fejedelem*” („*dux-princeps*”) és a szövetkezett rendek fentebb részletezett jogfel fogása megalapozott volt a szabadságharc idején megtartott országgyűlések során is. A hősi magyar szabadságharc idején tevékenykedő kimagasló magyar történelmi személyiségeink

kapcsán érdemesnek tartom, hogy egy olyan orvostörténeti adatkört is bemutassak, melynek mentén az emberi kapcsolatok érdekes adalékai és összefüggései is megmutatkoznak a kuruc korból. A Rákóczi-szabadságharcot lezáró 1711. évi szatmári béke megkötéséért később grófi címet kapó Károlyi Sándort (1669–1743) 1695-ben Lőcsén kezelte ifjabb Spillenberg Dávid orvosdoktor. Gróf Károlyi Sándor a következőket írta erről a naplójában: „*In anno 1695. volt rajtam újobban kiváltképpen való változás*”, hogy „*főszédelgésekkel, hirtelen izzadozással, és kezeimnek elesésével s úgy lábaimnak járt, hogy sem ülhettem sem fekettem, hanem csak járnom kellett*”, ezért „*Lőcsére kellett Spillenberg nevű doctorhoz mennem, ki is lsten után, egy hónap alatt való curája után könnyített rajtam*”. (24) Nemzedékeken átívelő orvostörténelmi érdekesség, hogy 1625-ben Károlyi Sándor nagyapját (Bethlen Gábor erdélyi fejedelem sógorát), nagykárolyi Károlyi Mihályt (1585–1626) ifjabb Spillenberg Dávid nagyapja, Spillenberg Sámuel (1573–1654) lőcsei orvos kezelte. (25) A fenti adalékok okán utalok arra, hogy Spillenberg Sámuel (1573–1654) lőcsei orvos egyik dédunokája, Spillenberg Szaniszló (1668–?) az eperjesi kuruc őrség pénztárnokaként tevékenykedett a Rákóczi-szabadságharc idején. (26) Spillenberg Szaniszló neve még 1733-ban is felbukkant. E család sarja, Spillenberg Rozália szintén Eperjesen élt. (27) Spillenberg Rozália férje idősebb Pulszky Sámuel volt. (28) E házaspár utóda volt minden XIX–XX. századi nevezetes Pulszky leszármazott! A fenti orvostörténeti és családtörténeti adatkör azért is érdekes, mert II. Rákóczi Ferenc kancellárja, diplomatája, Ráday Pál és Pulszky Pál (idősebb Pulszky Sámuel édesapja) levelezésben álltak egymással. Az alábbi adalékok pedig jól mutatják, hogy nemzedékeken és rokonsági körükön is átívelő kuruc kapcsolatai voltak a Pulszky családnak! „*Pulszky család. (Lubóczi és cselvalvi.) [...] A családi hagyomány szerint vallon eredetű, és »de Poul« nevet viselt; Alba herczeg alatt mint protestáns Lengyelországba vonult, ott ismét a dissidensek ellen hozott törvény elől Thököly korában Magyarországba menekült. 1708-ban a család egyik őse az eperjesi collegiumot pénzkölcsönnel segíté. Ez időben a család tagjai borkereskedést űztek s*

mint ilyenek a szász és porosz udvarokkal üzleti viszonyokban álltak.” (29) Megítélésem szerint tokaji aszúval kereskedhettek, hiszen a hegyaljai Rákóczi-birtokrendszer okán a vezérlő fejedelem számára ez jelentette a „*folyékony aranyat*” a szabadságharc idején zajló posztó- és fegyvervásárlások terén. A lőcsei Spillenberg orvoscsalád történelmi emlékeinek tárháza kapcsán kiemelendő, hogy számos emlék maradt fenn a kuruc kor tekintetében a Thököly–Rákóczi-kapcsolatok köréből is! Spillenberg Dávid orvosdoktor 1664 februárja és 1669 decembere között számos alkalommal kezelte gróf Thököly Istvánt, a később erdélyi fejedelemmé választott Thököly Imre édesapját. E korszak kapcsán fontos adalék, hogy 1670. január 13-án Lőcse város tanácsa egyhangú szavazással Spillenberg Dávidot választotta meg a város főbírójává, Spillenberg 21-én tette le a városbírói esküt. Lőcse város bírója és a városi tanács 1670. április 27-én Lőcse város Alsó kapujáig kísérték a görög Ghikasz Györgyöt, Havasalföld fejedelmét. Ezt követően érkezett a hír, hogy Zrínyi Péter gróft és Frangepán Ferenc gróft Bécsben elfogták, ezért I. Rákóczi Ferenc fejedelem Sárospatakra vonult. (30) Fontos e körben kitérnem arra, hogy (I. Rákóczi Ferenc évekkel később bekövetkezett halála után) II. Rákóczi Ferenc özvegyé lett édesanyja, gróf Zrínyi Ilona 1682-ben feleségül ment gróf Thököly Imréhez, aki kuruc fejedelemtént küzdött a haza szabadságáért. Thököly Imre és Zrínyi Ilona „*házasságából még a tél folyamán fiuk született, miután Kassáról Lőcsére mentek át*”. Az „*újszülött, Thököly István mindössze február 20-tól április 30-ig élt*”. A híres lőcsei Spillenberg orvosdoktor gondos ápolása ellenére áprilisban meghalt a kisfiú, a lőcsei Szent Jakab-templom Thurzó-kriptájába temették el. A családdal tartózkodott itt a későbbi II. Rákóczi Ferenc is, aki ekkor hétéves volt. (32) Rákóczi első gyermeke Kistapolcsányban született 1696. május 28-án: a Lipót György József nevet kapta. A fiú 1699-től kezdve szüntelenül betegeskedett: 1700-ban Lőcsére hozták, a híres Spillenberg orvoshoz. (33) A Rákóczi-korszak legodaadóbb magyar tudósa, Thaly Kálmán is megemlékezett a fenti orvosi működésről. „*Ezen elsőszülött fiúcska 1699 eleje óta folyvást betegeskedett, a miért is Spillenberg nagyhírű*

orvos kezelése alá Lőcsére vitették, ott az 1700. év január végén vagy február elején, élte negyedik esztendejében elhalálozott.” (34) A fenti adalékok azért is lényegesek, mert e kisgyermek kapcsán Thaly Kálmán arról is megemlékezett, hogy az édesanyja, Hesseni Charlotte-Amelie egyenes ági ősei voltak Szent Erzsébet magyar királylány és Lajos türingiai tartománygróf. (35) Fontos tudnunk, hogy II. András magyar király leánya, a XIII. századi Árpád-házi Szent Erzsébet XVII–XVIII. századi leszármazottja volt Rákóczi felesége. E körben természetesen érdemes hivatkoznom arra is, hogy II. Rákóczi Ferenc síremléke Kassán a Szent Erzsébet-dómban található. II. Rákóczi Ferenc kiváló író is volt! Vezérő fejedelmünk *Vallomások* című könyve a magyar művelődéstörténet igazi remeke: ebből is megismerhetjük a fejedelem tiszta jellemét, emberi nagyságát. E művében szerepel az alábbi részlet is, melyben az 1700. február elején (hónapokon át tartó betegségének következményeként, 3 éves korában) elhunyt elsőszülött fiúgyermekére emlékezik vissza: „Így sorvadt el ő, és elaszva lassan észrevétlenül ellobbant, mint az elfogyó gyertyaszál Lőcsén, a híres Spillenberg orvos keze alatt. Nem utolsó volt megvallom, az ő halála okozta szomorúságom; hanem a Te említett és imádandó ítéletmondásaid s könyörületed békességes tűrést is adtak annak elhordozására.” Ez a lőcsei orvos ifjabb Spillenberg Dávid

(1662–1703) volt: a „híres Spillenberg orvos” kitétel mutatja, hogy az igen gondos kezelés ellenére hunyt el a nagybeteg kisgyermek. Rákóczi mintegy fohászként szólva Istenhez és sok év után is megrendülve, mély hittel emlékezett e tragikus esemény okozta apai fájdalmára. A korabeli rokonsági kapcsolatok jelentősége okán érdemes arra is kitérnem, hogy (II. Rákóczi Ferenc vezérő fejedelem egyik legfőbb hívének) Radvánszky Jánosnak (1666–1738) a leánya, Radvánszky Fruzsina férjhez ment a legifjabb Spillenberg Dávidhoz. E férj felmenői voltak a fentebb említett Spillenberg lőcsei orvosdoktorok, akik nemzedékeken átívelő módon álltak kapcsolatban a kuruc kor legnagyobbjaival, a Thökölyekkel és a Rákócziakkal is.

A Rákóczi-emlékév egyetemes jelentősége, II. Rákóczi Ferenc vezérő fejedelem máig ható értékvilága, valamint a 2019-ben Csíksomlyóra tervezett pápalátogatás okán felmerült az a gondolat is, hogy milyen remek lenne a magyar zarándokok által felmutatni egy nemzeti hitvallásunkat kifejező olyan zászlót, mely latin és magyar felirattal ékesítve üzenné az értékkereső emberek számára, hogy „HUNGARIA CLIPEUS ET PROPUGNACULUM TOTIUS CHRISTIANITATIS”, azaz „MAGYARORSZÁG AZ EGÉSZ KERESZTÉNYSÉG VÉDŐBÁSTYÁJA ÉS VÉDŐPAJZSA”!

Források: (1) II. Rákóczi Ferenc-emlékév – Wikipédia. https://hu.wikipedia.org/wiki/II._Rákóczi_Ferenc_emlékév – letöltve 2019. január 6-án.; (2) Vámos Magda – Száva István: Így élt II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976. 9. o.; (3) R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Vaja, 2004. 65. o.; (4) Apor Péter: Metamorphosis Transsylvaniae, azaz Erdélynek változása. Bp., 1972. 36. o.; (5) R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Vaja, 2004. 65. o.; (6) Magyarország történeti kronológiája. II. kötet. 1526–1848. Főszerkesztő Benda Kálmán. Bp., 1982. 533. o.; (7) Dr. Csorba Csaba: Huszárok. In: Észak-Magyarország. XLIV. évfolyam. 259. szám. 1988. október 29. (szombat), 6. o.; (8) Magyarország történeti kronológiája. II. kötet. 1526–1848. Főszerkesztő Benda Kálmán. Bp., 1982. 531. o.; (9) Jancsó Benedek: A hazai görög keleti román metropólia története. In: Századok. XXXV. évfolyam. 1901. 614. o.; (10) A honfoglalástól a polgári forradalom és szabadságharc végéig. Csongrád Megye Évszázadai. Történelmi Olvasókönyv. 1. 1985. 157. o.; (11) Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Bp., 2000. 470., 471. o.; (12) A Rá-

kóczi-szabadságharc. Szerkesztette R. Várkonyi Ágnes és Kis Domokos Dániel. Nemzet és emlékezet. Sorozatszerkesztők Gyurgyák János és Pótó János. Bp., 2004. 86. o.; (13) A Rákóczi-szabadságharc. Szerkesztette R. Várkonyi Ágnes és Kis Domokos Dániel. Nemzet és emlékezet. Sorozatszerkesztők Gyurgyák János és Pótó János. Bp., 2004. 87. o.; (14) Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc, 1676–1735. Első kötet. Bevezetés. Istennel, a hazáért és szabadságért. I. Az öröklött magyar lélek.; (15) Magyar alkotmánytörténet. Szerkesztette Mezey Barna. Bp., 2003. 75. o.; (16) Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerkesztette Benda Kálmán. Bp., 1980. 62. o.; (17) Zachar József: A háború sújtotta Magyar Apostoli Királyság. In: Rómából Hungáriába. Szerkesztette Végheő Tamás. Nyíregyháza, 2008. 171. o.; (18) Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Bp., 2000. 303. o.; (19) Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc élete. Bp., 1925. 30. o.; (20) Magyar alkotmánytörténet. Szerkesztette Mezey Barna. Bp., 2003. 212–213. o.; (21) II. Rákóczi Ferenc-emlékév – Wikipédia. https://hu.wikipedia.org/wiki/II._Rákóczi_Fe-

renc_ emléké – letöltve 2019. január 6-án.; (22) Bánhegyi István: II. Rákóczi Ferenc. Celldömölk, 2003. 82. o.; (23) Bánhegyi István: II. Rákóczi Ferenc. Celldömölk, 2003. 81. o.; (24) Károlyi Sándor gróf: Magam életének s az alatt történt állapotoknak emlékezetes folyási. In: Magyar Történelmi Emlékek. Kiadja Szalay László. Negyedik kötet. Gróf Károlyi Sándor önéletírása. Pest, 1865. 38. o.; (25) Szilágyi Sándor: Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez. 1620–1627. In.: Történelmi Tár – 1886. 634. o.; Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor fejedelem levelezése. Bp. 1886. 315. o.; (26) Bánkuti Imre: Források Kassza 1710–1711. évi védelméhez. Forrásközlemények. 112. hivatkozás. In: Hadtörténelmi Közlemények. 2003. szeptember–december.; (27) Tóth Sándor: Sáros vármegye monographiája. Bp. 1909. I. kötet. 437. o.; (28) Vásárhelyi Miklós – Szluha Márton: Magyar császári és királyi ka-

marások ősfái. 1740–1918. Bp., 2005. 322. o.; (29) Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pótlékkötet. Pest, 1848. 348–349. o.; (30) Hain Gáspár: Szepességi avagy löcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára. Szerkesztette Véber Károly. Bp. 1988. 313–314.; 315–316. 319. o.; (31) Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Bp., 2000. 47. o.; (32) R. Várkonyi Ágnes: A fejedelem gyermekora. Bp. 1989. 147. o.; (33) Dr. Wertner Mór: A Rákócziak családi történetéhez. (Befejező közlemény.) In: Erdélyi Múzeum. 1892. 2. szám 103. o.; (34) Thaly Kálmán: A Rákóczi-ház utolsó tagjairól és kihalásáról. (Adalékokkal a Felső-Vadászi Rákócziak régibbkori genealogiájához.) In: Turul 1884. 3. szám 356. o.; Turul 1884. 92. o.; (35) Thaly Kálmán: A Rákóczi-ház és az Árpád-vér. In: Történelmi Tár – 1886. 241. o.

Geopolitika és történelem

Mirnics Károlynak az Aracs 2018/4. számában megjelent Geopolitika (geostratégia és Magyarország külpolitikája) c. kitűnő cikkéhez kívánok hozzászólni, azt kiegészíteni, mivel annak a honfoglalástól a XX. századig ívelő történeti áttekintése meglehetősen elnagyolt, és a századokon átívelő alapvető történelmi folyamatokat csak kisebb részben próbálja megvilágítani. Olyan összefüggésekre szeretnék az alábbiakban rámutatni, amelyekről nemigen lehet olvasni sem tankönyvekben, sem régebbi, sem újabb tudományos, illetve ismeretterjesztő cikkekben, tanulmányokban, monográfiákban. Már nagyon időszerű, hogy szembenézzünk történelmünk sorsfordulóival, hogy világosan lássuk: napjaink magyarsága milyen helyet foglal el Európában és a világban, hogyan és miért jutott el oda, ahol van. Azt is nyíltan le kell írunk, hogy mi az, amit történelmünk egyes korszakairól egyértelműen bizonyíthatóan tudunk, s mi az, amit csak sejtünk vagy feltételezünk.

Bár az utóbbi évtizedekben megsokszorozódtak azok a régészeti leletek, amelyek a Kárpát-medencétől keletre kerültek elő, és a magyarsággal valamilyen formában kapcsolatba hozhatók, mégis népünk származásának és korai történetének legtöbb részlete továbbra is homályos. A történelemre is igaz, hogy minél kevesebbet tudunk valamiről, annál szabadabban szárnyal a fantáziánk. A modern technika forradalmasította a régészetet, a temetőkben előkerült csontok tömeges genetikai vizsgálata is új összefüggéseket tárhat fel, illetve ingathat meg egyes „délbábos” feltételezéseket.

A mai magyarság számára népünk történetének a Kárpát-medencéhez tartozó szakasza a leginkább meghatározó. Ezt a térséget a magyarság előtt sok-sok évezreden keresztül sokféle nép lakta. A megtelepedésre rendkívül alkalmas terület mind névtelen, mind névvel ismert lakóinak régészeti hagyatékát több mint másfél évszázada tudományos módszerekkel kutatják a régészek. A sok ezer lelőhely (temetők, telepek, erődítmények) valójában az egykori kultúráknak csak csekély töredékei. Az évezredek során, de leginkább a 19-20.

századi mezőgazdasági és ipari termeléshez és a nagy építkezésekhez köthetően az egykori emberi tevékenységnek és jelenlétnek nagyon sok nyoma megsemmisült. Ami megmaradt, annak is csak töredékét tárták fel napjainkig.

Nem tudjuk, hogy az egyes régészeti korokban (őskőkor, újkőkor, réz- és bronzkor, vaskor) milyen nagyságrendű népesség lakhatta a Kárpát-medencét. Azt sem, hogy az egymást váltó kultúrák népessége mennyiben kapcsolódott a korábbi lakossághoz. Valószínű, hogy az egymást követő népcsoportok nem irtották ki vagy üzték el a korábbi lakosságot teljes egészében. Remélhetőleg eljutunk oda, hogy nemcsak az európai őseink maradványok genetikai vizsgálata történik meg, hanem a Kárpát-medence igen nagy, több ezer éves régészeti csontanyagát is „vallatóra” fogják. S akkor megtudjuk, hogy a keltáknak, a rómaiaknak és a Krisztus utáni I. évezredben a Kárpát-medencében megtelepedő (átvonuló) népeknek milyen mértékben örököse a jelenlegi lakosság. A genetikai vizsgálatok leleplezhetik az eddigi délábos elméleteket meg tudatos hamisításokat.

A magyarság Kárpát-medencei honfoglalása valószínűleg egy hosszabb folyamat lehetett, nem egyetlen nagy menetelés, mint amit a lenyűgöző Feszty-körkép sugall. Bizonyára a Kárpátok több hágóján keltek át eleink. Ma már az is egyértelmű, hogy nem valamiféle megvert, menekülő néptöredékek lehettek Árpád magyarjai! Viszont azt nem tudjuk, mennyien lehettek. A régészeti kutatás adhat arra választ, hogy képesek voltak-e az egész Kárpát-karéjon belüli térséget betölteni. A térség jelentős része már ritkábban-sűrűbben lakott lehetett: avarok, hun maradványok, s ki tudja, hányféle néptöredék élhetett az I. évezred végén itt. A magyarság nemcsak a Kárpát-karéjon belüli térséget szállta meg, hanem a Bécsei-medence térségét, egész az Enns folyóig (Melk térségéig). 907-ben Pozsony térségében a német birodalmi ellentámadást véresen visszaverték. Ettől eltekintve kifejezetten hódító, területszerző háborúkat nem folytattak elődeink. Sőt a Kárpátoktól keletre és délre

is húzódott valamilyen külső védőgyűrű. Azt, hogy hol húzódhatott a határvédő területsáv (gyepű), főleg helynevekből próbálták kikövetkeztetni.

Géza fejedelem volt az, aki a keresztény európai civilizáció közösségébe bevezette a magyarságot, egyszerre elfogadva a kereszténység mindkét ágát. Fia, Szent István már Európa tiszteletnek örvendő keresztény királyainak egyike lett. A Nyugat-Európa-hoz képest viszonylag gyéren lakott Kárpát-medencét Szent István és utódjai erőteljes telepítési akciókkal igyekeztek megerősíteni.

A középkori Magyarországon nyelvi, névadási, névhasználati szabályok, törvények nem léteztek. A nem magyar nyelvet beszélő telepések tetszés szerint adtak nevet falujuknak, városoknak, a határrészeknek, vizeknek, hegyeknek, völgyeknek. Azok, akik a birtokok határát hivatalosan jóváhagyó okleveleket készítettek, az egyes helyneveknek (ha volt) mind a magyar, mind a nem magyar változatát feltüntették (a nevek mindig egyenértékűnek számítottak, nem létezett ún. hivatalos név!), s a tanúk nevét soha nem magyarosítva, hanem a név viselőjének nyelvén jegyezték föl. A várak nevének megválasztásánál az építtetőik az adott településnek, tájnak vagy hegynek az ottlakók nyelvében ismert megnevezését fogadták el. Ezért sok a szláv várnév a Felvidéken (pl. Bajmóc, Beckó, Brunóc, Budatin, Likava, Znió, Krasznahorka, Murány). A középkorban a nagyrészt magyarok lakta Délvidéken viszont olyan neveket találunk, mint Nagylak, Csák, Solymos, Világos, Atya, Újlak, Pétervárad, Lászlóvára.

Az egy-egy tömbben betelepülő jövevények, pl. a besenyők, a jászok vagy a kunok, Erdélyben a magyar anyanyelvű székelyek területi önkormányzattal rendelkeztek, csakúgy, mint a Felföldön vagy Erdélyben a szászok. A jelentős részben német polgárok lakta főváros, Buda igazgatása a 15. század közepéig kifejezetten a németek kezében volt. Hosszas küzdelem árán tudták kivívni a magyar polgárok, hogy Magyarország fővárosának tanácsában megfelelő képviseletet kapjanak, s magyar személy is lehessen a várost vezető bíró!

Az Árpádok családján belül már Géza korában megkezdődött belharcok (olykor véres leszámolások) és a külföldről való házasság révén a magyar külpolitika úgyszólván évtizedről évtizedre változott.

A IX–XIII. században Európa két nagy, erőteljesen hódító politikát folytató császársága, a német-római és a konstantinápolyi székhelyű görög-római

(a bizánci elnevezés abszurd) között a közép-európai térség kisebb államai számára a legcélszerűbb lett volna valamiféle összefogás. Ez azonban hosszú távon csak Magyarország és Horvátország között valósult meg. Cseh- és Morvaország, Lengyelország csak rövid átmeneti időszakokra kapcsolódott össze Magyarországgal. Valójában mindegy lett volna ebben a tömbben a király személye (nemzetisége), mert egyik ország sem volt olyan erős, hogy az összes többi fölött önkényuralmat gyakoroljon.

Magyarország számára a dél-itáliai Anjou királyok uralomra kerülése kifejezetten előnytelen volt, még inkább I. Lajosnak köszönhetően Zsigmond uralma, s az ő révén a Habsburgok magyar trónra kerülése.

1241/42-ben a mongolok büntető hadjárata (a kunok befogadása miatt) csak múló epizódnak számít, az oszmán török veszély annál súlyosabb volt. Valójában azonban ennek tragédiája is elkerülhető lett volna, ha az 1444-es váradi békét nem szegtük volna meg. A magyar–lengyel perszonálunió fenntartásával, erős végvárrendszerrel, meg-megújuló békekötésekkel elkerülhető lett volna az, hogy Magyarország hadszíntérre változzon. Ehhez fel kellett volna adni a török elleni nagy európai keresztes háborút (valójában illúzióknak számító) eszméjét. 1526 után is ki lehetett volna egyezni Szulejmán szultánnal (aki kétszer is visszaadta a kezébe került magyar koronát!), de ezt Habsburg Ferdinánd megakadályozta. (Megígérte a török kiűzését, valójában soha egyetlen uralkodó alatt nem foglalt el akkora terület Magyarországból az Oszmán Birodalom, mint az ő uralkodása alatt!)

A legendássá felnagyított Mátyás király politikája a totális csődhez vezetett. A keresztény összefogás illúziójában való naiv hit, a Nyugat közömbössége, illetve kifejezetten magyarellenessége évszázadokon keresztül sújtotta Magyarországot.

1526 után a csaknem négy évszázados Habsburg-uralom következtében egyenes út vezetett Trianon katasztrófájához. Valójában a következetesen magyarellenos Habsburg-politika tette célzatosan soknemzetiségű térséggé a Kárpát-medencét. A Habsburg politika következetesen szembeállította a magyarsággal a nemzetiségeket – kezdettől fogva! Az egész országot szerették volna elnémetesíteni, szerencsénkre sikertelenül. A magyarosító akciókat viszont megtűrték, mert ezzel sikerült valamennyi nemzetiséget szembefordítani a magyarsággal.

Valamennyi Habsburg-ellenes akciónk kudarcot vallott (legfeljebb átmeneti sikereket érhettek el – jelentős véráldozattal – erdélyi fejedelmeink). Nyugat időről időre gátlások nélkül felhasználta, kihasználta a magyarságot a Habsburg Birodalom meggyengítésére.

A „békeközvetítő” nyugati hatalmak tárgyalóasztal melletti ügyeskedésének következménye volt, hogy a 18. században többször is elfoglalt Nándorfehérvár (Belgrád) is mindannyiszor az Oszmán Birodalom birtokában maradhatott...

1848/49-ben semmi esélyünk nem volt a szabadságharc győzelmes megvívására. Csakúgy, mint 1707-ben, 1849-ben elhamarkodott (és értelmetlen) volt a trónfosztás. Pusztult az ország, pusztult a magyarság, a nemzetiségi ellentétek nemhogy csitultak volna, hanem még inkább élesebbé váltak.

Az önkényuralom két évtizedének időszakában Európa gazdasági fejlődése fölgyorsult, Magyarország viszont lemaradt. 1867-ben a kiegyezés rendszerét a magyar politikai elit sikeresnek tekintette, pedig valójában ekkor sikerült tragédiához vezető kényszerpályára vinni az országot. Dualizmus helyett egy cseh–morva, horvát, magyar és osztrák négypólusú birodalom esetében 1914 előtt és után is másképp alakulhattak volna bizonyos események, természetesen egy jóval demokratikusabb nemzetiségi politika mellett.

Nagyobb lett volna az esély a birodalom megtartásához és gyarapításához ragaszkodó Ferenc József sajátos Habsburg-makacsságának ellensúlyozására.

1914-től a magyar politikai elit minden kérést erőből akart megoldani. Fel sem tételezték, hogy a háború vereséggel is végződhet, s hogy ez a vereség a magyarság számára iszonyú csonkításokkal is járhat.

1917–1920 között összeomlott a magyar államgépezet minden szinten: a kormány, a megyei, városi, községi igazgatás és rendfenntartás szintjén, s ami a leglényegesebb, az antant ultimátumára engedelmesen lefegyverezték a hadsereget, sőt a nemzetiségi területeken önként adtak fegyvereket a nem magyar nemzetiségek kezébe is. Határvédelmünk, mint olyan, egyszerűen nem is létezett, ami felért egy rémálommal. A régi, „történelmi Magyarország” sírját nemcsak a külső erők ásták meg, hanem a katasztrófának legalább annyira részese volt a magyar hatalmi elit alkalmatlansága, csődje.

Az antant a csehek, románok, szerbek titkos szerződéssel szentesített igényeit átgondolás nélkül elfogadta, majd 1919/20-ban szinte maradéktalanul meg is valósította. Így lett Európában a háború fő bűnbakja Magyarország, az egyetlen állam, amelynek kormányfője (Tisza István) mindent elkövetett az értelmetlen háború ellen, s az egyetlen ország, amely nem akart hódítani!

A nemzeti önrendelkezés wilsoni elveitől elvakított magyar vezetőség ellenállás nélkül behódolt. Az ellenállási próbálkozások elkéstek. A kommunista hatalomátvétel jelentette a kegyelemdőfést, de valójában már azt megelőzően is eldőlt határaink sorsa.

A nemzetközi jog alapja valójában évezredek óta változatlan: a győztesnek mindig igaza van. (Másképpen megfogalmazva: Jaj a legyőzötteknek!) Ha egy erős magyar kormány idejekorán felállított volna Magyarországon egy több száz ezres hadsereget, határaink részben-egészében megvédhetők lettek volna. Egy fegyvertelen ország viszont a gátlástalan hatalmi játszmák áldozata lett. Még örülhetünk annak, hogy kiéhezett szomszédjaink étvágát az antant mégsem engedte maradéktalanul érvényesülni, mert akkor nem 93 ezer, hanem talán csak 50-60 ezer km² maradt volna meg.

A második világháború is kudarcot hozott Magyarországra számára, sőt azzal bélyegezték meg bennünket, hogy Hitler utolsó csatlósai voltunk. Valójában azonban az olaszok és horvátok tovább harcoltak a nácik mellett, mint mi, s nem mi voltunk Közép-Európában az első csatlósok sem, hanem Csehország, Szlovákia és Románia is megelőzött bennünket a szovjet hadjáratban.

Azóta a trianoni és párizsi békerendszer összeomlott. Csehszlovákia és Jugoszlávia szétesett, csakúgy, mint a Szovjetunió, Romániával sem szándékozik egyesülni a 80%-ban románok lakta Moldávia.

A magyarság számára egyetlen út járható: a területileg ugyan kicsi, de gazdaságilag erőssé fejlesztett Magyarország építése, a Kárpát-medencében pedig a magyarság megmaradása mindenáron. Ne feledjük: a történelemben semmi sem örök! Az egyes ember élete véges, de az erős nemzetek, ha kell, évszázadokat is képesek kivárni, hogy bekövetkezzenek a kedvező változások.

Jus murmurandi Petőfi ügyében

2016 nyarán az a megtiszteltetés ért, hogy meglátogatott Alekszej Tyivanyenko szibériai történész, Petőfi-kutató, és megajándékozott frissen megjelent, a szibériai „titkos fogolyról” írt orosz nyelvű könyvével. Vele jött Fuksz Sándor, a Magyarok Világszövetsége Petőfi Sándor Bizottságának akkori koordinátora (ma már elnöke), aki az MVSZ nevében felkért a könyv magyarra fordítására. Örömmel vállaltam, hisz a Petőfi-rejtély már 1989-től, a barguzini sír feltárásától fogva különösen foglalkoztatott, s korábban jártasságra tettem szert a műfordításban is. A fordítás elkészült, a könyv megjelent, de bolti forgalomba nem került, csak a Magyarok Házában kapható Budapesten. Bár már több bemutatónk volt, úgy érzem, hogy sok érdeklődő kezébe nem jut el, ezért szeretném megosztani néhány észrevételemet.

A szerző által közölt antropológiai, levéltári és egyéb bizonyítékok (a Prágában elvégzett szuperprojekció, azaz a költő dagerrotípiájának rávetítése a koponya fényképére, a Kínában Hrúz Mária mai rokonaitól vett minta alapján megejtett DNS-vizsgálat stb.) számomra – és szerintem az olvasók többsége számára is – meggyőzően igazolják a barguzini sír halottjának kilétét. Sajnos, a Magyar Tudományos Akadémia és más hivatalos szervek hallani sem akarnak költőnk szibériai száműzetéséről, „csípőből” utasítják el, meg sem nézik/hallgatják a bizonyítékokat. Ez utóbbiakhoz szeretnék hozzájárulni a magam szerény módszerével. Mint magyartanár elsősorban a szibériai verseket veszem górcső alá. Mégpedig úgy, hogy közlöm az orosz eredetit, majd a fordításomat, s végül rámutatok az ismert Petőfi-versekkel való párhuzamokra.

Mielőtt hozzákezdenék, bizonyára felmerül sokakban a kérdés: miért írt Petőfi oroszul, és vannak-e ezeknek a verseknek magyar megfelelői? Szubjektív véleményem, hogy voltak (vannak), hisz Barátosi Lénárt Lajos helytörténész és néprajzkutató naplójában leírta: a múlt század elején 180(!) eredeti Petőfi-kéziratot hozott haza Szibériából és adott át a Honvédelmi Minisztériumnak. Ez az anyag 1919-ben a minisztérium-

ban állítólag elveszett. Valószínűleg ott voltak az orosz nyelven felfedezett versek eredetijei is. Hogy miért írt oroszul (is)? Tyivanyenko könyvéből tudjuk, hogy Petőfi Barguzinban színielőadásokat, irodalmi esteket rendezett a helyiek számára. Ezért kellett lefordítania oroszra is a verseit, ezek aztán részben szájhangományként, részben kézzől kézre adott írott formában terjedtek el mint „népköltészeti alkotások”.

A már említett Barátosi Lénárt Lajos hazahozott és megőrzött egy magyar nyelvű verstörédéket az említett kézirat 46. oldaláról, amelyet Petőfi 1852. március 7-én írt Iljiszunszkban, azaz Iliszunszkban:

*Rabság, szabadság, - e két szó
Tölts be fogoly napjaimat, -
Mi vár reám és mi vár reátok?
Egy kettős átok, mi véget nem ér?
Szabadságot adj nekünk, Istenünk,
Melyet mi is megkaphatunk...
Ökölben a gondolat, terv, -
Távol az örök hó mezején.*

Ez a vers megjelent magyarul a költő aláírásával a Russzkoje Szlovo c. orosz újságban, amelynek kivágását 1916-ban a Szibériában járt Szigel Ferenc a cipőjébe rejtve hazahozta. A versről néhai Szuromi Lajos, a verstan egyik legnagyobb magyar szakértője azt írta, hogy „verselése jambusi, petőfies”.

Előkerült egy másik magyar nyelvű vers is, amely Petőfi aláírásával 1851. május 20-án született Vengorszka-Szelóban:

*Én vagyok az örök kérdőjel,
Messiást hordó nagy ígéret,
Balzsamkenőcse az időnek,
Mely folyton fogy és mégsem fogy el!
Kiáltó vagyok a pusztában;
Szomjazó lelkek üdítője, -
Üldöző hordák méregkútja,
Magyar ígéknek örök hirdetője!*

Ez egy versciklus X. része volt a kézirat 75. oldalán!

Szuromi Lajos megvizsgált két oroszul írt szibériai verset, amelyekről ez volt a véleménye: „Szerintem Petőfi személyes lírai mélysége tárul elénk belőlük; ha más írta e verseket, akkor olyan művészi teljesítményt adott, amelynek a művészi imitáció történetében világirodalmi rangja lehet. Maga az átéltség megható, tiszteletet érdemlő.” Hadd tegyem hozzá: ha más írta volna e világirodalmi színvonalú verseket, miért tette volna álnév alatt? Ismét Szuromi Lajost idézem: „Kérdezhetünk hát az orosz nyelvű versekre is, ki írta őket? Nem tudjuk, bár hallani véljük a hattyú dalát. Ha nem Petőfi írta e költeményeket, írhatta őket más?” – teszi fel a költői kérdést. Szerintem nem!

Kéri Edit, ugyancsak ismert Petőfi-kutató is tanulmányozta a „szibériai” verseket. Véleménye szerint mind Petrovics, mind Petőfi versei azonos ritmusban, jambusokban íródtak.

Kún Ferenc debreceni tudós a következőket írta e versekről: „Számomra, aki ismerem Petőfi munkásságát, a magyar és orosz nyelvet, úgy tűnt, hogy egy régi és kedves ismerős hangját hallom, olyan hangot, amely oroszul pontosan úgy szól, mint az, amelyhez én hozzászoktam nagy költőnk magyar alkotásainak olvasásakor.”

*

Az első szibériai Petőfi-vers címe oroszul *Мечты*, azaz Álmodok. (Én Álmodaim címmel fordítottam le.)

Itt jegyezném meg, hogy a szibériai versek nagy részét néhai Nehéz Mihály tanár is lefordította magyarra, így azok két változata is az olvasók rendelkezésére állhat. Mivel nem akartam, hogy Nehéz Mihály fordításai befolyásoljanak, azokat csak a fordításaim után olvastam el.

Мечты

Когда еще юнцом я был,
Вокруг меня носились роem
Мечты. Я страстно их любил,
Себя уж я считал героем.

Я гордо выступал на бой
С коварством, злобой и пороком.
Я увлекал толпу с собой,
Я вождем был и пророком.

И обнаживши острый меч
И знамя красное свободы,
Я ветхое сбирался сжечь,
Освободить хотел народы.

Одел доспехи, взял я щит,
И на коня уселся смело:
Пускай, пускай меня он мчит –
Умру за правое я дело.

Но, видно, был ездок плохой.
При первой схватке я свалился,
И щит сломался надо мной,
И встать не мог я, как ни бился.

Но все ж упорно вдаль глядел.
Там видел: витязи сражались,
И я, несчастный, в бой хотел.
Увы! Мечты мои не сбылись.

És a fordítás:

Álmaim

Ifjú koromban köröttem
Kerengtek, forgolódtak rajban
Az álmodok. Mindet szerettem.
Bennük magam már hősnek láttam.

Csatába büszkén szálltam én,
Ármánnyal, gonosszal harcoltam.
Népemnek kellett a remény,
Vezére, prófétája voltam.

A kardom kezembe vettem
S a szabadság piros zászlóját,
Az ósdi tűzre vetettem,
Szabaddá téve népek sorsát.

Páncélom, pajzsom felvettem,
És bátran paripára ültem.
Száguldjon eszeveszetten,
Igaz ügyért halni készültem.

De lám, hitvány lovas voltam,
Az első harcban földre estem,
Pajzsom törötten eldobtam,
Felkelni nem bírt már a testem.

Ám konokul messze néztem,
Láttam: küzdöttek a vitézek.
Én, gyöngé, harcra készültem,
De álmaim – jaj! – elenyésztek.

A vers orosz szövege Gurevics A. V., Eliasov L. J. Старый фольклор Прибайкалья (A Bajkál-mellék régi népköltészete) című kötetében olvasható (Ulan-Ude, 1939. 1. kötet, 455. old.).

Ezt a verset Szuromi Lajos részletesen elemezte (Szuromi Lajos: Két orosz nyelvű vers Petőfiről. Magyarságtudományi Füzetek, 25. szám), ezért én csak néhány azonosságára hívom fel a figyelmet egy ismert Petőfi-vers alapján. Nézzük a *Véres napokról álmodom...* című vers első három versszakát:

Véres napokról álmodom,
Mik a virágot romba döntik,
S az ó világnak romjain
Az új világot megteremtik.

Csak szólna már, csak szólna már
A harcok harsány trombitája!
A csatajelt, a csatajelt
Zajongó lelkem alig várja!

Örömmel vágom én magam
Föl paripámra a nyeregbe!
A bajnokok sorába én
Szilaj jókedvvel nyargalok be!

A költő *Álmaim* c. versében leírja, hogy korábban, ifjúként is voltak álmai: „véres napokról”, harcról álmodott, paripára ült, karddal a kezében harcolt az „ó világ romjain” (az *ósdít tűzre vetetem*), kezébe vette a szabadság piros zászlóját („*Itt tűzé föl piros zászlaját a / Szabadságnak Zrínyi Ilona?*” – A *munkácsi várban*; de feltűnik a piros zászló motívuma az *Egy gondolat bánt engemet* c. versben is). Az utolsó két versszak talán éppen a segesvári ütközetre tett célzás. S mert múlt időben írta, nyilván volt egy jelen idő is: Szibériában.

Az *ítélet* (1847) című versében Petőfi szintén álmodott: a háború istenét látta álmában. Ezt írja:

És örülök szilajan. A háboru istene újra
Fölveszi páncélját s kardját markába szorítván
Lóra ül és végigszáguld a messze világon,
És a népeket, eldöntő viadalra, kihíja.

Szembetűnő a párhuzam az *Álmaim*mal! Itt a háború istene teszi azt, amit a szibériai versben a költő. Ugyanazok a hívószavak is: páncél, kard, paripa/ló, száguldás, népek, csata/viadal...

*

A Szuromi Lajos által elemzett másik szibériai orosz vers a *Печальна моя жизнь была* című, amelyet én *Be szomorú az életem* címmel fordítottam.

Печальна моя жизнь была,
В ней не было даже просвета.
Теперь уж близка и могила,
И песнь лебедина спета.
И тени встают предо мною,
Встают все года прожитые.
Гляжу я и вижу с тоскою –
Лишь рамки стоят все пустые.
И дел моих вовсе не видно:
Лишь думы, мечты и желанья.
Становится горько и стыдно
За муки мои и страданья.
Зачем во мне сердце так билось
И к ближним любовью кипело?
Зачем по ночам даже снилось,
Что ждет меня доброе дело?
Зачем? Видно крест не под силу
Поднял я в минуту гордыни.
А что я нашел? Лишь могилу
В холодной урюмой пустыне.

Nézzük a fordítást:

Be szomorú az életem...

Be szomorú az életem,
Halvány reménysugár se süt rám,
Immár közel a sírhelyem,
Hattyúdalom rég elhangzott már.
Árnyékok tódulnak elébem,
Előjönnek az átélt évek,
Oly búsán látom, egyre nézem,
Mind üres rámák, sehol képek.

A tetteim homályba vesztek:
Csak képzelések, vágyak, álmok.
Keservvel már csak szégyent érzek,
Mert kint és szenvedést találok.
Mért dobogott úgy az én szívem
Szeretteimért oly hevülten?
Mért telt el álommal sok éjem,
A szent, jó ügyért lelkesülten?
Miért? Mert súlyos, nagy keresztet
Vettem magamra gögös percben.
Csak sír jutott, bár mást kerestem,
A hideg, pusztá, zord vidéken.

Erről a versről Szuromi Lajosnak az a véleménye, hogy önmagában nem személyesíthető vers, ám ha az előzővel vetjük egybe, „*háríthatatlan a sugallat: e költemény lírai hőse Petőfi.*”

Hogy miért tettem jelen időbe a címet? (Oroszul múlt időben van.) Úgy éreztem, hogy nemcsak a múltban, de a vers megírásakor is – érthetően – szomorú a költő élete. Ezenkívül találtam párhuzamokat Petőfi *Be szomorú az élet énnekem...* című, 1845 januárjában írt versével, amelyben kedvese halálát siratja el. Ebben a sajtóját a „*hideg, pusztá, zord vidéken*”...

*

Nézzünk most két szibériai verset: a *Трансван*, *Трансван* és a *Буда и Пешта* címűeket (magyar fordításban *Erdély, Erdély*, illetve *Buda és Pesta*).

Трансван, Трансван

*Трансван, Трансван, страна моя гористая,
Ты вся в огне
Под деревом развесистым задумчиво сидит*

.....
*О чем задумался, детина,
О чем горюешь, старина?*

*Горюю я по родине,
Как жаль мне дом родной.
Сынов всех десять у меня,
Троих в живых уж нет,
И за свободу борются
Шесть юных остальных.*

*Старший сын – седой старик
Убит был на войне.
И без молитвы, без креста
Зарыт в сырой земле.*

*А младший сын двенадцать лет
Просился на войну.
И я сказал ему:
«Нет-нет, малютку не возьму».*

*«Отец, отец, возьми меня,
С собою на войну.
Я жертвую за родину
Младую жизнь свою...».*

Íme, a vers fordítása:

Erdély, Erdély

*Erdély, Erdély, hegy-völgyes szép hazám,
Lángok emésztenek.
Terebélyes vén fa alatt gondba merülve ül*

*Mit töprengsz, gondokba merülve,
Min keseregsz, jó öreg?*

*Bánkódom szegény hazámért,
Elhagyott házamért.
Tíz szép fiam volt, közülük
Három ma már nem él.
A fiatalabbak hatan
Harcolnak a honért.*

*A legnagyobb – már ősz öreg
Csatában elesett.
Pap nem temette és kereszt
Sincs a sírja felett.*

*Tizenkét éves a kicsi,
Harcba jönne velem.
„Nem, nem, gyermeket nem viszek” -
Neki ezt felelem.*

*„Vigyél magaddal, jó apám,
A harcot keresem.
Hazámért én feláldozom
Ifjúi életem.”*

Egyértelmű, hogy a Transzvan a Transsylvania, azaz Erdély latin nevének torzított formája. Ezt a verset barguzini idős emberektől jegyezték le a múlt század '20-as, '30-as éveiben. Tyivanyenko a szöveget Eliasov burját néprajzkutató magánirattárában találta meg. Az orosz szöveg némileg eltorzulhatott az átírások következtében. A kéziratban a vers 4. sora kikopott, olvashatatlan. A vers tematikája emlékeztet Petőfi *Három fiú* című, 1847-ben írt korai balladájára, bár a végkicsengése más. Tyivanyenko ezt állapítja meg a versről: „Nem véletlen hát, hogy az Erdély, Erdély című versben az öreg apa a fa alatt ül, bánkodik a hazájáért és sajnálja szülőföldjét, ami nem lenne természetes, ha az események Magyarországon történtek volna, ám teljesen érthető, ha a vers visszaemlékezésként íródott a szibériai száműzetésben, több ezer kilométerre a szülői háztól.” Egy ismeretlen orosz költő miért nevezné Erdélyt hegy-völgyes szép hazájának, honnan tudná, hogy lángok emésztek?

Idézzük a *Buda és Pesta* című verset:

Буда и Пешта

*Кто такие Буда и Пешта?
То герои далеких времен,
Заселившие Уду и Вешту,
Покорившие много племен.
От подножий монгольских холмов
И крутых берегов Селенги,
Устали, страха не зная,
Шли полки многоконных рядов
До голубого Дуная.
Познавая истории суть,
Я повторил их обратный путь.
Я шагал по суровой Сибири,
Среди юрт баргузинских бурят,
Где этапом плененных селили –
И бояр, и мещан, и солдат.*

Buda és Pesta

*Vajon ki volt Buda és Pesta?
Régi korok hősei voltak.
Benépesítették Udát és Vestát,
Számos törzset meghódítottak.
Mongolok földjéről indultak,*

*A Szelenga magas partjától,
Bátran, félelmet nem ismertek.
Ezrével lovasok vonultak,
S a kék Dunánál honra leltek.
Megismervén dicső múltjukat,
Visszafelé tettem meg útjukat.
Szibéria földjére jöttem,
Barguzini burját jurtákban
Én száműzött fogolyként éltem,
Nemesekkel és katonákkal.*

Ezt a verset J. Vinokur, a szerző barguzini adatközlője találta a múlt század 20-as éveiben egy régi füzetben. Budáról tudjuk, hogy Attila fivére volt. De ki lehetett Pesta? Mongol monda-beli hun vitéz? Uda és Vesta valószínűleg ottani régi helységnevek a Szelenga folyó közelében. A vers utalás a hunokra, akik a mongolok földjéről indulva eljutottak a Dunáig. A költő visszafelé tette meg ezt az utat: Segesvártól Barguzinig, száműzött fogolyként. Orosz költő aligha írta ilyet.

*

A szibériai versek között van három rövid, de szép szerelmes költemény. Ezeket is Jurij Davidov bocsátotta a szerző rendelkezésére. Nézzük meg a verseket.

Моя душа

*Моя душа тоске не поддается
Пусть бьётся буря надо мной.
Она над бурей смеётся
И не трепещет под грозой.*

*Хоть крылья сломлены судьбою роковою,
Обломки гордо кверху поднимал я.
И гордо я зову судьбу на брань с собою.
Силен мой дух, рок не сломил меня.*

*Открыты предо мной высокие стремленья,
И духа гордого судьба не сокрушит.
Хоть руки скованы и тяжелы мученья,
Но ведь грядущее победу мне сулит.*

*Не умолкай, ликуй, не поддавайся страху!
Мученья презирай, что, в сущности, они.*

Будь чужд навеки, чужд земному праху,
Люби и верь, надейся, жди!

És a fordítás:

Az én lelkem

Az én lelkem bánat nem szomorítja,
Tomboljon bár a zivatar,
Hadd dühöngjön hát, kikacagja,
Nem rettentí a vad vihar.

Szárnyaimat a balsorsom bár letörte,
Csonkjaikat büszkén fölemelem.
Büszkén hívom ki sorsom ádáz küzdelemre,
Erős a lelkem, nem bánt el velem.

Magasztos célok tárultak fel énelőttem,
S a büszke lélek, oh sors, meg nem törhető.
Bilincsből bár kezem, a kínjaim legyűrtem,
Hát győzelmet ígér már nekem a jövő.

Ne némulj el, ujjongj, ne félj semmitől, lelkem!
Vesd meg a kínokat, mert hát mik is azok.
Légy idegen e földi porhüvelyben,
Higgy, remélj, szeress, várj, bizakodj!

Valószínűleg ritka derülátó perceiben, óráiban írta a költő. Idézzük fel Petőfi feleségéhez 1849. július 22-én Marosvásárhelyről írt utolsó előtti levelének zárósorait: „Légy nyugodt és béketűrő, amennyire lehetsz. Higgy, remélj, szeress!” Vessük össze a szibériai vers utolsó sorával! Ki tudhatott Petőfi leveléről, hiszen az Szendrey Júlia haláláig nem jelent meg? A válasz kézenfekvő.

Юлии

Бушует и гудит осенний ветер,
Звонит на ветвях мертвая листва.
Как на руках раба звенят оковы-цепи,
Так ветер вдаль умчит мои слова.
О, Юльча милая! Отравой черною
Съедают мысли мою душу <...>
Ценою смерти готов я вновь
Добыть твою бессмертную любовь.
Сжимая рану сердца, я бежал, истекая кровью.
За волность я пожертвовал тобою.
О, Боже праведный, я снова волком взвою:
Твой взгляд вонзил мне в сердце луч
Блистательной голубизною.

Magyarul:

Júliának

Zúg és süvölt az őszi szélvihar már,
Zörög az ágakon sok halott levél.
Mint rab kezén csörögnek a bilincsek,
Úgy viszi messze szavaimat a szél:
Ó, Julcsám drága! Pusztító méregként
Gyötrik már lelkemet a gondolatok.
Életem árán is visszaszerezném
A te örök és hű szerelmedet én.
Vérző szívem sebével menekültem,
Feláldoztalak a szabadságomért.
Hatalmas Isten, farkasként üvöltöm:
Szemed világa fénysugár szívemben,
Ragyogó kékje már örökre enyém.

Mielőtt bármit is gondolnánk, vessük össze Petőfi 1846-ban írt *Erdélyben* című versének első soraival:

Barangol és zúg, zúg az őszi szél.
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs.
Hallgass, zugó szél, hadd beszéljek én!
Ha el nem hallgatsz, túlkiáltalak...

Teljesen azonos a szibériai vers elejével! (Az *Erdélyben* című verset nem ismertem, jóval az általam fordított könyv megjelenése után fedeztem fel! Nem befolyásolhatott a fordításban.)

Figyeljük meg a szibériai vers egyik sorát: *Feláldoztalak a szabadságomért*. Gondoljunk Petőfi *Szabadság, szerelem!* című rövid versének utolsó két sorára: „Szabadságért föláldozom / Szerelmemet.” Ugye, nem lehet véletlen? S talán a Julcsa név sem, hisz oroszul nincs ilyen becenév.

Petőfi korábbi írásaiból tudjuk, hogy Szendrey Júliának barna szeme volt. Lehet, hogy egy véletlen „kontaminációról” van szó? Petőfi barguzini felesége, Anna Kuznyecova a szlávokra nagyon jellemzően valószínűleg szőke és kék szemű lehetett...

Végül a harmadik vers oroszul és magyarul:

Вспомню Юлишку

Вспомню Юлишку – и вижу
Блеск её огня,
Очи вижу, что светлее

Делают меня.
Две звезды горят, сверкая,
Как внезапный отблеск рая...

Juliskára gondolok

Juliskára gondolok, érzem
Tüze melegét.
Boldoggá tesz, hogyha látom
Gyönyörű szemét.
Két csillagnak ragyogása,
Mennyei fény villanása.

Orosz költő nemigen ismeri a Juliska nevet!
Gondoljunk Petőfi 1848-ban írt *Minek nevezzelek?* című versére, amelyben ugyancsak csillaghoz hasonlítja kedvese szemét: „Szép szemeidnek esti-csillagát / Bámulva nézik szemeim”.

Tudjuk, hogy Petőfit mindig elbűvölte a nő szemek szépsége. *Hortobágyi kocsmárosné* című versében ez áll: „Tekintsen rám, kocsmárosné violám! / Fölmelegszen kökényszeme sugarán.” Vagy egy mondat az *Úti jegyzetekből*: „...a megyeház szélső ablakaiból hölgyek néztek alá, s én egy hölgy szemeit bámultam, melyekből oly tiszta ég mosolygott.”

*

Burjátiban sokan hiszik és vallják, hogy a nagy magyar költő élete utolsó hét évét a Bajkál-tó mellékén töltötte. Az oroszok mellett burját leszármazottai is vannak, többen közülük költői vénával áldattak meg, ami számukra Petőfitől, az elődtől való származás bizonyítéka. Egyik ilyen burját költő Ligijja Cirenova, aki verset írt költőnk emlékére.

Шандор Петефиин дурасхаалда

Хайратай хариин хубуунши
Холын тэрэ Венгрийхээ
Хашуулан гаража ерээлши
Хүйтэн Баргажан нютаа руу.

Амгалан байдалай тулее
Арад зоноо хүлгээгээш
Алтан гуурһа холбожо
Арадтаа хүндэтэй ябааш.

Хорёод гаран наһаншн
Хатуухан сагтай ушараа.
Бэшэһэн тэрэ шулгуудшн
Бултаниие ехээр һонирхуулаа.
Венгри хайхан нютагтаа
Вождь нэрэтэй болоолши,
Мунгэнэй альбан нюурые
Мунээ болотор тэмдэглээш.
Юунэй түлээ бэшээбиб
Юрэ зугаа бэшэл даа...
Хариин Петефи хубуунһээ
Хойтонхи угнай эхилһэн байн.

Ханилха басагатай боложо,
Хубуу түрэхэ буянтай байгааш.
Хубуунһээш дашарамдуулан саашаа
Холуур угнай тараал даа.

Харин ойлгожо мэдэн гэхэдэм,
Хайргуйгээр хаягдаһан байналши...
Арад зоной аша туһаар
Арадтаа нютагтаа бусаалши!

Petőfi Sándor emlékére

A távoli magyar földről
Kerültél a zord hazánkba.
Üldözöttként, üzött vadként
Jöttél hozzánk Barguzinba.

Néped szabadságát védve
Vezetted hű nemzetedet,
Arany tollad, minden versed
Harcotoknak fegyvere lett.

Ifjúkorodnak két éve
Háborúban, harcban telt el.
Verseidnek minden sorát
Fiatal s öreg ismerte.

Szép hazádban, magyar földön
Vezér voltál, igazi hős.
Nemes, büszke arcvonásod
Minden otthonban ismerős.

Miért írom e sorokat?
Hidd el, nem minden ok nélkül...
Lehet, hogy a te véredből
Ered a mi nemzetségünk.

Szerelemre itt találtál,
 Fiad született minálunk.
 Szép fiadtól, gyermekedtől
 Származik a mi családunk.

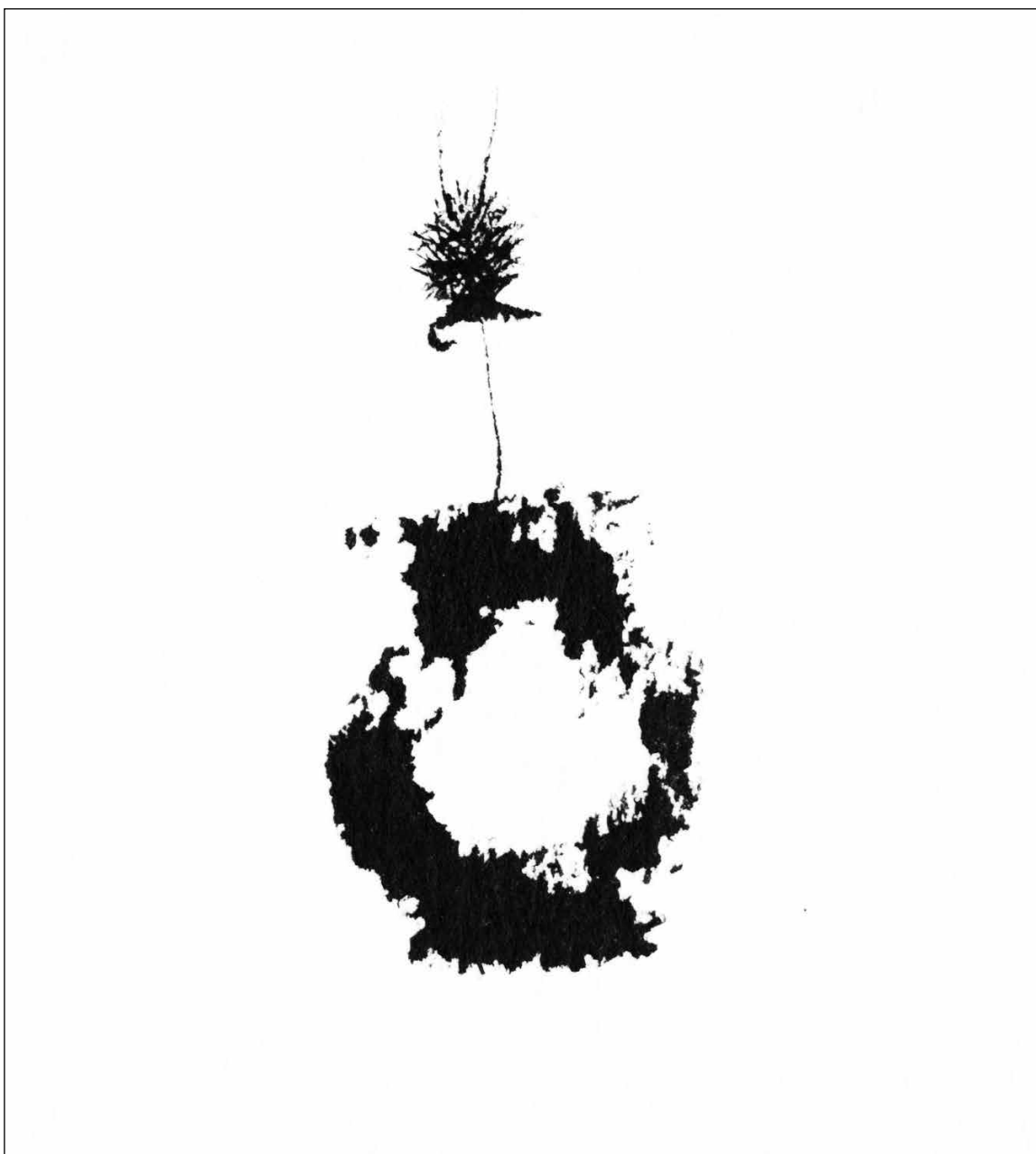
*Fájdalom, hogy száműzöttként
 Éltél messzi idegenben...
 De magyar népednek hála
 Nyugalmat lelsz honi földben!*

Senki ne lepődjön meg: a burját eredeti verset közöltem. Köztudott, hogy a mai burjátok cirill betűket használnak. Természetesen burjátul nem

érték, de Tyivanyenko könyvében szerencsére olvasható a burját vers orosz nyersfordítása, így azt használtam az irodalmi fordítás elkészítéséhez.

Kiemelném a vers utolsó két sorát (és az „illetékesek” figyelmébe ajánlanám): „*De magyar népednek hála / Nyugalmat lelsz honi földben!*” Úgy legyen! Ideje, hogy 30 év után végre eltemessük a költő földi maradványait, nyugalmat leljen hazai földben, s legyen egy kegyhely, ahová el tudjunk záródokolni!

Ha még sokáig kellene erre várni, úgy engedjék meg nekem továbbra is a jus murmurandi, azaz a morgás joga...

Torontál vármegye az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején

II. rész: Az 1849. év fontosabb eseményei

I. 1. Történelmi előzmények

A szerbség kezdetben szimpatizált az 1848. március 15-én kirobbant forradalommal és a magyarság törekvéseivel. A kezdeti magyarbarát megnyilvánulások helyébe azonban hamarosan a magyarellenesség lépett. Sajnos tanulmányunk keretei nem adnak lehetőséget minden aspektus kiterjedő vizsgálatára. Jelen esetben csak egy szerb törekvést, a Szerb Vajdaság felállítását hozzuk példaként. A pozsonyi országgyűlésen – 1848. április 9-én – a szerb deputáció tagjai – egyebek mellett – nyíltan a szerb „politikai” nemzet elismerését követelték. A kéréseket Kossuth Lajos (1802–1894), illetve a Magyar Országgyűlés megtagadta, mivel azok szeparatista törekvéseket idéztek volna elő, veszélyeztetve ezzel a történelmi Magyarország területi integritását. A szerb követelések elutasítását követően felgyorsultak az események. A szerbség 1848. április 14-én Karlócán (Сремски Карловци/ Sremski Karlovci) már nyíltan követelte a Szerb Vajdaság létrehozását, amely Bácska, a Bánság, a Szerémség, illetve Baranya vármegye – főképp a Baranya-háromszög, illetve Mohács környékének – területéből állt volna. A későbbiekben – a szerb értelmiség és pravoszláv egyház magyarellenes megnyilvánulásai, továbbá a törököktől majdnem független Szerb Fejedelemség bujtogatása következtében – megindult a szerbek forrongása is, amely először a történelmi Torontál vármegye területén követelt halálos áldozatokat.

A Nagyikindán (Кикинда/Kikinda) kirobbant „véres húsvéthétfő” (1848. április 24.) a felheccelt szerb lakosságot, illetve a köztörvényes bűnözők háromnapos rémuralmát hozta el. Majd 1848. április 26-án, a bácskai Óbecsén (Бечеј/Bečej) is ehhez hasonló események zajlottak le. Torontál vármegye székhelyén, Nagybecskerekén (Зрењанин/Zrenjanin) is lázadoztak a szerbek, de a város szerb származású főbírája, Hadzsity Lázár élete veszélyeztetésével, ugyanakkor erőlyes fellépésével megakadályozta a „nagyikindai végkifejlet” megismétlődését. Az akkoriban még a német-bánsági ezred területéhez tartozó Cserépalján (Црепалја/Crepaja) a szerb határőrök – 1848. április 28-án – szintén a Szerb Vajdaság felállítását követelték.¹

Az előbbieken említett nagyikindai „véres húsvéthétfő” nagy hatással volt a magyar vezetőségre, amely a nemzet-, illetve önkéntes őrségek felállításának elrendelésére ösztönözte a minisztertanácsot. Azonban „a szellem már kiszabadult a palackból”. A szerbek karlócai nemzeti gyűlése (1848. május 13–15.) már egyértelműen szembe fordult a magyarsággal, és az osztrákoktól várta sérelmeik orvoslását. A szerb pravoszláv egyház – Josip Rajačić (1785–1861) pátriárka vezetésével – egyértelműen a szerb mozgalom élére állt. A szerb lázadókat továbbá a Szerb Fejedelemségből érkező „testvéreik”, a szerviánusok is támogatták.²

„Hivatalosan” a nyár elején – 1848. június 6-án, a titeli (Тител/Titel) fegyverarzenál kifosztásával – tört ki a szerbek nyílt fegyveres felkelé-

¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica*, 4. évfolyam, 1. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014, 76–77. pp., GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nagybecskerek, a történelmi Torontál vármegye székhelyének vázlatos népesedéstörténete a trianoni békeszerződés aláírásáig*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica*, 6. évfolyam, 2. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2017, 88. p.

² HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 71., 74., 76–77., 85–86. pp.

se a Délvidéken. A szerbek (főképp határőrök és szerviánusok) megfélemezése – már májusban is – komoly erőfeszítést követelt a magyarok részéről. A szerb felkelés – habár céljait nem érte el maradéktalanul – hozzájárult az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc kudarcához.

A sors ironiája, hogy kezdetben a szerb felkelők a – még semleges – pétervárad helyőrségtől vártak segítséget a magyar „túlkapások” megfélemezésére. Hrabovai báró Hrabovszky János (1777–1852) honvéd altábornagy, Pétervárad (Петроварадин/Petrovaradin) akkori erődpárancsnokának reakciója – Bánlaky József (1863–1945) jeles katonatiszt, hadtörténész munkája szerint – a következő volt: „...katonai nyíltsággal és határozottsággal azt felelte, hogy a kért oltalomnak helyét nem látja, mivel a szerbek azok, akik a közbékét háborgatják és mihelyt ők engedelmességre térve, megszűnnek nyugtalankodni, a csend is azonnal mindenütt helyreálland. Ami pedig szabadalmaikat illeti – fejezé be Hrabovszky beszédét – ő azokat nem ismeri; de annyit tud, hogy Szerbia s politikai szerb nemzetiség Magyarország, sőt az egész monarchia térképén nem létezik s ő azt hiszi, hogy akik a politikai szerb nemzetiségért buzognak, célszerűen tennék, ha átmennének Szerbországba, hol e nemzetiség uralkodik.”³ Ha a pétervárad helyőrség a szerbek mellé áll, valószínűleg másképp alakultak volna az események Torontálban is.

Késő tavasszal, illetve nyáron megindultak – Torontálban, illetve attól délre, a német-bánsági ezred területén – a szerb lázadók, hogy a még „semleges” (főképp román, szlovák, magyar, német, illetve horvát) falvak lakóit maguk mellé állítsák. A nyílt szerb lázadás első „áldozatai” ezen falvak ártatlan lakói közül kerültek ki. Elsőként két, jobbára a magyarsággal szimpatizáló, többnyire románok által lakott falu, Végszentmihály (Локве/Lokve), illetve Temesvajkóc (Влајковац/Vlajkovac) esett áldozatul a szerb martalócok dühének. Később további falvak „csatlakoztak” az atrocitások bővülő köréhez.⁴

Báró hrabovai Hrabovszky János cs. kir. altábornagy, egykori pétervárad főhadparancsnok*

Forrás: Ismeretlen, 1848 körül készült litográfia. Wikipédia, a szabad enciklopédia: https://hu.wikipedia.org/wiki/Hrabovszky_J%C3%A1nos (Letöltés ideje: 2018. július 12.)

* Báró hrabovai Hrabovszky János (1777–1852) honvéd altábornagy, Pétervárad egykori erődpárancsnoka. Katonai pályafutását 1795-ben a nemesi testőrségnél kezdte, majd 1797-ben főhadnagy lett. Részt vett a napóleoni háborúkban. A lipcsei csatában hőiesen helytállt, ezért kitüntették a katonai Mária Terézia-renddel. Folyamatosan szolgálva 1838-tól altábornagy, majd 1847-ben pétervárad és szlavóniai főhadparancsnok lett Péterváradon, továbbá a 14. gyalogezred ezredtulajdonosa (névadója) is volt. Végül az országos főhadparancsnokságon tevékenykedett. Amikor a császáriak 1849. január 5-én elfoglalták a magyar fővárost, önként jelentkezett a császáriaknál. Ők előbb nyugállományba helyezték, majd pedig hadbírórság elé állították. Az 1850. március 17-én Bécsben kihirdetett ítéletben megfosztották rangjaitól (címeitől és kitüntetéseitől), valamint – a hadbírórság által javasolt halálbüntetést megváltoztatva – 10 év várfogságot kapott. Ez azonban egyenlő volt egy halálos ítélettel. Hiába költözött – 47 évvel fiatalabb – felesége is Olmützbe, hogy férje közelében lehessen, a várfogság kikezdte a már nem fiatal férfi szenvedését. Az olmützi várbörtönben halt meg, 1852. szeptember 18-án, 75 éves korában. Egyik gyermeke, Hrabovszky Róbert (1814–1864) is harcolt a szabadságharc idején, honvéd őrnagyként érte meg a szabadságharc végét, majd letartóztatását. Valószínűleg apja – osztrák katonai körökben is elítélt – súlyos büntetése miatt kapott végül kegyelmet. BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000, 128. p.

³ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I. Politikai viszonyok és események Jellacsics bán betöréséig (1847. évi november elejétől 1848. augusztus végéig). 2. fejezet: A nemzetiségek forrongása. A szerbek mozgalma. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2094.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

⁴ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 97–99., 101., 109., 113. pp.

A szerbek fő erőssége, bázisa a Szerémség, valamint a Sajkás-vidék voltak. Ennek ellenére komoly, megerősített táboraik voltak Torontál vármegyétől délre, a katonai határőrvidékhez tartozó a német-bánsági ezred, valamint az attól keletre fekvő illír-bánsági ezred területén is. Előbbihez Árkod (Јарковац/Jarkovac), Perlasz (Перлез/Perlez) és Tamáslaka (Томашевац/Tomaševac), utóbbihoz Alibunár (Алибунар/Alibunar) tartozott. Jelentősebb, megerősített helységek voltak még az Illír-bánsági Ezred területén Deliblát (Делиблато/Deliblato), Temesőr (Стража/Straža) és Varázsliget (Врачев Гaj/Vračev Gaj).⁵ (Ez utóbbi települések a katonai határőrvidék „polgárosítása” [1872] után Temes vármegyei részei lettek.)⁶

A későbbiekben – 1848 őszén és telén – a szerb felkelők már együttesen léptek fel az osztrák hadsereg helyi alakulataival, továbbá a bánsági határőrezredekkel, valamint szerbiai önkéntesek csapataival és a horvát hadsereg egységeivel a magyar honvédsereg és nemzetőrség, továbbá a fegyvert fogott – saját lakóhelyét védő – magyar lakosság ellen. A helyzet „bonyolultságát” jól jellemezte, hogy a magyarság ügyét a bánsági német (sváb) lakosság zöme is támogatta. A magyarság számíthatott továbbá a román, a szlovák és a horvát falvak lakosságainak támogatására, de legalábbis semlegességére. Ennek oka, hogy a nem reguláris szerb felkelők – a „szerb martalócok” – szörnyű vérfürdőt rendeztek minden olyan településen, amely nem szerb ajkú, illetve nem a szerb pravoszláv egyházhoz tartozó helység volt. A „pacifista”, illetve a „magyarbarát” álláspont meg kifejezetten „olaj volt a tűzre”.

Az 1848-as esztendő végére a fegyveres összecsapások jelentős véráldozatot követeltek mind a szerb, mind a magyar fél részéről. A szerbség egy része már hajlott volna a magyarsággal való megegyezésre, különösen miután a torontái megerősített szerb táborokat (Alibunár, Perlasz és Tamáslaka) a magyar honvédsere-

gek, illetve a nemzetőrség alakulatai elfoglalták, és a szerb lázadókat elűzték onnan.⁷ Az év végére jóformán már csak – a Belgrádhhoz (Београд/Beograd) közeli – Pancsova (Панчево/Pančevo) maradt a szerbek kezén. Ugyanakkor december utolsó napján Kiss Ernő (1799–1849) altábornagy magyar seregével már úton volt, hogy a várost elfoglalja. Kevéssel ezt megelőzően a szerb seregek főparancsnoka, Stevan Šupljikac (1786–1848) vezérőrnagy csapatainak megsemmisítése közben szívinfarktust kapott, és rövid idő alatt meghalt. A szerb pravoszláv egyház, főképp Josip Rajačić ortodox pátriárka merev és elutasító álláspontja miatt a szerb és a magyar közeledés is megghiúsult. A magyarság bizakodó, a szerbség viszont kevésbé „rózsás” helyzetben várta az új, 1849-es esztendő eljövételét.

I. 2. Az 1849. év fontosabb eseményei Torontál vármegye, illetve a német-bánsági ezred területén

Mielőtt az 1849. év történéseit vizsgálnánk, célszerű egy pillantást vetni az erőviszonyokra. Bánlaky József szerint – 1848. november elején – a Bánságban harcoló magyar alakulatok „statistikai adatai” a következők voltak: „A Bánságban levő csapatok felett a főparancsnokság Kiss Ernő tábornok kezében volt, aki főhadiszállását Nagy-Becskerekén ültette volt fel. Kiss hadteste a Vetter és a Damjanics hadosztályokra és Nagy Sándor és Máriássy hadoszlopokra tagozódott. A Vetter hadosztály Nagy-Becskerekén a bánsági vonal jobb szárnyát képezte s 6 zászlóalj, 9 lovas századból és 30 ágyuból állott; ellenben a balszárnyon, Versecen és Fehértemplomnál álló Damjanics hadosztály 5 zászlóaljat, 3 lovas századot és 30 ágyut számlált. E vonal háta mögött, annak biztosítására az aradi és temesvári várőrségek ellen, a két hadoszlop állott föl és pedig Máriássy hadoszlopának, mely nevezettnek sza-

⁵ GYÖRE ZOLTÁN: *A szerb mozgalom Dél-Magyarországon 1848–49-ben*. In: BORI IMRE (szerk.): *Híd*, LXII. évfolyam, 1998. 3. szám, 238. p.

⁶ A német-bánsági és oláh-bánsági ezredek bizonyos területeiből előbb, 1838-ban egy zászlóaljat létesítettek. Majd 1845. június 1-jén a német-bánsági ezred alibunári és deliblái századát és az oláh-bánsági ezred izbistyei, kuscai, jeszenovai és pozsesani századából a zászlóaljat ezredé bővítették. Ezzel hivatalosan is létrehozták a Fehértemplom (Бела Црква/Bela Crkva) központú illír-bánsági ezredet.

⁷ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 5–6., 10. pp.

badcsapatából, 2 új honvéd zászlóaljból, mintegy 200 lovasból és 8 ágyuból, összesen körülbelül 5000 emberből állott, Aradot kellett körülfognia és ha lehet, bevennie. Ellenben Nagy Sándor hadoszlopa Temesvár elzárására volt hivatva s állott 2 század gyalogosból, 2 század lovasságból és 3-4000 főnyi nemeztörsegből. A bánsági haderők összege mintegy 22.000 emberre tehető.⁸ Ezzel szemben a szerb lázadók és az osztrák egységek főbb számadatai a következők voltak: „A Bánságban az Ördög hidja, Strázsa (Lagerdorf), Károlyfalva Alibunárral, Tomasovac és Pancsova képezték a szerbek főbb táborait. E táborokban összesen mintegy 12.000 gyalogos, 500 lovas és 80 ágyu volt elhelyezve; ehez hozzászámítandó még a temesvári várőrség, mely 4000 gyalogosból s 1000 lovasból, – valamint a végvidéki rendes had, mely körülbelül 4000 fegyveresből állott. A bánsági összes haderők Temesvár parancsnokától, Rukavina altábornagytól vették rendeleteiket.”⁹

Még 1848 utolsó heteiben a Kiss Ernő (1799–1849) vezette magyar haderő stratégiai hibát követett el. A szerbek alibunári, illetve tamáslakai táborának elfoglalásával, továbbá az árkódi „véres éjszaka” (1848. december 15.) győzelme után az út nyitva állt Pancsova (Панчево/Pančevo) felé. A győzelmek eredményeként – 1848. december 22-én altábornagyi rangra emelt – Kiss Ernő azonban fontosabbnak tartotta a temesvári osztrák helyőrség megzavarását, amely a folyamatos utánpótlást biztosította a Johann Berger von der Pleisse (1768–1864) osztrák tábornok parancsnoksága alatt álló aradi várba. Így csak késedelemmel tudott a magyar sereg Pancsova alá vonulni. A szerbek várták a magyarok támadását, ezért már korábban megerő-

sítették a sáncokat. Ugyanakkor a magyar sereg egy részét a főhadszíntérre vezényelték az osztrákok ellen, ezért a sereg teljes létszámban nem volt bevethető. Habár január 1-jén a magyar sereg a jobbára románok által lakott Révaújfalunál (Банатско Ново Село/Banatsko Novo Selo) még visszaverte a Cserépaljáról (Цепенaja/Crepaja) érkező szerbek támadását, de a szerb önkéntesek parancsnoka, Stevan Petrović Knićanin (1807–1855) seregei által védett Pancsova elleni magyar támadás – 1849. január 2-án – végeredményben sikertelen volt.

A vereséget szenvedett magyar seregen belül a morál is megbomlott, ami Kiss Ernő leváltásához vezetett.¹⁰ A bánsági magyar sereg új fővezére a szerb származású, kiváló katona, Damjanich János (1804–1849) tábornok lett. Ennek ellenére a magyarok egyre kedvezőtlenebb helyzetbe kerültek, mivel az osztrák főcsereg 1849. január 5-én Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz herceg (1787–1862) vezérlete alatt bevonult a magyar fővárosba. A magyar félnek azonnali, jelentős eredményeket kellett felmutatnia, ennek viszont az volt az ára, hogy a Délvidék területéről egyre több katonát vont ki a magyar vezérkar. Időközben a szerbség is rendezte sorait. Az 1848 decemberében meghalt Stevan Šupljikac vezérőrnagy helyére Kuzman Todorović (1787–1858) osztrák császári altábornagy került.¹¹ Ezáltal a szerb felkelőknek új fővezére lett.

A bajt tovább tetézte, hogy a magyar vezérkar – 1849. január 16-án – a magyar hadsereg túlnyomó részét kivonta a Délvidékről. Ekkor a Damjanich János honvéd tábornok vezérlete alatt álló bánsági haderő nagy része is megindult Szolnok felé, de előtte még január 19-én

⁸ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 9. fejezet: A bács-bánsági események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

⁹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 9. fejezet: A bács-bánsági események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

¹⁰ „A Délvidéken elvállalt feladatok azonban már meghaladták Kiss szervezőképességét, a Jarkovácnál győzelmet arató Damjanichcsal szemben csak az 1849. január 2-i pancsovai vereséget tudta felmutatni, amikor is sikertelenül próbálta meg elfoglalni a Duna-parti várost. A honvéd vezérkar követelésére Kiss hamarosan lemondott a bánsági hadtest vezetéséről, és a továbbiakban a Debrecenben felállított Országos Főhadparancsnokság elnökeként adminisztratív munkát végzett. Az altábornagy később már nem tért vissza a harctérre.” TARJÁN M. TAMÁS: *Kiss Ernő honvéd altábornagy születése. 1799. június 13. RUBICONLINE – honlap: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1799_junius_13_kiss_erno_honved_altabornagy_szuletese/ (Letöltés ideje: 2018. július 12.)*

¹¹ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 245. p.*

a magyar sereg megverte Versecnél (Вршац/Vršac) a Kuzman Todorović osztrák császári altábornagy és a Stevan Petrović Knićanin vezérlete alatt álló szerb lázadókat. A kivonulást illetően hasonlóképpen járt el a bácskai magyar sereg is, amely szintén – több helyen is – fegyveres összecsapásokba bocsátkozott a szerbekkel.¹²

Bánlaky József a magyar sereg kivonulásáról a következőket közölte: „...már január 16-án megérkezett a kormány intézkedése, mellyel a déli hadsereg a Windischgrätz elleni táborba szállítatott, minek folytán a katonákkal együtt a hazafias érzelmű lakosság nagy része is, nehogy védtelenül maradván, az ellenség vad dühének essék áldozatul, a legkegyetlenebb télvíz idején rakodni és készülődni kezdett a kiköltözkedésre és kivonulásra.”¹³ Később, 1849. január 20-án a magyar sereg Torontál vármegye székhelyéről, Nagybecskerekéről (Зрењанин/Zrenjanin) is kivonult. A honvédsereg távozásával a bánsági magyar lakosság sorsa is megpecsételődött. Erről a kétségbeejtő helyzetről a következőket olvashatjuk Bánlaky könyvében: „Szívszagató volt, úgymond, látni a menekülő magyarok hosszú vonalait. A meddig a láthatár terjed, az úton szeker szekeret ért. Torda, Magyar-Cserna, Szt.-Mihály, Udvarnok, Tót-Aradác, Török-Becse, Török Kani-za, Csóka stb. magyar népe mind kivándorolt; 60.000 ember földönfutóvá lett. Sokan el sem érték a Maros vagy Tisza partját, hanem fáradtságtól elnyomtatva dőltek el útfélen. Mindnyájan gyalogoltak; mert annyit raktak szekereikre, amennyit marhájuk elbirt. Kun-László ideje látszék megújulni, emberek tölték a taligát, hogy a nagy sárban kiállott vonómarhán segítsenek. Kinek szekere nem volt, prédául hagyta oda vagyonát. Bosszusan szidták a rácokat és az urakat, kik a háborút kezdték.”¹⁴

A szerb martalócok – a magyar honvédsereg kivonulása után – magyar falvak sorát támadták meg a történelmi Torontál vármegye területén. Ezeket a helységeket előbb kirabolták, a helyben maradt lakossággal kegyetlenkedtek, majd a kifosztott településeket általában felgyújtották. A feldúlt torontáli magyar falvak közül néhány esetével érdemes közelebbről megismerkedni.

Szajánnak (Сажан/Sajan) viszonylag szerencsésebb sors jutott, mert a falu plébánosa előrelátó volt. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején – 1849 januárjában – szerb martalócok égették fel az egész Szajánt, négy ház kivételével. A lakosok Kovács Lajos, a helyi plébános tanácsára két nappal korábban elmenekültek, ezért halálos áldozatokat nem követelt a szerbek pusztítása. A dicsőséges tavaszi hadjárat idején tértek vissza a magyar lakosok, és nekiálltak az egész falut újjáépíteni. Ekkor létesült az új templom, valamint az új iskola is. Amíg a házak nem készültek el, addig a lakosok a szomszédos, szerb többségű Tiszahegyesen (Иђош/Iđoš) húzták meg magukat.¹⁵ Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc eseményei miatt a jobbára Szegedre menekült magyar családok közül csak alig a háromnegyedük tért vissza.¹⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a magyarok és szerbek között nem mindenhol volt feltétlenül rossz a viszony. Szaján magyarjai és Tiszahegyes szerb lakói hosszú ideje jó viszonyban voltak egymással, akárcsak Bácskában a magyar ajkú Doroszló (Дорослово/Doroslovo) és a szerbek lakta Sztapár (Стапар/Stapar) lakossága.¹⁷

Alsóittebe (Нови Итебеј/Novi Itebej) birtokosa egészen az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc kirobbanásáig az örmény eredetű Kiss család volt. Elemér mellett Alsóittebéről kapták nemesi – „eleméri és ittebei” – előnevüket is. A falu utolsó földesura az aradi vértanú, Kiss

¹² HERMANN RÓBERT (szerk.): Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 249., 253. pp.

¹³ BÁNLAKY JÓZSEF: A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 9. fejezet: A bács-bánsági események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)

¹⁴ BÁNLAKY JÓZSEF: A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 9. fejezet: A bács-bánsági események a magyar csapatok kivonulásáig, 1849. január végéig. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2111.html> (Letöltés ideje: 2018. július 12.)

¹⁵ REISZIG EDE: Torontál vármegye közsései. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 112. p.

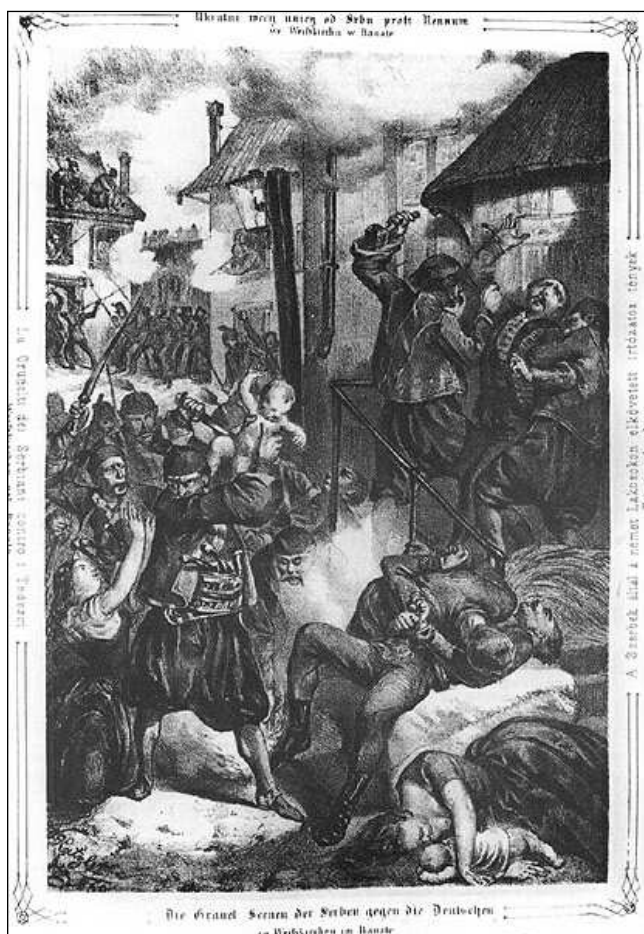
¹⁶ GYÉMÁNT RICHÁRD: Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagykikindai járásában. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 40–41. pp.

¹⁷ Doroszló honlapja: <http://vajdasag.hu/doroszlo/sztapar.php> (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

Erő altábornagy volt. A szabadságharc pusztításait a falu és annak lakossága is megérezte. A szerb martalócoktól való félelmük miatt a magyarok 1849. január 19-én elmenekültek, és Hódmezővásárhelyre, Makóra, valamint a Temes vármegyei Nagymajlátra (Mailat) mentek.¹⁸ Ezt a menekülést a népnyelv a mai napig „Sára-napi szaladásként” hívja. A lakosok csak 1849 tavaszán tértek vissza, ekkor a falut romokban találták, mivel azt a szerbek teljesen kifosztották és felégették. Az újjáépítést nehezítette, hogy a településen ebben az időben kolerajárvány is kirott, amely sok áldozatot szedett.¹⁹

Magyarcsernye (Нова Црња/Nova Crnja) lakossága szintén elmenekült a szerb martalócok elől. Mindez 1849. január 21-én történt. A szerbek üresen találták a falut, ezért kifosztották és felgyújtották. Ekkor pusztult el a római katolikus plébánia levéltára is. A magyar lakók csak 1849 májusában tértek vissza, és kezdtek hozzá a falu újjáépítéséhez. Azonban a kolera itt is közbeszólt, 1849 júliusában sok emberéletet követelt.²⁰

A ma Romániában található Magyarszentmárton (Sânmartinu Maghiar) – amelyet a kincstár még 1806-ban Szeged és környékéről származó magyar dohánykertészekkel telepített be – szintén elpusztult. A magyar lakosok – szorgalmuknak köszönhetően – a 19. század elején hamar felvirágoztatták a helységet, azonban az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején minden semmivé lett. A szerb és román települések között fekvő magyar falu és lakossága veszélyeknek volt kitéve, ezért – más magyar falvak magyarságához hasonlóan – a népesség elmenekült a lakóhelyéről. A szabadságharc végén visszatérő magyarokat szomorú látvány fogadta; egykor virágzó falujukat és gyümölcsfáikat a szerbek és románok elpusztították. Gyakorlatilag mindent kezdhettek előlről.²¹ A sort még hosszasan lehetne sorolni, a szerbek nem

A szerb lázadók vérengzése a bánsági, jobbra német ajkú Fehértemplomban (Бела Црква/Bela Crkva)

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index1448.html> (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

kímélték Tamásfalvát (Хетин/Hetin) sem, de Kis-zombor magyar népességének is a Maros folyón túlra, Makóra kellett a szerb martalócok elől menekülniük, és – a földrajzi közelség ellenére – csak 1849 májusában tértek vissza a jelentős részben elpusztított lakóhelyükre.²²

¹⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 6. p.

¹⁹ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 19. p.

²⁰ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Zsombolyai járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 25. p.

²¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 23. p.

²² REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 68. p., GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyszentmiklósi járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 16. p.

bizonyítja, hogy Josip Rajačić ortodox pátriárka elnökletével 1849. február 16-án megalakult a vajdasági ideiglenes szerb kormány. A magyar oldalon továbbra is válságos volt a helyzet, habár kisebb hadi sikereket azért elért a honvédsereg a Bácska területén.

I. Ferenc József Habsburg uralkodó (1848–1916) 1849. március 4-én kiadta az új, ún. „olmützi oktrojált birodalmi alkotmányt”. Ebben a dokumentumban egyebek mellett szó esett a Szerb Vajdaság – tehát Bácska és a Bánság – Magyarország „testéről” történő leválasztásáról is.²⁴ A magyar honvédseregnek sürgősen eredményeket kellett felmutatnia. Ez nem is váratott sokáig, mivel Damjanich János és Vécsey Károly (1803–1849) honvéd tábornokok seregeikkel 1849. március 5-én fényes győzelmet arattak Szolnoknál, elfoglalva a várost. Korábban – még 1849. február 9-én – a lengyel származású Bem József (1794–1850) honvéd tábornok serege győzte le – öldöklő csatában – Erdély határában, Piskiné (Simeria) a báró Stanislaus Anton Puchner (1779–1852) tábornok vezette császári sereget.²⁵

Torontál vármegye területén is – 1849. március 22-én – jelentős sikereket ért el a honvédsereg. Bonyhádi lovag Perczel Mór (1811–1899) honvéd tábornok csapatai győzelmet arattak Szőregnél, Deszknél, illetve Ó- és Újszentivánnál a szerb lázadók felett, más honvédegységek pedig Kiszombornál, továbbá a Tisza folyó túlsó oldalán, Magyarakanizsán (Кањижа/Kanjiža) verték meg a szerbeket. Majd március 26-án – a jobbára szerb lakosú – Gyálánál (Ђала/Đala) szenvedtek vereséget a szerbek, és a magyar csapatok szép sikereket értek el a Bácska te-

ületén is. Ennek következtében – 1849. április 3-án – a szerbek elvesztették egyik „fellegvárakat”, Szenttamást (Србобран/Srbobran), ahol – a következő napokban – a magyarok lerombolták a szerbek által épített erődítéseket, sáncokat.²⁶

A „dicsőséges tavaszi hadjárat” idején sikerült visszaszerezni Bácska szinte teljes területét, egyedül a kiválóan megerősített Titeli-fennsíkkal nem tudtak mit kezdeni a magyar seregek. Április második felében a honvédsereg a Bánság területén is sikereket ért el. Előbb, 1849. április 22-én/23-án, Homokrévnél, más néven Mokrinál (Мокрин/Mokrin), majd 1849. április 24-én Basahídnál (Башаид/Başaid) verték meg a szerb lázadókat. Basahíd szerbsége a szerb követelések mellett szállt síkra, illetve a szerb lázadókat támogatta, ezért Perczel Mór honvéd tábornok, 9000 emberrel és 27 ágyúval, fényes győzelmet aratott itt a szerb felkelőkön. Ekkor Basahíd is teljesen leégett, az egyházi és községi iratok is mind elpusztultak. Később az elesettek emlékére a szerb lakosság kegyeletből egy emlékkeresztet állított fel.²⁷ Április végén – 1849. április 29-én – Melencénél (Меленци/Melenci) volt fegyveres összecsapás a szerbek és magyarok között, ennek eredményeként másnap, 1849. április 30-án a magyar honvédsereg bevonult Torontál vármegye székhelyére, Nagybecskerekre (Зрењанин/Zrenjanin).²⁸

A magyar honvédsereg működése olyan sikeres volt, hogy 1849. május 2-án Perczel Mór és Bem József tábornokok a Torontál vármegye területén fekvő Zsombolyán (Jimbolia) tanácskozást tartottak a további műveletek folytatásáról. Öt nappal később, május 7-én Perczel Mór seregével már Újzozoránál (Уздин/Uzdin) verte szét a

²⁴ „A szerb vajdaságnak oly intézmények biztosítanak, melyek egyházi ügyeik és nemzetiségök megőrzése tekintetében a régibb szabadságleveleken s az újabb kori császári nyilatkozatokon alapszanak. A Vajdaság más koronatarományval való egyesítése, küldötteinek meghallgatása után külön rendelet által fog elhatározatni.” HERMANN RÓBERT: *Az olmützi oktrojált alkotmány, 1849. március 4.*, RUBICONLINE – honlap: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_marcius_4_az_olmutzi_oktrojalt_alkotmany/ (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

²⁵ TARJÁN M TAMÁS: *Bem József győzelmet arat Piskiné, 1849. február 9.*, RUBICONLINE – honlap: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_februar_9_bem_jozsef_gyozelmet_arat_piskinel/ (Letöltés ideje: 2018. július 16.), HERMANN RÓBERT: *A szolnoki ütközet, 1849. március 5.*, RUBICONLINE – honlap: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_marcius_5_a_szolnoki_utkozet/ (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

²⁶ HERMANN RÓBERT: *Kossuth, Perczel és a szerb kérdés, 1849. március – június 1.*, SZTE Egyetemi Digitális Archívum: http://acta.bibl.u-szeged.hu/5483/1/belvedere_kk_015_009-050.pdf (Letöltés ideje: 2018. július 16.)

²⁷ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 7., 17. pp.

²⁸ MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1912, 570–571. pp.

báró Joseph von Puffer (1801–1882) osztrák ezredes által vezetett „elegyes”, osztrák–szerb sereget. A torontái régió gyakorlatilag 1849. május 10-én szabadult fel, amikor Perczel Mór honvéd tábornok seregei élén bevonult Pancsovára (Панчево/Pančevo). A hónap további részében Perlasz (Перлез/Perlez) környékén voltak jelentősebb összecsapások a magyar és szerb erők között, ennek oka az volt, hogy a magyar honvédsereg többször is megostromolta a szerbek által védett, jelentősen megerősített Titeli-fennsíkot. A magyar seregek törekvését azonban ekkor sem kísérte siker.²⁹

A magyar honvédsereg sikeres tavaszi hadjáratának eredményeként a torontái térségből korábban elmenekült magyar népesség jelentős része visszatért, és ott, ahol a szerbek felégették a falvakat, hozzákezdett lakóhelyének újjáépítéséhez. A nyár folyamán gyakorlatilag a bácskai Titel (Тител/Titel) környékén, továbbá a két erősségnél, a császári kézen lévő Arad (Arad) és Temesvár (Timișoara) környékén voltak nagyobb összecsapások. Amíg az aradi vár magyar ostroma – 1849. július 1-jén – sikerrel végződött, addig a Georg Rukawina (1777–1849) osztrák tábornok helyőrsége által védett Temesvárt – habár jelentős részsikereket ért el – nem tudta bevenni a honvédsereg.

Köztudott tény, hogy az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc végét az orosz intervenció okozta. A túlerővel a magára maradt magyar seregek nem tudtak megbirkózni. A dicstelen véget a történelmi Torontál vármegye „közönsége” is nyomon követhette, hiszen az utolsó nagyobb csaták itt zajlottak a világosi fegyverletétel (1849. április 13.) előtt. Előbb a Torontál vármegye északi részén fekvő, jobbára szerbek által lakott Szőregnél (1849. augusztus 5.) szenvedett vereséget a magyar sereg a báró Julius Jacob von Haynau (1786–1853) osztrák

császári tábornok vezette osztrák főszeregtől. A magyar sereget a katonatisztként jobbára sikertelen, lengyel származású Henryk Dembiński (1791–1864) tábornok vezette. A magyar vezérkart már a lengyel fővezér döntése is meglepte. Nevezetesen, hogy 1849. augusztus 1-jén kivonta csapatait Szegedről, és átkelt a Tisza bánási, torontái oldalára. A csapatkivonás oka az lehetett, hogy a lengyel fővezér nem érezte elegendőnek serege erejét a város környékén kiépített sáncok, illetve Szeged megvédésére. Talán leginkább ellenfele, Haynau lepődött meg ezen a döntésen, másnap egy lovasdandárt küldött Szegedre, az alakulat ellenállás nélkül vonult be a városba. Másnap – 1849. augusztus 3-án – az osztrák főerők megkezdtek a hídvérést és az átkelést Újszegedre, amelyet kisebb magyar sereg védett, de megtartani nem tudott. Közben az osztrák tüzérség felgyújtotta ütegeivel Újszegedet. Eközben egy másik osztrák alakulat – Georg Heinrich Ramberg (1786–1855) osztrák altábornagy vezetésével – kisebb kitérőkkel, Törökkanizsától (Нови Кнежевац/Novi Kneževac) északra kezdte meg a tiszai átkelést 1849. augusztus 5-én. Az itt állomásozó magyar sereg szintén nem tudta az előretörő osztrákokat feltartóztatni, ezért két oszlopban Szerbkeresztúr (Српски Крстур/Srpski Krstur), illetve Oroszlámos (Банатско Аранђелово/Banatsko Aranđelovo) felé vonult vissza.³⁰

A nevezetes szőregi csata³¹ 1849. augusztus 5-én zajlott le, amelyben a magyar sereg mellett a lengyel és az olasz légió katonái is részt vettek. A magyar haderő közel 34 ezer főből és 108 ágyúból állt, velük szemben az osztrák haderő 46 ezer katonát és 284 ágyút vonultatott fel. A Henryk Dembiński tábornok vezette magyar sereg igyekezett kitérni az ütközet elől, aminek – a nem megfelelő fővezéri döntések következtében – meg is lett az eredménye, több száz halott és

²⁹ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 319., 321., 323., 334–336. pp.

³⁰ GRACZA GYÖRGY: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*. V. kötet. Wodianer és fiai, Budapest, 1894, 1100–1101. pp.

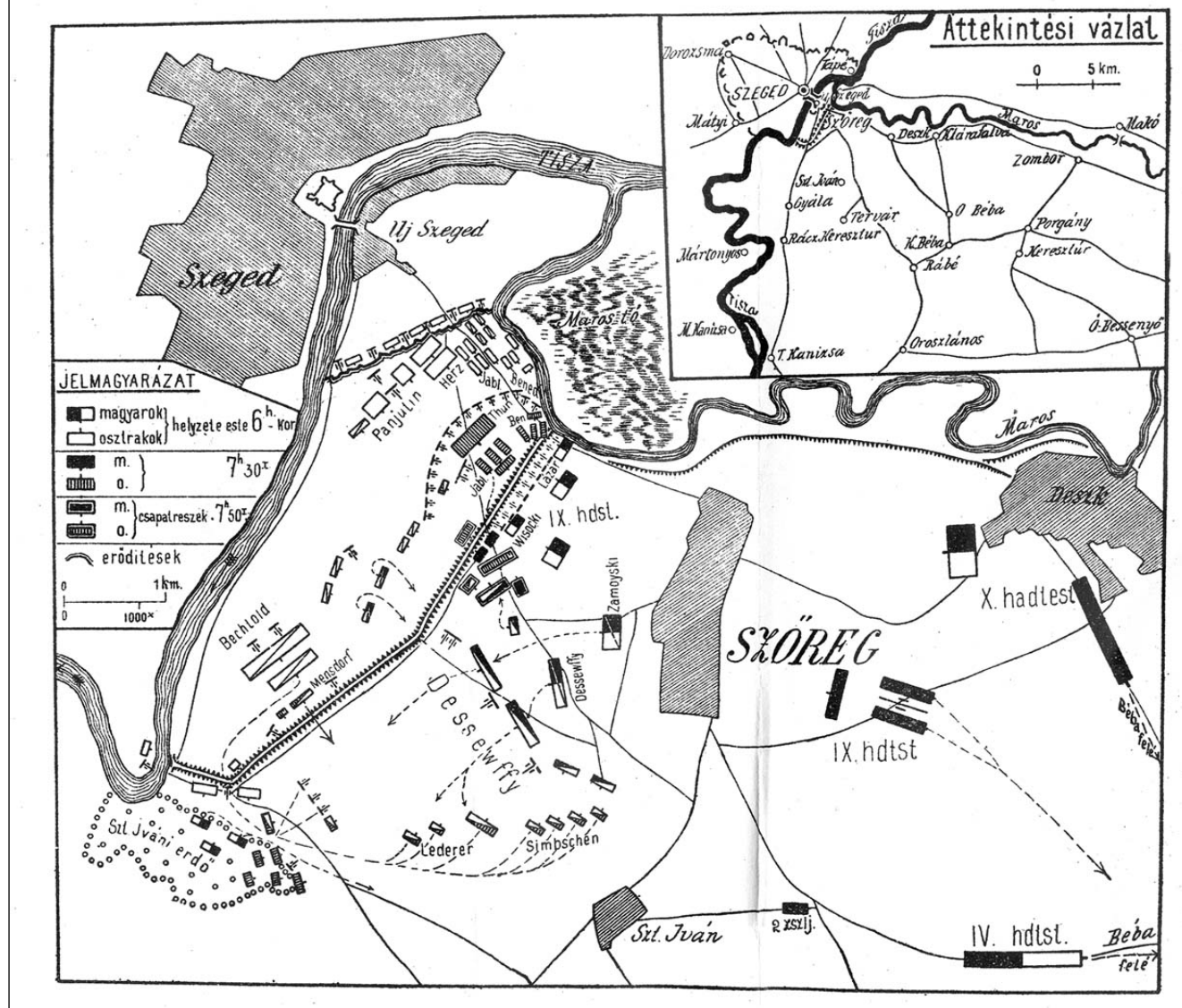
³¹ A szőregi csata századik évfordulóján, 1949. augusztus 5-én avatták föl Szőregen – ma Szeged városrésze –, a Hősök terén (akkori Szent István téren) a ma is álló hősi emlékművet, emlékkeresztet. Az emlékü felirata külön megemlékezik a magyarok mellett harcoló lengyel és olasz légió hőseiről is. A szőregi csata 165. évfordulójára – 2014-ben – újabb emlékművet avattak a Szőregi út és Thököly utca kereszteződésében kialakított körforgalomban, a csata eredeti helyszínének közelében. A magas talapzaton négyoldalas, csatajelenetet ábrázoló dombormű látható. (A domborművön Lantos Györgyi szignója.) A dombormű alatt körbefutó szöveg: „A szőregi csata 165. évfordulójára Példa legyen hited, bátorságod!”

Doberdoi Breit József, 1848/49. Kat. tört. III.

18. sz. melléklet.

A SZŐREGI CSATA

1849. augusztus 5-én.

A szőregi csata (1849. augusztus 5.)

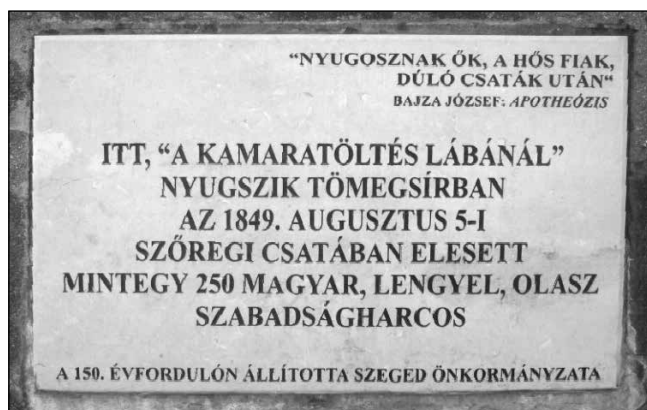
Forrás: Bánlaky József: A Magyar Nemzet hadtörténelme. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2118.jpg (Letöltés ideje: 2018. július 13.)

400 fogoly hátrahagyásával.³² Maga a csatavesztés nem lett volna végzetes, sokkal inkább a katonai morál rendült meg a magyar, a lengyel

és olasz alakulatok katonáiban, akik fejesztett menekülésbe kezdtek – át a torontái területeken – az Óbáb (Beba Veche), Óbesenyő (Dudeștii

³² „Az osztrákok e napi vesztesége, Ramberg altábornagyét is beleszámítva, halottakban 45 ember, sebesültekben 1 tábornok, 3 tiszt és 191 ember; az oroszoknak mindössze 4 sebesültjük volt. A magyarok vesztesége ismeretlen, osztrák források a holtak és sebesültek számát hozzávetőleg 500-ra a foglyul esetteket 300-400-ra teszik, utóbbiak között volt a fiatal Woroniecki lengyel herceg is, a ki a lovas összeütközés alatt az egyik huszár ezredet vezette. Dembinski, a ki alól a lovat kilőtték, bár nem veszélyesen, de szintén megsebesült.” BÁNLAKY JÓZSEF: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harczának katonai története. III. kötet. Budapest, 1898, 249. p.

Vechi), Csatád (Lenauheim), Nagyjécsa (Iecea Mare) útvonalon Temesvár (Timișoara) felé, és ott 1849. augusztus 9-én katasztrofális vereséget szenvedett a magyar haderő. Előbb azonban még folyamatos utóvédharcok voltak a magyarok nyomában járó osztrák fősereggel előbb – 1849. augusztus 6-án – Óbesenyőnél (Dudeștii Vechi), majd Tereminél (Teremia Mică), végül – 1849. augusztus 8-án – Csatádnál (Lenauheim). Ez utóbbi településen jobbra a lovasság csapott össze. Az utóvédharcok közepette az osztrák fősergek több részre osztva, már északi irányból, Nagycsanád (Cenad), illetve Perjámos (Periam) felől is közeledtek Temesvár felé.³³

A szőregi emlékkereszt emléktáblája (2012)

Forrás: Saját fénykép.

Temesvár mellett a Henryk Dembiński honvéd tábornok vezette magyar sereg már együtt küzdött – többek között – Perczel Mór, Bem József, Kmety György (1813–1865) és Dessewffy Arisztid (1802–1849) honvéd tábornokok egységeivel. A magyar haderő 55 ezer főt és 120 ágyút tett ki. Azonban az osztrákok is erősítést kaptak. A báró Julius Jacob von Haynau osztrák császári tábornok vezette osztrák fősereg mellett Franz Anton Heinrich Johann Prokop Don Bosco Felix von Schlik (1789–1862) lovassági tábornok, továbbá Franz de Paula Joachim Joseph von Liechtenstein (1802–1887) altábornagy – egyben Liechtenstein hercege – egységei is be-

A szőregi csata 150. évfordulójára emelt emlékkereszt

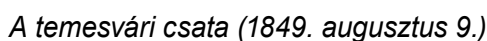
Forrás: Saját fénykép.

kapcsolódtak a fegyveres küzdelembe. Amíg a magyarokat az olasz légió, Alessandro Monti (1818–1854) olasz ezredes vezetésével, addig az osztrákokat Fjodor Szergejevics Panyutyin (1790–1865) orosz altábornagy segítette cári seregével. Az osztrák–orosz egyesült haderő létszáma 90 ezer főt és 350 ágyút számlált. A csata – Temesvár mellett – hatalmas magyar vereséggel végződött. A magyarok 10 490 halottat és sebesültet, továbbá 112 ágyút, a császáriak 4450 halottat és sebesültet, valamint négy ágyút veszítettek.³⁴

A szabadságharc utolsó csatája azért is volt végzetes, mert a visszavonulás folyamán a hadrend teljesen felbomlott. Amellett, hogy – a Georg Rukawina osztrák tábornok által védett – Temesvár felszabadult, a magyar seregnek csak

³³ BÁNLAKY JÓZSEF: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. III. kötet.* Budapest, 1898, 242–249. pp., GELICH RIKHÁRD: *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. III. kötet.* Budapest, 1889., 820–824. pp., RÜSTOW, FRIEDRICH WILHELM: *Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története. II. kötet.* (Fordította Áldor Imre.) Emich Gusztáv tulajdona, Pest, 1866, 336–341. pp.

³⁴ HERMANN RÓBERT: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, 375–385. pp.

Forrás: Bánlaky József: A Magyar Nemzet hadtörténelme. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2119.jpg (Letöltés ideje: 2018. július 13.)

mintegy fele jutott el Krassó vármegye székhelyére, Lugosra (Lugoj). Majd egyre több magyar katonatiszt, illetve politikus ment onnan tovább Karánsebes (Caransebeș) és Orsova (Orșova) érintésével a Török Birodalom területére. Mivel a magyar szabadságharcot már nem lehetett folytatni, ezért a temesvári ütközet „megágyazott” a világosi fegyverletételnek (1849. augusztus 13.) is. Habár kisebb alakulatok, illetve a magyar kézen lévő erődök még kitartottak egy darabig, lassan azok is befejezték a szabadságharcot. A Délvidék kulcsfontosságú erődje, Pétervárad 1849. szeptember 7-én nyitotta meg kapuit, ekkor már csak a komáromi erődrendszer dacolt – az átadásig, 1849. október 2-től 4-ig – az osztrák seregekkel. A Délvidéken, így Torontál vármegye területén is befejeződtek a fegyveres küzdelmek.

Érdemes mindezek után feltenni a kérdést: Mit vesztek a magyarok, illetve mit nyertek a szerbek? Magyar szempontból katasztrófával egyenértékű időszak következett el. Alighogy befejeződött az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc, az osztrák önkény kegyetlenül megnyilvánult a megtorlások alkalmával. A magyar oldalon állt politikai és katonai vezetőket tömegével végezték ki, ítélték várbörtönre, illetve sáncmunkára. Sok esetben a várbörtön is egyet jelentett a halálos ítélettel. Azok közül, akik felelős, vezető beosztásban voltak, sokan az emigrációt választották. Többeket távollétükben ítélték halálra az osztrákok. A fogságba esett katonák közül a magyarokat, székelyeket, továbbá a lengyeleket és németeket erőszakkal besorozták különféle osztrák hadseregekbe; adott esetben messze a szülőföldjüktől.³⁵ A Bach-korszakban (1850–1859) az osztrák önkény a politikában, illetve a közigazgatásban is megnyilvánult. To-

rontál vármegye a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság része lett. Ekkor került közigazgatásilag Fiume (Rijeka), illetve az addig Zala vármegyéhez tartozó Muraköz – közigazgatásilag – Horvátországhoz.³⁶ Habár voltak nyílt ellenállási és beavatkozási kísérletek és törekvések, de ezek nem sok sikert könyvelhettek el.

A szerbeknek sem volt sok örömük az ünneplésre. A császáriak jobbra nem teljesítették a nemzetiségeknek tett ígéreteiket, ugyanakkor nekik is el kellett szenvedniük a szabadságharc leverése utáni önkényuralmi rendszert. Habár felállították a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság nevű közigazgatási egységet, de az messze nem a szerbek akarata szerint történt. Baranya vármegye például nem is tartozott bele, csak Bácska, a Bánság, illetve Szerémség bizonyos részei. I. Ferenc József Habsburg uralkodó 1849. november 18-án kiadott pátensével jött létre, és bár számos befolyásos szerb hivatalhoz jutott, de a hivatalos nyelve a német lett. A szerbek politikai hatalmának gyengülésével – az 1861. évi ún. októberi diploma – szüntette meg a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság nevű közigazgatási egységet. A sors iróniája, hogy a Temesvár központú Szerb Vajdaság és Temesi Bánság élén jobbra nem szerb származású kormányzók (alvajdak) álltak. „A nagyvajda címet maga a császár vette fel, míg a közigazgatási főnök az alvajdai rangot nyerte.”³⁷ Az előbbiekből kitűnik, hogy a szerbek csalódtak az osztrák vezetőségben, ezért a történelmi Magyarország területén élt szerbség – idővel – egyre inkább, az időközben a törököktől függetlenedő Szerbiától várta sorsa jobbra fordulását, illetve az ún. „Nagy-Szerbia” eszme megvalósítását.

³⁵ HERMANN RÓBERT: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után*. In: SZIMEONOV TODOR (szerk.): *Változó világ. 27. kötet*. Press Publica, 1999., HERMANN RÓBERT: *I. Ferenc József és a megtorlás. Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata*. Budapest, 2016. Elektronikus elérhetőség: <http://www.matud.iif.hu/2016/12/04.htm> (Letöltés ideje: 2018. július 16.), HALMOS FERENC – KUSZÁK ÁGNES – MÉZES MÁRTA (szerk.): *Pannon Enciklopédia. A magyarság kézikönyve*. Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2005, 164–170. pp.

³⁶ GULYÁS JÓZSEF: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*. In: ANDÓCSI JÁNOS (szerk.): *Horvátországi Magyarság, HUNCRO, Eszék*, 2011, 9. p. FEST ALADÁR: *Fiume története*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1897, 76–77. pp.

³⁷ REISZIG EDE: *Bács-Bodrog vármegye története*. In: BOROVSKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye. II. kötet*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1909, 234. p.

II. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

BÁNLAKY JÓZSEF: *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. III. kötet.* Budapest, 1898

BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Heraldika Kiadó, Budapest, 2000

FEST ALADÁR: *Fiume története.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1897

GELICH RIKHÁRD: *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. III. kötet.* Budapest, 1889

GRACZA GYÖRGY: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története. V. kötet.* Wodianer és fiai, Budapest, 1894

GULYÁS JÓZSEF: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben.* In: ANDÓCSI JÁNOS (szerk.): *Horvátországi Magyarság, HUNCRO, Eszék,* 2011

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben.* In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica,* 4. évfolyam, 1. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nagybecskerek, a történelmi Torontál vármegye székhelyének vázlatos népesedéstörténete a trianoni békeszerződés aláírásáig.* In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica,* 6. évfolyam, 2. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyikindai járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Nagyszentmiklósi járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Zombolyai járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÖRE ZOLTÁN: *A szerb mozgalom Dél-Magyarországon 1848–49-ben.* In: BORI IMRE (szerk.): *Híd,* LXII. évfolyam, 1998. 3. szám

HALMOS FERENC – KUSZÁK ÁGNES – MÉZES MÁRTA (szerk.): *Pannon Enciklopédia. A magyarság kézikönyve.* Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2005

HERMANN RÓBERT: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004

HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története.* Videopont Kiadó, Budapest, 1996

HERMANN RÓBERT: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után.* In: SZIMEONOV TODOR (szerk.): *Változó világ. 27. kötet.* Press Publica, 1999

MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1912

REISZIG EDE: *Bács-Bodrog vármegye története.* In: BOROVSKY SAMU: *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye II. kötet.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1909

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1912

RÜSTOW, FRIEDRICH WILHELM: *Az 1848–1849-iki magyar hadjárat története. II. kötet.* (Fordította Áldor Imre.) Emich Gusztáv tulajdona, Pest, 1866

II. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 21. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története.* Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2094.html>

Doroszló honlapja: <http://vajdasag.hu/doroszló/sztapar.php>

HERMANN RÓBERT: *Kossuth, Perczel és a szerb kérdés, 1849. március – június 1., SZTE Egyetemi Digitális Archívum:* http://acta.bibl.u-szeged.hu/5483/1/belvedere_kk_015_009-050.pdf

HERMANN RÓBERT: *Az olmützi oktrojált alkotmány, 1849. március 4., RUBICONLINE – honlap:* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_marcus_4_az_olmutzi_oktrojalt_alkotmany_

HERMANN RÓBERT: *A szolnoki ütközet, 1849. március 5., RUBICONLINE – honlap:* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_marcus_5_a_szolnoki_utkozet

HERMANN RÓBERT: *I. Ferenc József és a megtorlás. Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata.* Budapest, 2016. Elektronikus elérhetőség: <http://www.matud.iif.hu/2016/12/04.htm>

TARJÁN M. TAMÁS: *Kiss Ernő honvéd altábornagy születése. 1799. június 13. RUBICONLINE – honlap:* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1799_junius_13_kiss_erno_honved_altabornagy_szuletese/

Szegedi Tudományegyetem, a Klebelsberg Kunó Könyvtár honlapja: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/1848/kronologia.html>

Wikipédia, a szabad enciklopédia (Hrabovszky Jánosról készült litográfia): https://hu.wikipedia.org/wiki/Hrabovszky_J%C3%A1nos

A hagyomány és a fejlődés nem ellentéte egymásnak

Harkai Imre emlékezete

*„Az a gondolat és érzés, mely nem jelent a világnak is ugyanannyit,
amennyit nekünk, senyvedjen el csírájában.”*

Kosztolányi Dezső

*„A semmiből nem lehet teremteni. Képzeletünk a valóság tudatos
vagy tudattalan elemeit rakosgatja ide-oda, amint kell.”*

Kosztolányi Dezső

*Harkai Imre egy magyarkanizsai
könyvbemutatón (fotó: K. Z.; 1995)*

Két idézet, az első a Harkai halálának ötödik évfordulójához kapcsolódó tanulmányomat vezette be, a második pedig a tizedik évfordulóra készültnek a mottója. Ha jól meggondolom, ma sem tudnék pontosabb, Imrere utaló felütésekkel szolgálni. Az első – a költő mondatait segítségül hívva, azt hangsúlyozza –, hogy a tudós Harkai Imre (Csantavér, 1952 – Topolya, 2004) azon kevesek egyike volt, aki egyetemes gondolkodásával mindenki számára érthető és mérhető teljesítményt nyújtott, ezért tudott nemzetközileg is számontartott tudóssá válni.

A második idézet viszont hagyománytisztelő gondolkodására utal, amely egy megszakíthatatlan ívet húz a múlt, jelen és jövő között, vagyis arra mutat rá, hogy csak az egymásra épülő és végül összeadódó tudás birtokában lehetséges az építkező előbbre jutás.

Ez év január 11-én volt immáron tizenöt éve, hogy nincs közöttünk az építész, műemlékvédő, néprajzkutató – a népi építészeti hagyományról újszerűen gondolkodó tudós –, aki fontos művek sorát hagyta maga után örökségként, írásban és tárgyi valóságban is.

Csantavéren született, egy rövid ideig tanyán élt a szüleivel, aztán Topolyára költöztek. A kisváros lett számára a közeg, amelyben felnőtté vált, ahonnan kamaszként elindult Szabadkára, az építészeti technikumba, majd megint csak Topo-

lyáról, de már fiatalemberként ment Belgrádba, az építészeti fakultásra. Topolya volt számára a feltöltekezés bázishelye, a hagyományvilágnak az a tárháza, amelyet a magáénak tudott.

Már egyetemi hallgató volt, amikor barátságot kötöttünk, és nem sokkal később, az 1971. és 1972. év nyarait töltöttük először közös kutatással. Az első évben a város építészeti örökségét mértük fel, míg a következő esztendőben a kiterjedt, de akkor már igencsak megrikult tanyavilágot jártuk be.

Az összegyűjtött anyagról előzetesen a Magyar Szó mellékletében, a lokálisnak szánt Topolya és környékében, cikksorozatban számolt be. Hetente vártuk, olvastuk írásait, amelyek *A pusztától a toronyházig* cím alatt jelentek meg.

Így utólag úgy látom, hogy a címadás sem volt véletlen: azt sugallta, hogy a népi építészeti hagyomány felől indul a szerző a modern építészet irányába. Ezzel azt is üzenete, hogy a hagyomány és a fejlődés nem ellentéte egymásnak, hanem sokkalta inkább eredője egyik a másiknak.

Kanyarodjunk vissza az 1970-es évek elejére, már csak azért is, mert ekkor értek olyan impulzusok, melyek döntően befolyásolták a további életemet. Imre egy olyan világ kapuját nyitotta ki azon a bizonyos két nyáron, amely új horizontot jelentett számomra: a népi építészeti és népi kultúra néhány szegmensének megismerése egészen a pesti tanszékiig vitt.

Jó barátok maradtunk, és pesti kutatásai idején egyszer nálam lakott. Mindez remek hangulatú esti beszélgetéseket jelentett, hiszen napközben ki-ki saját feladataival volt elfoglalva.

A következő évtizedben, 1983-ban jelent meg a *Temerin népi építészete* c. könyve, amely meghozta számára a szakmai elismerést, majd 1991-ben napvilágot látott a *Topolya építészete* c. műve is. Ahogy a kutatás, úgy a könyv is átfogta a kisváros építészeti hagyományait. A népi építészet mellett a parasztpolgári is tág teret kapott benne.

Kiváló szakmai kapcsolatait kihasználva még 1991-ben megjelent az általa szerkesztett, *A Vajdaság népi építészete* című válogatás a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiadványsorozatában, ami azért fontos, mert a vidékünkön akkor folyt kutatások szétszórta, lapokban és folyóiratokban megjelent eredményeit adta közre egy kötetben a magyarországi tudományosság számára.

Noha folyamatos kapcsolatban voltunk, tervszerű, közös munkára hosszú évek után, 1996–97-ben, a magyarkanizsai Veszendő Értékeink Nyomában elnevezésű nyári táborok idején került sor Adorjánon és Martonoson. A táborot Papp György nyelvész, az újvidéki Magyar Tanszék tanára álmodta meg. Sajnos már ő sincs közöttünk.

Érdekes, izgalmas volt a nyárközépi tábor: Imre építészeti hagyományokról, majd kutatási módszertanról tartott előadást a zömében magyar szakos egyetemi hallgatókból álló táborlakóknak. A célirányosan kidolgozott, kérdőívekre épülő terepmunka eredményes volt. Abból az anyagból, amelyet a csoport Adorjánon gyűjtött, később kötet lett.

Az 1990-es évek igen termékeny időszaka volt életének. Harkai Imre ekkor írta jelentős összefoglaló művét, a *Házrendszerek és szerepük a magyar népi építészetben* (1995) címűt, ebben a népi építészet struktúráira helyezte a hangsúlyt. Módszerével sikerült a korábbinál jóval árnyaltabb képet festenie a Kárpát-medencében lakó magyarság házvidékeiről.

Majd következett az *Adorján népi építészete* (1997), ahol egy falu épületállományán belül bizonyította elméletének igazságát, módszerének használatosságát, a strukturalista vizsgálat eredményességét.

Rá egy évre, 1998-ban jelent meg *Topolya mezőváros tanyarendszere* című könyve, amelyben térben és időben elhelyezve a határbeli gazdálkodási telephelyeket mutatta be a paraszti hagyomány szívós és meg-megújuló példáit.

Szerkesztője és szerzője is a *Topolya monográfiája 1750–1945* című kötetnek 2001-ben. Valójában ennél a többszerzős összefoglalásnál mutatkozott meg a rá oly jellemző integráló magatartás. A munkafeladatokhoz mindig megkereste, megtalálta a megfelelő embereket, irányított, de soha nem oktató módon. Talán ezért, vagy ezért is, lehetett sikeres a tudományszervező tevékenysége.

Végül, halála előtt egy évvel foglalta össze a tartomány magyar lakosságának népi építészeti hagyományait, a *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza* kommentárkötetében (2003).

Idejét racionálisan beosztó kutató volt, tanulmányai, könyvei, avatott szakmai jártasságát tükrözik, műveit sok néprajzi tanszéken a kötelező olvasmányok között találjuk.

Topolya sokat köszönhet neki a műemlék-védelem terén kifejtett tevékenysége okán is, hiszen mára pótolhatatlan épületek lettek volna az enyészeté, ha nem irányítja azokra a kisváros vezetőinek figyelmét. Okosan használta ki a sajtónyilvánosságot, és a széles közvéleményt megnyerte az ügy támogatására. Így aztán elsőként a tájház lett községi tulajdonú 1984-ben, majd a kovács- és bognárműhely következett 1986-ban. A szélmalom hosszabb és regényesebb történet, hiszen megvétele 1976-ban történt, ám az áttelepítés csak 1984-ben valósult meg, a próbaörlésre pedig 1987-ben került sor. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy nem akármilyen teljesítményről van szó. Másutt kiemelt intézményes háttérrel – főként szabadtéri néprajzi

múzeumok szakembergárdájának összehangolt tevékenysége eredményeképpen – valósultak meg ezekhez hasonló munkák. Ezek a berendezett épületek napjainkban is látogathatók.

Mindez csak egy szegmense a műemlékvédelmi tevékenységének, hiszen Topolyán, helyi viszonylatban jelentős épületek rekonstrukciója is az ő nevéhez fűződik. Ilyen a zsidó hitközség épülete, melyben a városi könyvtár van elhelyezve, és a Kray-kastély, amely visszanyerte eredeti homlokzatát, és ma a város múzeumának ad otthont.

Ha már a kastélyt említettem, azt se hagyjuk ki a felsorolásból, hogy könyvtárát az intézményre hagyta, és remélhetőleg gazdag hagyatéka is kutathatóvá válik a közeljövőben.

A középkori scriptorok 21. századi leszármazottja

Szabó Ferenc SJ: Világító emberek – időszerű művek.
Válogatott tanulmányok. JTMR–Távlatok, Budapest, 2018

Szabó Ferenc jezsuita atya a középkori tanult szerzetesek, a scriptorok 21. századi leszármazottja, tudós teológus, akinek legutóbbi könyve olyan fároszokról, útmutató személyiségekről szóló írásainak gyűjteménye, akik – mint az a nagy formátumú emberek esetében gyakorta előfordul – viták keresztűzében álltak egykor és állnak ma is.

A fél évszázados munkásságot felölelő tanulmányok a legendás székesfehérvári püspök, Prohászka Ottokár, a „fehér vértanú”, a hercegprímás Mindszenty József és két, korunk egyházát meghatározó pápa, az emeritus XVI. Benedek és a jelenlegi Szentatya, Ferenc pápa gondolkodásmódját, műveiknek, erkölcsi tartásuknak, megnyilatkozásaiknak időszerűségét mutatják be (olykor a tanulmánykötet összeállításakor születő megjegyzésekkel, kiegészítésekkel). Azonban nemcsak mindezek árnyalt ismertetésére, jellemzésére vállalkozik, hanem – a kényes kérdéseket sem megkerülve – a téves, torz ítéletek, hamis értelmezések és vádak korrekciójára is. S teszi mindezt a szavain átsugárzó élő, eleven hittal, hogy a föltámadt Krisztus mindenkor érvényes üzenetét közvetítse a célt vesztett, az erkölcsi válságba, a fogyasztás bűvöletébe zárt 21. századi embernek.

A Bevezetésben a hit és hitetlenség kérdését boncolva kifejti, hogy bár a radikális istentagadás idejétmúlt, napjaink Európájában az emberek mégis az e világon túlmutató transzcendens reménység nélkül élnek. Helyette távoli, ismeretlen keleti vallások tanításának számukra vonzóknak tűnő elemeit és gyakorlatát egyféle vallási pótszerként igyekeznek életük részévé tenni. A kereszténység, a Krisztus-hívők fenyegetettségét fokozzák azoknak a migránsoknak a tömegei

is, akik nem „vasárnapi keresztény” módjára élik meg hitüket, hanem mindennapjaik természetes életformájaként. Ám mint a helyzet súlyosságára figyelmeztető egyiptomi jezsuita, Henri Boulad írja: „Európa krízise a politikai, gazdasági, migrációs válságoknál sokkal mélyebb, és belülről őrli fel a földrészt.” A keresztény reménység teológiájának hirdetői azonban új távlatot mutatnak, melyben a szeretet, az igazságosság győzelme az örök életbe vetett hitet erősíti. A Zárszó helyett visszatér az emberiség jövőjének kérdésére, s a planetizációt korán felismerő Teilhard de Chardin reményteli profetikus gondolatait idézi a kommunikáció révén megvalósulható communióról, „szereketközösségről”, amely felé – ha olykor reménytelenül messzinek tűnik is – törekednünk kell.

A bevezetésben és a zárszóban megszólaló reménység, hitünk reménysége fogja közre a *Két sugárzó magyar apostol*ról szóló írásokat és az *Újabb tanulmányok* gyűjteményét, amelyek különböző korszakokat fölidézve ugyanezt a reménységet járják körül teológiai megfontolások mentén.

Isten, egyház és haza szellemében ismertetnek meg az írások a kommünt, az első kommunista diktatúrát átélő szociális apostol, Prohászka Ottokár püspök modern katolicizmusával, akit a másik „sugarzó apostol”, Mindszenty József, halála 20. évfordulóján olyan emberként jellemzett, mint akiből lehet „hitet, reményt és szeretetet meríteni és megerősödni”. A Prohászka Ottokár életének és munkásságának szentelt gyűjteményes kötetek és a nagymonográfia alapján összefoglaló tanulmányokban megismerhetjük a 22 esztergomi év apostoli munkáját, majd az ugyancsak 22 évnyi székesfehérvári püspöki szolgálatot, benne a modernizmus megalapozatlan vádjával

indexre tett három írásának kálváriájával, a vörös terror napjaival, majd 1922 után a belső világ felé forduló apostolkodással. Külön fejezet foglalkozik a jezsuita neveltetés és Szent Ignác lelkipraktikáinak Prohászka lelkiségére tett meghatározó szerepével, Prohászka történelemteológiájával, valamint a szociális apostol Prohászka és a keresztényszocializmus kapcsolatával.

A *Zsidókérdés Magyarországon* című fejezet – mely természetesen nem a holokauszt rémtetteinek fényében vizsgálja az antiszemitizmus kérdését, hiszen Prohászka már 1927-ben elhunyt – kiemeli, hogy Prohászka gondolkodását a valláserkölcsei szempont határozta meg, amikor a vallás- és keresztényellenes, liberális, szabadkőműves sajtót és közéletet bírálta. Elismerve a zsidóság pozitív szerepét, az 1920-as országgyűlési beszédében hangsúlyozta: „Nem abban van a hiba, hogy a zsidóság a gettóból kiszabadult, hiszen a humanizmus ideája, a humanus eszmék hatalma mindnyájunk eszméje. [...] Abban van a hiba, hogy a zsidóság nemcsak integráló résszé lett, hanem túlsúlyba került, nemcsak egyik feltörő résszé lett, hanem minket leszorító résszé. A mi egész problémánk ebben áll; úgyhogy nem antiszemitizmusról van itt szó egyáltalában – ezt nagyon szeretném belekiáltani a magyar világba –, hanem ez faji önvédelem.”

A Prohászka-tanulmányokat a „fehér vértanú” Mindszenty Józsefet méltató írások követik, melyek a többi között Mindszenty (Pehm) József zalaegerszegi apátplébánosi évei után felidéznek a már esztergomi érsekké kinevezett és bíborossá kreált főpásztor hatalmas tömegeket mozgósító felhívását, az 1947/48-ra meghirdetett Boldogasszony évének eseményeit. A zalai születésű Szabó Ferenc atya jórészt személyes élményei alapján szól a zalaegerszegi Mária-kongresszusról, majd a vallásellenes hajszáról, a bíboros elleni kampányról. A kommunisták hatalomra jutása, Mindszenty elítélése és börtönbe vetése, majd az amerikai követségen töltött évek kapcsán jeles olasz monográfiákat, Toriellit és Barberini munkáit fölhasználva, valamint Casaroli emlékiratait értékelve betekintést enged az Ostpolitikba, a Vatikán keleti politikájába is. Számba veszi a bíboros primás életét és művét közreadó történészek (Mészáros István, Somorjai Ádám OSB, Balogh Margit) írásait, és Mindszenty személyiségének,

történelmi és egyháztörténeti szerepének főlázolásakor a teljes életművet figyelembe véve vitába száll a bencés Somorjai Ádámmal – aki szembeállítja az általa inkább politikusnak tartott bíborost a lelkipásztori szempontokat szem előtt tartó VI. Pál pápával –, és hiteles képet igyekszik megrajzolni abban a reményben, hogy ezzel is előmozdítja Mindszenty boldoggá avatásának ügyét.

A második rész, amely az *Újabb tanulmányok* címet viseli, legelőbb Joseph Ratzinger/XVI. Benedek portréjához négy fejezetben szolgál fontos adalékokkal: Ratzingert, a zsinati szakértőt, a teológiaprofesszort, a Hittani Kongregáció prefektusát, majd XVI. Benedek teológiáját veszi górcső alá. A II. vatikáni zsinaton szereplő Ratzinger kapcsán kitér a zsinati teológiai vitákra is. Lukács László piarista Ratzinger-monográfiáját ismertetve rámutat a Hittani Kongregáció prefektusát és utóbb a pápát ért néhány fontosabb kritikára is, s idézi többek megállapítását, miszerint a zsinat haladó teológusa a Hittani Kongregáció prefektusaként már kevésbé volt nyitott a zsinati teológia értelmezésében, XVI. Benedek pápaként pedig a „hittani és egyházfegyelmi elhajlások miatt egyre konzervatívabb lett”.

Az emeritus pápa után Walter Kasper teológus bíboros monográfiáját bemutatva világít rá Szabó Ferenc Kasper és Ferenc pápa egyháztanának hasonlóságára. Walter Kaspernek, Ferenc pápa egyik teológus tanácsadójának életútját röviden végigkövetve Krisztus-központú communio-egyháztanát értelmezi, összevetve Ferenc pápa megnyilatkozásaival.

Az isteni irgalmasság primátusát hirdető Ferenc pápa szinódus utáni buzdítását, a sokat vitatott *Amoris laetitia*t, különösen a nyolcadik fejezetet is, úgy véli, az isteni irgalmasság távlatában kell értelmezni, s kiemeli, hogy a pápa buzdításában a perszonalista antropológia és a szeretet primátusára építő erkölccstan érzékelhető, egyházképének keretét a zsinat communio-egyházta adja. A rendkívüli és a rendes családszinódus vitái rávilágítottak arra, hogy alapvető moráleteológiai kérdések (többek között a *Humanae vitae* enciklikában foglaltak, illetve a „Denzinger”, a *Hítvallások és Tanítóhivatali megnyilatkozások* értelmezése) várnak tisztázásra. A Függelékben Szabó Ferenc kitér Walter Kaspernek a család-

szinóduson elhangzott – utóbb többséget nyert, ám ma is hevesen vitatott – javaslatára, mely az első század elbukottjainak nyújtott lehetőséget elevenítette fel egyedi esetekre és megfelelő feltételek között, s „a hajótörést szenvedőknek, a vízbefúlóknak nem másik hajót ajánlott, hanem a szabadulás/üdvösség deszkáját”.

A *Krisztus és a nem keresztény vallások* eszmélődései arra keresik a választ, vajon van-e üdvösség a kereszténységen kívül. Az első egyházatyák tanításától a II. vatikáni zsinatnak a *Kinyilatkoztatásról* kialakult új szemléletéig, új hermeneutikájáig ível az a teológiai fejtegetés, mely a Kinyilatkoztatás konkrét eseményéből indul ki, amely Jézus Krisztusban teljeseedett be. Olyan teológusok, mint Karl Rahner vagy Jacques Dupuis Krisztus-központú krisztológiáját, Teilhard de Chardin Egyetemes Krisztusának vízióját, az egyetemes és a konkrét metafizikai problémájával foglalkozó Maurice Blondel gondolatainak hol egymásra épülő, hol egymással vitatkozó összefüggésrendszerét tárják fel az egyes alfejezetek.

A 2020-ban Budapesten tartandó Eucharisztikus Világkongresszus előkészítése adja különleges aktualitását az Eucharisztia értelmezésének és a hitéletben való szerepe meghatározásának három fejezetét. A történeti visszatekintés a Luther-év kapcsán az ökumenikus párbeszéd fényében idézi fel a trentói zsinat és Pázmány Péter tanítását az Eucharisziáról, valamint hitünk három alapvető titkának: a Szentháromságnak, a Megtestesülésnek és az Oltáriszentségnek, az Eucharisziának a szoros kapcsolatát, rávilágítva téves értelmezésükre is, hogy végül a II. vatikáni zsinatnak az ökumenikus párbeszédre nyitott új szemléletét is megmutassa. Bár a teológiai vegyes bizottságok párbeszéde – különösen a katolikus–lutheránus vegyes bizottságé – az Eucharisztia értelmezésében bizonyos eredményeket mutatott fel, korántsem beszélhetünk még teljes hitbéli egységről. A katolikusok és a lutheránusok egyaránt megvallják az Úr valóságos jelenlétét az Eucharisziában, ám a jelenlét módjának és tartalmának teológiai megfogalmazásában és értelmezésében különbségek vannak: „a lutheránusok nem beszélnek *átlényegülésről*, hanem azt mondják, Krisztus teste és vére jelen van a kenyérben és a borban”. A helyes katolikus megfogalmazás szerint a szentmiseáldozat

nem Krisztus keresztdozatának megismétlése, hanem „a meghalt és feltámadt Krisztus testének és vérének *hathatós megjelenítése*”.

Egy-egy rövid fejezet/bekezdés elmélkedik az átlényegülésről, az Eucharisziáról mint üdvösséges áldozatról, a valóságos eucharisztikus jelenlétről, az Egyházzal mint Krisztus misztikus testéről, a szentmise és a szentségimádás belső kapcsolatáról, az eucharisztikus titokról, ahogyan az Úr állandóan magát ajándékozza nekünk.

Az előbbieket bontja ki további két hosszabb fejezet, mely az Eucharisztia és az Egyház kapcsolatával foglalkozik, s a teológiai megfontolásokat az ökumenikus párbeszéd távlatába helyezi. A *távoli előkészület a 2020-as Eucharisztikus Világkongresszusra* földézi a 80 évvel korábbi, 1938-as világméretű budapesti eseményt, kitér a szentmise, az eucharisztikus jelenlét újabb értelmezéseire, a szentségimádásra, a szentmise központi jelentőségének fontosságára, befejezésül pedig Szabó Ferenc atya kedves tudós szerzőjének, az ugyancsak jezsuita Teilhard de Chardinnek az Eucharisztia „kiterjesztéséről” vallott vízióját idézi XVI. Benedek pápa homíliájából: „...végül majd igazi egyetemes liturgiánk lesz, amikor a világmindenség átalakul élő osztává.”

Az utolsó előtti új fejezetet, mely ebben a könyvben jelenik meg először, Szabó Ferenc atya „az evangéliumi öröm hírnökének”, Ferenc pápának szenteli. A Szentatya teológiáját és lelkiségét mutatja be, amelynek valamennyi megnyilatkozásában az evangéliumi örömhír, a keresztény hívő öröme jelenik meg.

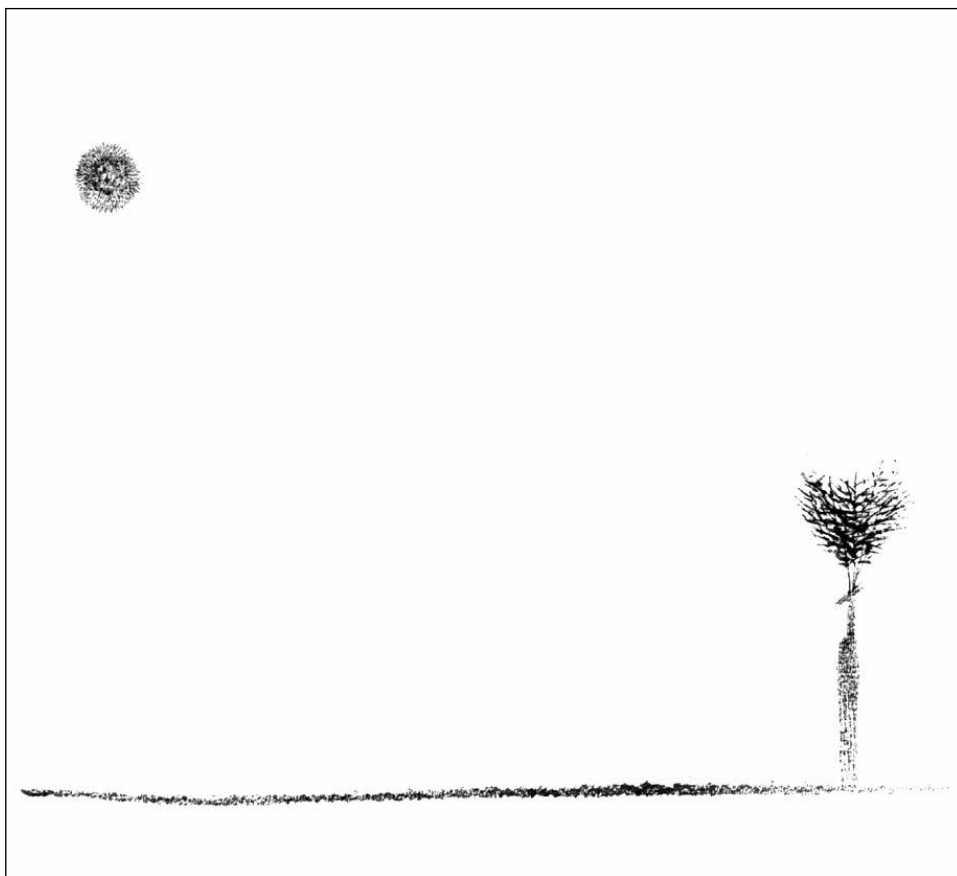
A jezsuita Jorge Mario Bergoglio életútjának rövid bemutatása után Ferenc pápa mesterének, a filozófus-teológusnak, Romano Guardininek életművét, a pápát is befolyásoló perszonalizmusát és imádságos apostoli szellemét méltatja.

Antonio Socci olasz újságíró könyvében összegzi és kommentálja a számtalanszor méltánytalan rágalmak célkeresztjébe kerülő pápa elleni kritikákat. E kötet alapján foglalja össze Szabó Ferenc az intrikákat, a tiltakozó levelet, amelyet bíborosok intéztek Ferenc pápához, de azokat a pozitív reflexiókat is, amelyeket a Szentatya „narratív teológiája”, közvetlen stílusa vált ki hívőkből és nem hívőkből egyaránt.

Röviden idézi Walter Kasper teológus bíboros interjúját Ferenc pápa tanításának védelmében, majd ezt követi XVI. Benedek és Ferenc pápa teológiájának összevetése, nem titkolva, hogy „a teológus német pápával gyakorta szembeállítják az argentin népies prófétát”. Kitér a Kommunikációs Titkárság prefektusának, Dario Edoardo Viganònak címzett, XVI. Benedek pápa által írt levél manipulációjára a *Ferenc pápa teológiája* címmel megjelentetett füzet sorozat bemutatója kapcsán, teljes terjedelmében adja közre az inkriminált levelet. Majd Ferenc pápa teológiáját részletezi az új füzet sorozat fényében, melynek kulcsszavai: dialógus, a Szent Ignác-i megkülönböztetés, tanfejlődés, történetiség, helyes dogmafejlődés...Kegyelem és szabadság: gnoszticizmus és pelagianizmus kérdését kutatja Ferenc pápa főbb dokumentumaiban, a legújabb, 2018-as *Gaudete et exultate* (Örvendjétek és ujjongjatok) kezdetű apostoli buzdításban és a 2013-as programadó *Evangelii gaudium*ban. A teremtet világ védelmében született *Laudato si* (Áldott légy!) kezdetű körlevél teológiáját értelmezve P. Szabó Ferenc jelzi a pápa tanításának folytonosságát, miszerint valamennyi dokumen-

tuma az első, az *Evangelii gaudium* (Az evangélium öröme) alapszemléletének kibontása a bibliai kinyilatkoztatás fényében.

Ferenc pápa megnyilatkozásainak bemutatása után a zárszót megelőző néhány oldalt az Isten elleni lázadás, a szenvedés megválaszolatlan kérdésének, majd pedig a svájci teológus, Maurice Zundel gondolatainak szenteli. Előbb François Varillon *Isten alázata és szenvedése* című könyvéből idézi Paul Claudel sorait: „Longinus lándzsája messzebb hatolt, mint Krisztus szíve, Istent sebezte meg, elhatolt egészen a Szentháromság közepébe.” Majd Zundellel kimondatja legfőbb feladatunkat: „A keresztény hivatása az, hogy Isten arcává legyen. Az Egyház mi vagyunk. Öröm lesz a világban még ma, ha mindegyikünk megpróbál a másik számára Isten arcává válni, felelősnek érezve magát az élő Evangéliumért. Az embereket nem lehet megváltani szónoklatok által, hanem csakis egy Jelenlét által, és ez a Jelenlét legtöbbször nem jelenhet meg számunkra másképp, mint egy emberi arcon keresztül. *Legyünk üvegablakká, ahol a Nap énekel!*”

Új egyszerzős országtörténeti monográfia

Romsics Ignác: Magyarország története. Budapest, Kossuth Kiadó, 2017, 543 p.

A magyar historiográfiában tekintélyes hagyománya van az egyszerzős országtörténeti monográfiáknak – a XVI–XVII. századi kezdetektől a neves pozitivistákon vagy a Marczali Henrik neve fémjelezte művelődéstörténeti irányon át a XX. századi szellemtudományt művelő Hóman–Szekfű szerzőpáros munkájáig ér a sor. Már e recenzió elején ki kell mondani, hogy Romsics Ignác e munkájával a nagy elődök nyomdokaiba lépő méltó utód, aki a rendszerváltozást követő időszak első nagy Magyarország történeti monográfiáját alkotta meg. Azért érdemes a kötet születése időszakának fontosságot tulajdonítani, mert ezzel azt is jelezzük, hogy a tudós szerző nem marxista szemléletű – vagyis osztályszempontú – monográfiát alkotott, de nem is hajított ki mindent abból a tudásanyagból, amelyet az 1945 utáni hazai történetírás halmozott föl. A rendszerváltozás óta eltelt több mint negyed évszázad alatt valamelyest kifomálódott egy, a korábbi és újabb történetírói irányokat integráló szemlélet, amelyet szerzőnk is sikerrel alkalmaz.

Az egyszerzős országtörténeti monográfia műfaja önmagában fölvet bizonyos problémát, mint hogy a szerzője nyilvánvalóan nem lehet a magyar őstörténet és az ezeréves magyar államiság valamennyi korszakának, részletkérdésének elmélyült kutatója, szakértője, ezért bizonyos korszakok áttekintését az előtte járó történészek-től való szakirodalomból alkotja meg, de a maga sajátos szempontjai szerint hivatkozik rá. Vagyis kötete terjedelmének tekintélyes hányadában „hozott anyagból” dolgozik, csak épp a maga koncepciójához szabva. Romsics Ignác a XX. század tudós kutatója, tehát az azt megelőző kilenc évszázad históriáját a szakirodalom áttekintésével dolgozza föl. Azt is tudni kell azonban, hogy az egyszerzős monográfiák olvasói többnyire nem is precíz kidolgozású, elmélyült szak-

tanulmányt, a múltban végzett „mélyfúrásokat” jelentő tudós értekezést várnak, hanem áttekintő léptékű, igényes ismeretterjesztést. Romsics Ignác ebben is – miként a szemléletmódok integratív alkalmazásában – középuton áll, könyve az összegző igényű, magas színvonalú tudomány-népszerűsítést testesíti meg.

Néhány adat a könyvről. A hatodfélszáz oldalas munka öt fejezetre tagolódik; ez a kronologikus szerkezet lényegében a magyar történelem közismert periodizációját követi. Az első rész (*A magyar nép kialakulása és megtelepedése a Kárpát-medencében*) a magyar történelem úgynevezett korai időszakát tekinti át, a voltaképpen középeurópai ókort. A második nagy fejezet (*A középkori Magyar Királyság*) címe önmagáért beszél, hiszen a középkor földolgozását nyújtja. A harmadik egység (*A három részre szakadt magyar állam*) a kora újkornak felel meg; a negyedik (*A magyar korona országai a Habsburg Monarchiában*) az újkor históriája; az utolsó rész (*A trianoni Magyarország*) pedig a XX. század összefoglalását adja. A fejezetcímekből az is világossá válik, hogy Romsics Ignác számára a haladás vezérfonalát a magyar államiság adja, érdeklődésének középpontjában a mindenkor magyar államrend és az állam politikája áll.

Mivel az országtörténeti monográfiák nagy időtávlatot fognak át, megmutatkozik bennük az az ismert jelenség, hogy minél inkább haladunk visszafelé az időben, annál több a kanonizált ismeret, és megfordítva: minnél közelebb kerül az olvasó a saját korához, annál több a vitatott, lezáratlan kérdés. A magyar történelemben is így van ez, azzal a kiegészítéssel, hogy nálunk az őstörténet is vitatott, hiszen ebben csapnak össze a hun, türk és a finnugor származás hívei – Romsics ez utóbbi mellett teszi le a voksát. Ugyancsak sokszor fölmerülő kérdés, hogy a

nemzeti történelem köré milyen perspektívában rajzolja föl egy-egy szerző az európai történeti kontextust. Magyarán: korról korszakra haladva érzékelteti-e, hol állt hazánk a mindenkori Európa fejlettségi színvonalához, nagy folyamataihoz képest. Romsics is úgy gondolja, hogy a közép-kor végén közelítettünk leginkább az európai nívóhoz, aztán a török hódoltság visszavetette az ígéretes fölévelést. Csak a kiegyezést követő évtizedek kecsegtettek ismét a Nyugathoz történő fölzárkózás reményével, ezt a reményteli tendenciát a háborús veszteség és Trianon diktátuma akasztotta meg. Ugyancsak visszatérő kérdése a nagy múltáttekintő monográfiáknak, hogy a szerzőik tankönyvszerűen prelegálnak-e, vagy – jó tanár módjára – fölemlítik a vitatott kérdéseket is. Erről Romsics így ír: *„Következetesen szembe akartam nézni nemzeti múltunk [...] vitatott, kényes vagy annak tartott témaköreivel, például a magyarok etnogenezisével, a török elleni védekezés lehetőségeivel, szabadságharcaink természetével, a Habsburg-uralom fény- és árnyoldalaival, s persze a 20. századi két nagy traumánk, Trianon és a holokauszt okaival és következményeivel is.”* És valóban így jár el: például könyve elején röviden ismerteti a magyar nép eredetével kapcsolatos, egymásnak ellentmondó nézeteket, a korábbi hipotéziseket, de aztán egyértelműen állást foglal a XVIII. századi eredetű és alapvetően nyelvtörténeti alapozású finnugor származás teóriája mellett. De azt is rendre kiemeli, mi az, amiben a különféle irányzatok, fölfogások között egyetértés van, mint mondjuk, abban, hogy a VIII–IX. században a magyar nép a Fekete-tengertől északra eső vidéken élt.

Romsics Ignác a magyar történelem nagy korszakait a magyar államszervezés történetével kapcsolja össze: a kora középkori, Szent István-i államtól a három részre szakadt országon és a Habsburgok fennhatósága alatt újra egyesült birodalmon át a Trianonban megcsontított országig. De az állam- és politikatörténet primátusa mellett minden korszakban és azok alkorszakaiban rövid áttekintést ad a gazdaság, a társadalom, a kultúra és az életmód történetéről, például a II. fejezetben részletesebben foglalkozik a kereszténység fölvételének hatásával, a letelepedéssel járó életmódváltással. A középkor életmódtörténetében külön foglalkozik a vadá-

szattal, mint az úri rétegek társadalmi méretű és funkciójú passziójával, vagy a kétarcú szexualitással, amely egyfelől megfelelt a vallás diktálta szigorú normáknak, másfelől nem volt ritka a kicsapongás sem – e tekintetben Zsigmond király személye külön is szóba kerül. Szól a konyháról, a gasztronómiáról, a húsfogyasztás étrendi túlsúlyáról, amelynek egészségügyi következményei is voltak, igen sok volt a köszvényes ember. Itt beszél arról is, hogy télen a kőből rakott és huzatos épületek falai szinte sugározták a hideget, ezért a fertőző kórságokon kívül a vesebetegségek is sok áldozatot szedtek. Vagy összeveti például a felvidéki és debreceni protestáns polgárok puritanizmusát a kolozsváriak kifejezett pompakedvelésével és kényelemszeretetével.

Ahogy közeledünk a jelenkorhoz, egyre több téma kapcsán ismerteti a szerző vitás álláspontokat, politikai implikációval terhelt történelmi mozzanatokat. Ugyanakkor maga is produkál vitatható nézeteket. Például azt írja, hogy a Tanácsköztársaság bukása, 1919 augusztusa után káosz alakult ki az országban. Valójában 1918 ősze óta egyfolytában káosz volt, hiszen a vesztes háborúból hazatért vagy épp a területveszteségek miatt hazatérni nem tudó katonák elégedetlensége idézett elő folytonos társadalmi feszültséget, fűtötte a forradalmi hevületet; egymást váltották a rendszerek, kormányok, különböző hatalmi központok alakultak ki, terror terrort váltott ki. Nemkülönben kétséges az az állítása, miszerint az 1970-es években, a Kádár-korszakban a magyar kormány „a színfalak mögött” szót emelt a határon túli magyarokért. Ennek máig nemigen lelmi nyomát, sőt, inkább arra tudunk példákat, hogy aki szót emelt, azt alaposan leintették, mint Csoóri Sándort; Illyés Gyulát pedig nemzetközi tekintélye védte meg a komolyabb retorzióktól.

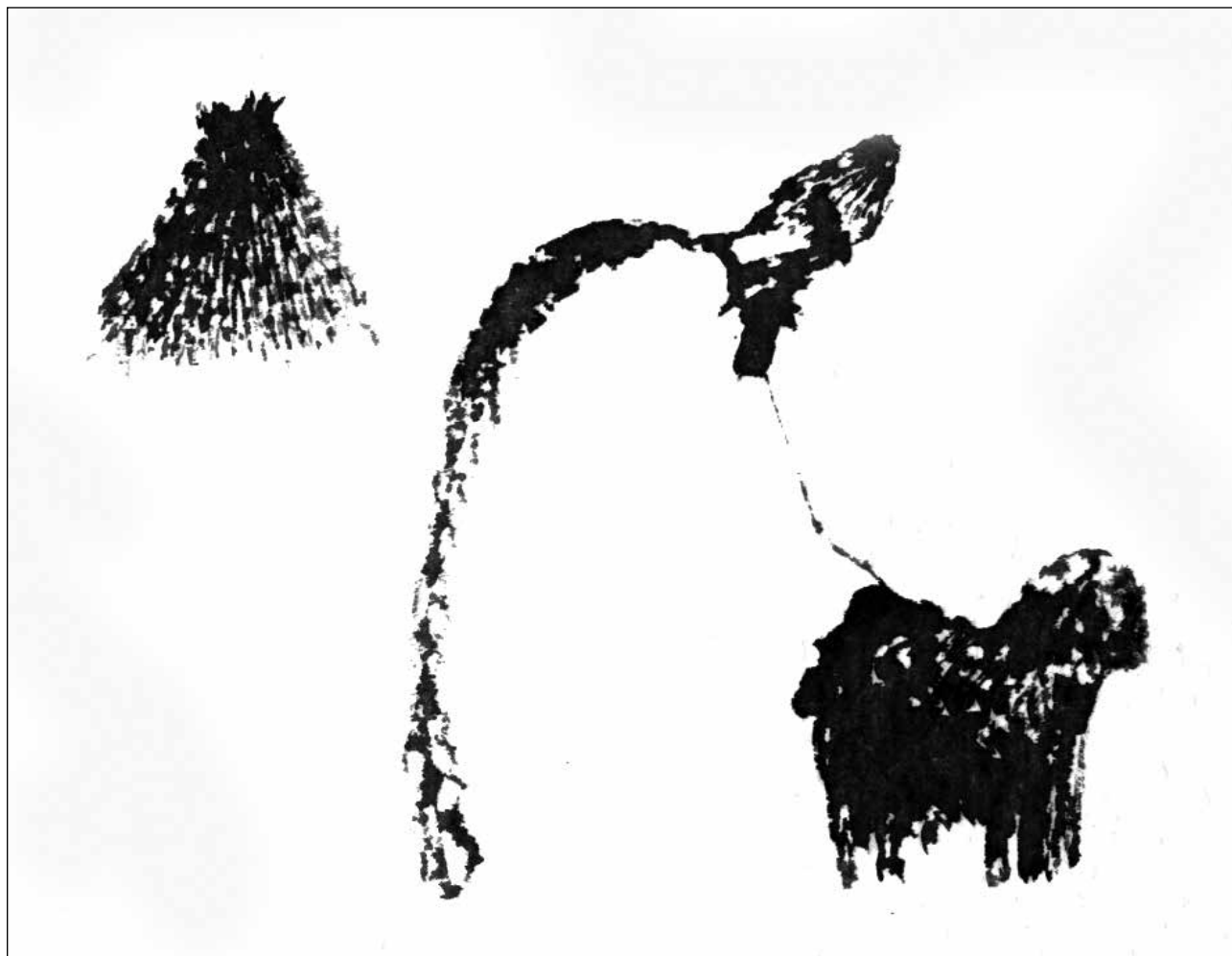
Romsics minden hazai kérdéskör vagy korszak tárgyalásakor fölvázolja a téma nemzetközi kontextusát, mondjuk, az 1945 után történtek tárgyalása közben ismerteti a hidegháború aktuális fejleményeit, vagy a '80-as évekre való visszapillantáskor a Gorbacsov-féle reformpróbálkozásokat jellemzi. Izgalmas összevetéseket is végez, mint amikor arról beszél, hogy a társadalom legjobban és leggyöngébben kereső fölső és alsó 10 százaléka között 1962-ben 5,8-szoros volt a különbség, 1982-ben ez 3,8-ra csökkent, majd a

rendszerváltozás első évében 6,0-szorosra nőtt. Ugyancsak érdekes párhuzamvonásként említhető, ahogyan Orbán Viktor kormányzása alatt megszületett intézkedéseket Bethlen István 1921–22-es változtatásaihoz hasonlítja, már a kormányzat stabilitására tett törekvéseket illetően.

Romsics Ignác rendre tényeket közöl, megállapításokat tesz, kijelent, meghatároz, okadatol; hosszabb érvelésbe, magyarázatba, elméleti fejtegetésbe ritkán fog, miközben azért utal a tágabb, európai összefüggésekre is. Ugyancsak folyvást utal a kötetben található színes kép- és térképmelléletek számozott illusztrációira; a maga a szakirodalomból átemelt megállapításait a lábjegyzetekben közölt hivatkozásokkal támasztja alá; a kötet végén pedig fejezetek szerint tagolt szakbibliográfiát ad, amely arra is kiválóan alkalmas, hogy a magyar múlt különböző korszakai és témakörei iránt komolyabban érdeklődők megtalálják az adott kérdés alapvetően fontos irodalmát.

A szerző a jegyzetekkel, mutatókkal, képjegyzékekkel együtt 543 oldalon összefoglalja

a magyar nemzet és a magyar államiság történetét a kezdetektől a 2011. évi új alkotmány megszületéséig. Ha csupán ezt a pusztá tény tekintjük, akkor is önmagában hatalmas és tiszteletet parancsoló vállalkozás volt e monográfia megalkotása. De a nyilvánvaló elismerés mellett is adódik a kérdés: végül is kinek szól ez a munka? Az előismeretek nélküli érdeklődőnek, vagy a jó képességű és történelem iránt vonzódó középiskolásnak, esetleg olyannak, aki „mindenből egy kicsit” szeretne tudni? Azután: érdemes-e az elejétől a végéig elolvasni, vagy csak azt a korszakfejezetet, amely igazán érdekli az adott olvasót? De akit csak egy-egy korszak érdekel, annak nem kellene-e inkább egy részmonográfiát, szaktanulmányt ajánlani? Számos ehhez hasonló kérdés merülhet föl az ilyen országtörténeti monográfiák láttán. De hogy megválaszolhasuk, legelőször kézbe kell venni a könyvet, itt-ott beleolvasni, aztán hagyni magunkat sodortatni az érdekes, a kijelentések sokasága ellenére sosem fárasztó, olvasmányos szöveg hátán.

Az Aracs 2018-as évfolyamának repertórium

Tanulmányok, esszék, publicisztika

1. APRÓ István

Hazudott világ / Apró István = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 24–36.

2. BERTA Zoltán

A magyar reformáció példaállító arcképcsarnoka / Berta Zoltán = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 18–29.

A Protestáns hősök – Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből című kézikönyvről.

3. BOGNER István

A keresztény értékek ápolása : 25 éves a Pax Romana / Bogner István = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 30–36.

A jubileumi kiadvány átdolgozott változata. – Illusztrációkkal.

4. BOTLIK József

Délvidék : (895–1945) : történelmi áttekintés / Botlik József = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 30–44.

Egy ismertető készült a Keskenyúton Tragédiánk 1944–45 Alapítvány *Délvidéki magyar golgota 1944–1945* című kiállításra, dr. Bank Barbara és Cseresnyésné Kiss Magdolna szerkesztésében. Ezt a tanulmányt is közli a katalógus.

5. CZAKÓ Gábor

Művészek és Berki Viola / Czákó Gábor = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 101–103.

Berki Viola műveiről.

6. CSAPÓ Endre

Amerika centenáriuma / Csapó Endre = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 69–71.

7. CSAPÓ Endre

Európa elrablása / Csapó Endre = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 37–40.

8. CSAPÓ Endre

A nemzetellenes liberalizmus Európa végzete / Csapó Endre = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 79–82.

9. DIÓSZEGI György Antal

Adalékok Mátyás király tudósainak és Itália humanistáinak kapcsolatrendszeréhez / Diószegi György Antal = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 87–95.

Illusztrációval.

10. DIÓSZEGI György Antal

A 907. évi pozsonyi diadalunk egyetemes jelentősége 1111 év távolából : történelmi áttekintés / Diószegi György Antal = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 45–52.

Illusztrációval.

11. DIÓSZEGI György Antal

Magyar vitézség a keresztény Európáért a nándorfehérvári (1456) és az otrantói (1481) diadal fényében / Diószegi György Antal = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 83–91.

Illusztrációval.

12. DIÓSZEGI György Antal

Mátyás király reneszánsz világának egyetemes művelődéstörténeti jelentősége / Diószegi György Antal = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 69–76.

Illusztrációval.

13. DOMONKOS László

Délvidéki capricciók / Domonkos László = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 72–75.

14. GÁL Péter József
Szent László a Szeret mentén / Gál Péter József = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 63–67.
Részlet a szerző *Szent László Magyarországnak édes oltalma* című kötetéből.
15. GÁL Péter József
Választás és sorsválasztás / Gál Péter József = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 57–58.
16. GUBÁS Ágota
„Közös sors, közös küzdelem fűz össze bennünket” : In memoriam Szervátiusz Tibor : főhajtás a génusz előtt a déli végekről / Gubás Ágota = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 6–13.
Tartalmazza még: A magyarságot erősíteni kell a jövő céljaira : [részlet] / Szervátiusz Tibor ; [beszélgetőtárs] Gubás Ágota. – Illusztrációkkal.
17. GYÉMÁNT Richárd
Evangélikus németek Torontál vármegyében: Ferenchalom / Gyémánt Richárd = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 53–59.
Illusztrációkkal.
18. GYÉMÁNT Richárd
Torontál vármegye „első emberei” – a reformkorban és annak hajnalán : (1807–1849) / Gyémánt Richárd = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 77–92.
Illusztrációkkal.
19. GYÉMÁNT Richárd
Torontál vármegye „első emberei” a dualizmus korában : (1867–1918) / Gyémánt Richárd = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 92–110.
Illusztrációkkal.
20. GYÉMÁNT Richárd
Torontál vármegye az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején : 1. rész: Az 1848. év fontosabb eseményei / Gyémánt Richárd = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 96–112.
21. HETZMANN Róbert
Albánok a Szerémségben / Hetzmann Róbert = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 60–62.
22. HÓDI Sándor
Mi történik velünk? : mi a valódi, mélyreható oka az emberek és népek közötti konfliktusoknak? / Hódi Sándor = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 19–23.
23. JOVANČIĆ, Miroslav
Mennyei alkímia : Berki Viola művészete / Miroslav Jovančić = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 99–100.
24. KABDEBÓ Lóránt
Lehet-e összhangban követni két nemzet történetét? : (gondolatok Sutarski lengyel–magyar történelmének olvasása közben) / Kabdebó Lóránt = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 83–86.
25. KABDEBÓ Lóránt
Rejtektút Szabó Lőrinc személyiséglátomásában / Kabdebó Lóránt = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 50–57.
Illusztrációkkal.
26. KOROMPAINÉ Mocsnik Marianna
Főhajtás a mester előtt : emlékezés Bényi Árpád festőművész Berettyóújfaluban töltött éveire / Korompainé Mocsnik Marianna = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 132–139.
Elhangzott az 1956 – Nagyszüleink harca értünk című konferencián 2016. október 19-én a Bihari Múzeumban, Berettyóújfaluban. – Illusztrációkkal.
27. KOVÁCS Zita, N.
A halasi zsoltárfestő : Berki Viola művészete / N. Kovács Zita = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 104–111.
Illusztrációkkal.

28. MADÁR János

Erkölc és irodalom : Döbrentei Kornél erőterei : [Döbrentei Kornél művészetéről] / Madár János = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 26–28.

Részlet egy készülő monográfiából.

29. MARCSÓK Vilma

Irodalmunk mint nemzeti örökítőanyag / Marcsók Vilma = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 46–49.

Az írás első változata 2014-ben hangzott el a Határon Túli Magyar Irodalom Napjain Székesfehérváron. Megjelent a Vár c. folyóiratban.

30. MÉREY Katalin

Döbbenet / Mérey Katalin = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 24–25.

31. MÉREY Katalin

Az égig erő fa / Mérey Katalin = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 76–77.

32. MÉREY Katalin

Kékitő / Mérey Katalin = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 64–65.

33. MEZEY László Miklós

Maradandóság a rom fölött / Mezey László Miklós = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 21–23.

Az Aracs Alapítvány „Veszendőkre unt szívünk” almanachjáról.

34. MIRNICS Károly

Geopolitika : (geostratégia és Magyarország külpolitikája) / Mirnics Károly = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 76–78.

35. MIRNICS Károly

A kivándorlásról és a hazatérés lehetőségéről / Mirnics Károly = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 59–63.

36. MIRNICS Károly

Kommunista ifjú nemzedékből birodalmi bálványimádók : az eszmei nihilizmustól a köztudatot romboló, cselekvő káosz szításáig / Mirnics Károly = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 79–86.

37. PAPDI Izabella

Az Aracs 2017-es évfolyamának repertóriuma / Papdi Izabella = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 121–131.

38. PINTÉR Judit

Habent sua fata --- manifesta : „Tengerbe dobott palack” : [Szóts István művészetéről] / Pintér Judit = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 111–127.

A Magyar Művészeti Akadémia 2015-ben megjelentette a *Röpirat a magyar filmművészet ügyében* című, 1945-ben napvilágot látott Szóts István-kötet hasonmás kiadását. – Ez a cikk a kötetben megjelent Pintér Judit kísérettanulmánya. – Illusztrációkkal.

39. PROKOPP Mária

Leonardo da Vinci ajándéka Mátyás király születésnapjára / Prokopp Mária = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 62–68. Illusztrációkkal.

40. SÁGI Zoltán

Az élet értelmének keresése / Sági Zoltán = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 78–81.

41. SÁGI Zoltán

Az elvárások szerepe az egyén és a közösség életében / Sági Zoltán = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 98–100.

42. STANYÓ Tóth Gizella

„A gyerekek, a fiatalok alig beszélnek anyanyelvüket” / [írás és fotók] Stanyó Tóth Gizella = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 66–70. Tartalmazza még: [Beszélgetés Gleb Pilipenko, tudóssal]. – Illusztrációkkal.

43. STANYÓ Tóth Gizella

A „valahol elindul(t) egy gondolat” láncszemei : a Gubás házaspár köszöntése gyanánt / Stanyó Tóth Gizella ; Gyurkovics Hunor rajzai ; Szalai Attila karikatúrája ; Dudás Sándor rajza = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 6–20. A cikk részleteket közöl a Gubás házaspár Vendégkönyvéből is. – Illusztrációkkal.

44. TÓTH Attila

A karakterszobrász : Dudás Sándor szelíden túlzó művészetéről / Tóth Attila = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 116–117. Illusztrációval.

45. TRÁSER László

Cédulák XVII. / Tráser László = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 93–97.

46. TRÁSER László

Cédulák XVIII. / Tráser László = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 128–131.

47. TRÁSER László

Cédulák XIX. / Tráser László = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 92–96.

48. TRÁSER László

Cédulák XX. / Tráser László = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 113–115.

49. VAJDA Gábor

Szólamok és akarások : a vajdasági magyarság politikai és művelődési körülményei : (A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete – 1990–2005) / Vajda Gábor = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 6–9.

Tartalmazza még a VMTT magyar autonómiával kapcsolatos újvidéki tanácskozásán (2003. 03. 01.) elhangzott hozzászólás utólagos lejegyzett szövegét is. – A tíz éve elhunyt Vajda Gábor *Szólamok és akarások* cím alatt készülő posztumusz könyvének két részlete.

Az Aracs szerkesztőségi közleménye

50. [HIBAKIIGAZÍTÁS] / [a szerkesztőség] = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 4.

Az Aracs 67. számában Bicskei Zoltán *Kommunizmus-fasizmus-liberalizmus- --- izmus- --- izmus* --- c. írásának hibakiigazítása.

51. TISZTELT Olvasóink!.../ [a szerkesztőség] = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 4.

Felhívás az Aracs Alapítvány munkájának támogatására.

52. TISZTELT Olvasóink!.../ [a szerkesztőség] = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 120.

Felhívás az Aracs Alapítvány munkájának támogatására.

Versek

53. BOBORY Zoltán

P. Maklári Éva verseit olvasom : a Vajda János-díj mellé, a 75. jegyében : [vers] / Bobory Zoltán = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 72.

54. CSORBA Tibor

Kenderesen : [vers] / Csorba Tibor = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 78.

55. DÖBRENTAI Kornél

Poéma : bámésznépnek megtérül a panoráma? : summázat a kiegyezés 150. évfordulója alkalmából : (lírai elbeszélés) / Döbrentei Kornél = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 5–18.

56. DÖBRENTAI Kornél

Szent Filoména kálváriája : [vers] / Döbrentei Kornél = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 16–17.

57. IANCU Laura

Harmadik nap a pokolban : [versek] / Iancu Laura = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 5.

Tartalmazza még: Látomás.

58. IANCU Laura

Jöttél : [vers] / Iancu Laura = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 5.

59. JULESZ János

Szapphói versek: Az elmúlás muláztsai : (1–7.) / Julesz János = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 90–91.

60. MAKLÁRI Éva P.

Utolsó nagynéném halálára : [vers] / P. Maklári Éva = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 71.

61. PÓSA Zoltán

Holdkérlelő : [versek] / Pósa Zoltán = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 82.

Tartalmazza még: Csodaszarvas ; Ne merd bántani a magyart.

62. RADNAI István

Dicsőséges látszatok : [vers] / Radnai István = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 58.

63. RADNAI István

Egyidejűségek : [versek] / Radnai István = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 77.

Tartalmazza még: Huszonnégy óra öt perc.

64. RADNAI István

A világ cserepein taposva : [versek] / Radnai István = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 68.

Tartalmazza még: Születtem bennszülöttnek ; Rajzolatok.

65. SZABÓ Ferenc

„Lényével válaszol” : [versek] / Szabó Ferenc = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 29.

Tartalmazza még: Tükörjáték.

66. SZAKOLCZAY Lajos

Magdi, Drága : [vers] / Szakolczay Lajos ; fotó Faragó Laura = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 5.

Illusztrációval.

Színmű

67. ANDRÁSI Attila

Tizennyolc : [dráma] / írta Andrási Attila ; dramaturg Szigeti Réka = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 19–56.

68. GUTAI István

Barantó : [dokumentumjáték három felvonásban] / Gutai István = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 41–62.

Illusztrációval.

Elbeszélések, novellák

69. BORBÉLY László

Metanoia : [novellák] / Borbély László = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 37–40.
Tartalom: Tamás hite ; Szabadfogás ; Benső csend.

70. RADNAI István

Májlövés : [novellák] / Radnai István = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 63–65.
Tartalom: Októberi furcsa őrangyalok ; Békés járókelők mellékutcában, a Nyugatinál ; Czimmer Kálmán tanulságai.

Beszéd

71. BICSKEI Zoltán

Fenséges életmű / Bicskei Zoltán = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 97.
Elhangzott a Pesti Vigadóban 2018. március 27-én, Berki Viola kiállításának megnyitóján.

72. JUHÁSZ Zoltán

Kallós Zoltán méltatása / Juhász Zoltán = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 14–16.
Elhangzott 2006. március 26-án, Kallós Zoltán 80. születésnapja alkalmából. – Illusztrációval.

73. KLAMÁR Zoltán

Néphagyomány és (közösségi) kultúra / Klamár Zoltán = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 74–76.
Elhangzott Topolyán, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság ünnepi műsorán 2018. január 19-én.

Interjú

74. SEBŐK Valéria

Értékmentőben : az ősi fonott csipke újjáélesztése / Sebők Valéria ; [beszélgetőtárs] Mihályi Katalin = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 71–73.
Illusztrációkkal.

Önéletrajz, napló, emlékezések

75. „Én voltam a kulákgyerek” / [összegyűjtötte] Gutai István = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 59–61.

Medveczki József, Medveczki László és ifj. Medveczki József visszaemlékezései.

76. JUHOS-Kiss János

Vajda Gábor szelleme / Juhos-Kiss János = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 14–15.

77. MARCSÓK Vilma

Életének alfája és ómegája : Vajda Gábor emlékezete / Marcsók Vilma = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 10–13.

78. MARCSÓK Vilma

Az Úr 2011. esztendejében / Marcsók Vilma = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 66–70.
Tartalmazza még: Szerelmes vers / Csukás István.

79. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek I. / Mezey Katalin = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 41–45.

80. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek II. / Mezey Katalin = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), p. 17–18.

81. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek III. / Mezey Katalin = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), p. 87–89.

82. MEZEY Katalin

Naplójegyzetek IV. / Mezey Katalin = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), p. 73–75.

83. STANYÓ Tóth Gizella

„Őrizd a várat, nézzed az utat ---, keményítsd meg erődöt” : adalékok a reformáció emlékévében *Megtört nád* címmel megjelent, a délvidéki/vajdasági reformátusok vallomásait (is) tartalmazó könyvhöz : (2. rész) / Stanyó Tóth Gizella = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), p. 101–120.
Illusztrációkkal.

Műmelléletek, illusztrációk

84. AGÓCS József

[Agócs József fényképei] / Agócs József = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.).
Tartalom: [Agócs József fényképei a bal oldali felső és a jobb oldali két kép] (B2). Színes melléklet: [Fényképek] (137–140); [Fénykép] (a hátapon).

85. BÉNYI Árpád

[Bényi Árpád alkotásai] / Bényi Árpád = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.).
Tartalom: Jegyespár (a címlapon) ; [Portré] (40) ; [Portré] (58) ; [Erdő] (97) ; Önarckép (100) ; [Erdő] (131). Színes melléklet (141–148): Önarckép (141) ; Virágcsendélet II. (141) ; Virágcsendélet I. (141) ; Muzsika (141) ; Földindulás (142) ; Kert a tó partján (142) ; Madarak éneke (142) ; Kép a képben (142) ; Az erdő sebei (142) ; Fájdalmas örökség (142) ; Alkony a tóparton (143) ; Kerítés mellett (143) ; Duó (143) ; Erdőszél (143) ; Katarzis (143) ; A múlt sebei (143) ; Domboldal (144) ; Kilátás a tóra (144) ; Magány (144) ; Erdő (144) ; Erdő (144) ; Muzsika (144) ; Emlékezés II. (145) ; Időlabirintus (145) ; Illés szekeren (145) ; Kilátás a tóra (145) ; Földünk sebei (145) ; Hattyúdál (145) ; Kertben (146) ; Dallam (146) ; Műteremben (146) ; Emlékek (146) ; Eső után I. (147) ; Eső után III. (147) ; Közönség nélkül (147) ; Liget (147) ; Földindulás (147) ; Emlékezés I. (147) ; [Kilenc portré] (148). Virágok (a hátapon).

86. BERKI Viola

[Berki Viola alkotásai] / Berki Viola = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.).
Tartalom: István király siratja a megvakított Vazult (a címlapon) ; Trogir (4) ; A bárány menyegzője (13) ; A béke korszaka (62) ; Az estve (75) ; Babiloni elégia (77) ; Budavári éjszaka (78) ; Édesanyám, Gyeizse Katalin (86) ; Walesi bárdok (91) ; Duna-parton (96) ; Győzelmi ének (98) ; Fekete paradicsom (100) ; Önarckép (103) ; Zöld Marci (109) ; Molnár Anna balladája (110) ; Öreg férfi (111). Színes melléklet (113–B3): Férfi tanulmányfej (113) ; Hazajáró lelkek (113) ; Kocsi néni (113) ; Szent György-hegy (104) ; Törökfürdő (114) ; Őskor (115) ; Erdő (115) ; Állványozók (116) ; Az embernek fia (117) ; Magyar mesék (118) ; Ezeregy éjszaka meséi (118) ; Tündér Ilona (A boldogság felé) (119) ; Pannóniától Via Appiáig (119) ; Árpád áldozatot mutat be az új haza szellemeinek (120) ; Térjetek meg! (120) ; Találkozás a magyar irodalom forrása körül (B3) ; Mátyás király állatai körében. Bujdosók (a hátapon).

87. CSONGRÁDY Márta, H.

[H. Csongrády Márta fényképei] / H. Csongrády Márta = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.).

Tartalom: [Fénykép] (a címlapon) ; [H. Csongrády Márta fényképei a bal oldali alsó két kép] (B2). Színes melléklet: [Fényképek] (133–136).

88. DUDÁS Sándor

[Dudás Sándor szobrászművész alkotásai] / Dudás Sándor = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.).

Tartalom: Kosztolányi Dezső (a címlapon) ; Révész, Zenta (4) ; [Közművelődési díj] (5) ; [Per aspera...] (23) ; Katona József ; [Csongrád...] (28) ; Tóth István, Zenta (70) ; Gárdonyi Géza (72) ; Zrínyi Miklós (78) ; Tamási János (86) ; Vuk Karadžić, Krivaja (95) ; Korpusz (112) ; [Fiatalok a kultúráért 2004] (115) ; [Gombos Gábor, Zenta] (118) ; Palásti Annuska mesemondó, Csongrád (120). Színes melléklet (121–B3): Arany János (121) ; Mikszáth Kálmán (121) ; Faludy György (121) ; Madács Imre (121) ; Deák Ferenc (121) ; Márai Sándor (121) ; Janus Pannonius (122) ; Herman Ottó (122) ; Eötvös Lőránd (122) ; Széchenyi István (122) ; Ybl Miklós (122) ; Pázmány Péter (122) ; Katona Imre, Csongrád (123) ; Aradi vértanúk, Csongrád (123) ; Radnóti Miklós (123) ; Szent György, Csongrád (123) ; Tiszavirág I., Magyarokanizsa (124) ; Tiszavirág II., Németország (124) ; A meg nem valósult szabadkai Kosztolányi-szobor makettje három nézetből (124) ; Jenny (125) ; Werner Lubos (125) ; Geiger Zsuzsa, Baja (125) ; Kecskés Laci nyugalmazott könyvtáros (125) ; Ady Endre (126) ; József Attila (126) ; Petőfi Sándor (126) ; Berzsenyi Dániel (126) ; Karinthy Frigyes (126) ; Vörösmarty Mihály (126) ; Bartók Béla (127) ; Kodály Zoltán, Csongrád (127) ; Kodály Zoltán (127) ; Névjegy (128) ; Mira Sandić (128) ; Pit Ludvig (128) ; Henk Mual (128) ; Tiszai árvíz (B3) ; Vukovics Géza (B3) ; Jedlik Ányos (B3) ; Hangya András, Szabadka (B3) ; Moholy-Nagy László, Ada (B3) ; Ács Károly, Szabadka (B3) ; A költő és a festő (a hátlayan).

89. TISZTELGÉS Szent László előtt = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.).

Tartalom: [Cím nélkül] / (Vékony Oltványi Irén) (B2) ; [Cím nélkül] / (Pesti Emma) (B2) ; [Cím nélkül] / (Vékony Oltványi Irén) (B2) ; [Szent László] / (Vékony Lajos) (B2).

Hirdetések

90. [FIZESSEN elő a Magyar Művészet folyóiratra...: hirdetés] = 18. évf., 4. [71.] sz. (2018. október 23.), B2.

91. KÖZELKÉPEK írókról : [hirdetés] = 18. évf., 1. [68.] sz. (2018. március 15.), B3.

92. KÖZELKÉPEK írókról : [hirdetés] = 18. évf., 2. [69.] sz. (2018. június 4.), B3.

93. [TALÁN mindenütt voltam címmel jelent meg...: hirdetés] = 18. évf., 3. [70.] sz. (2018. augusztus 20.), B2.

Névmutató

Ács Károly 88

Ady Endre 88

Agócs József 84

Andrási Attila 67

Apró István 1

Arany János 88

Bank Barbara 4

Bartók Béla 88

Bényi Árpád 26, 85

Berki Viola 5, 23, 27, 71, 86

Berta Zoltán 2

Berzsenyi Dániel 88

Bicskei Zoltán 50, 71

Bobory Zoltán 53

Bogner István 3

Borbély László 69

Botlik József 4

Corvin Mátyás 9, 12, 39, 86

Czakó Gábor 5

Czimmer Kálmán 70

Csapó Endre 6–8

Cseresnyésné Kiss Magdolna 4

Csongrády Márta, H. 87

Csorba Tibor 54

Csukás István 78

Deák Ferenc 88

Diószegi György Antal 9–12

Domonkos László 13

Döbrentei Kornél 28, 55, 56
Dudás Sándor 43, 44, 88

Eötvös Loránd 88

Faludy György 88
Faragó Laura 66

Gál Péter József 14, 15
Gárdonyi Géza 88
Geiger Zsuzsa 88
Gombos Gábor 88
Gubás Ágota 16, 43
Gubás Jenő 43
Gutai István 68, 75

Gyémánt Richárd 17–20
Gyenizse Katalin 86
Gyurkovics Hunor 43

Hangya András 88
Herman Ottó 88
Hetzmann Róbert 21
Hódi Sándor 22

Iancu Laura 57, 58

Janus Pannonius 88
Jedlik Ányos 88
Jovančić, Miroslav 23
József Attila 88
Juhász Zoltán 72
Juhos–Kiss János 76
Julesz János 59

Kabdebó Lóránt 24, 25
Kallós Zoltán 72
Karadžić, Vuk 88
Karinthy Frigyes 88
Katona Imre 88
Kecskés Laci 88
Kiss Lajos 73
Klamár Zoltán 73
Kodály Zoltán 88
Korompainé Mocsnik Marianna 26
Kosztolányi Dezső 88
Kovács Zita, N. 27

Leonardo da Vinci 39
Ludvig, Pít 88

Madách Imre 88
Madár János 28
Maklári Éva, P. 53, 60
Márai Sándor 88
Marcsók Vilma 29, 77, 78
Medveczki József 75
Medveczki József, ifj. 75
Medveczki László 75
Mérey Katalin 30–32
Mezey Katalin 79–82
Mezey László Miklós 33
Mihályi Katalin 74
Mikszáth Kálmán 88
Mirnics Károly 34–36
Moholy–Nagy László 88
Molnár Anna 86
Mual, Henk 88

Palásti Annuska 88
Papdi Izabella 37
Pázmány Péter 88
Pesti Emma 89
Petőfi Sándor 88
Pilipenko Gleb 42
Pintér Judit 38
Pósa Zoltán 61
Prokopp Mária 39

Radnai István 62–64, 70
Radnóti Miklós 88

Sági Zoltán 40, 41
Sandić, Mira 88
Sebők Valéria 74
Stanyó Tóth Gizella 42, 43, 83
Sutarski Konrád 24

Szabó Ferenc 65
Szabó Lőrinc 25
Szakolczay Lajos 66
Szalai Attila 43
Szapphó 59
Széchenyi István 88
Szent Filoména 56
Szent György 86, 88
Szent László 14, 89

Szervátiusz Tibor 16
Szigeti Réka 67
Szóts István 38

Tamási János 88
Tóth Attila 44
Tóth István 88
Tráser László 45–48

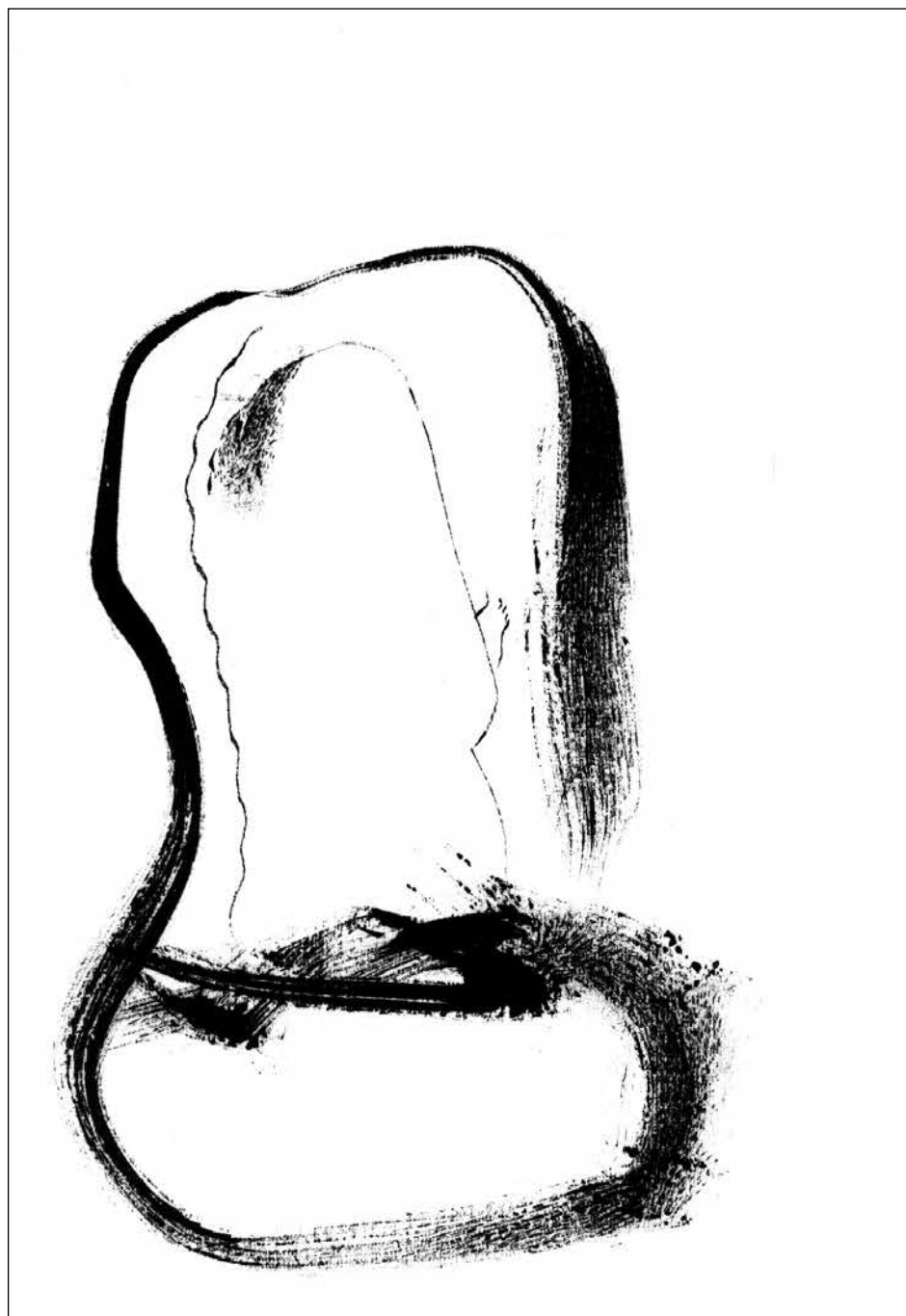
Vajda Gábor 49, 76, 77
Vajda János 53

Vékony Oltványi Irén 89
Vékony Lajos 89
Vörösmarty Mihály 88
Vukovics Géza 88

Werner Lubos 88

Ybl Miklós 88

Zrínyi Miklós 88

E számunk szerzői

Ágh István	költő, Budapest
Bata János	költő, lapszerkesztő, Horgos
Bencze Izabella	közíró, jogász, Budapest
Bicskei Zoltán	filmrendező, grafikus, Magyarokanizsa
Csorba Csaba	történész, Mezőcsát
Dalmay Árpád	író, kultúrpolitikus, Nyíregyháza
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hódi Sándor	közíró, pszichológus, Ada
Huszár Zoltán	közíró, Horgos
Iancu Laura	költő, néprajzkutató, Velence
Klamár Zoltán	néprajzkutató, Magyarokanizsa
Kondor Katalin	újságíró, Budapest
Madár János	költő, lapszerkesztő, Budapest
Marcsó Vilma	író, Nagybecskerek
Mérey Katalin	író, Zombor–Szeged
Mezey Katalin	író, költő, Budapest
Mezey László Miklós	irodalomtörténész, kritikus, Budapest
Papdi Izabella	könyvtáros, Csantavér
Radnai István	író, költő, Szeged–Budapest
Róna Judit Ágnes	irodalomtörténész, Budapest
Sági Zoltán	közíró, pszichológus, Szabadka
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Szabó Ferenc SJ	író, költő, Budapest–Róma
Tráser László	író, újságíró, Szeged

Tisztelt Olvasóink! Ha Önök 2019-ben az Aracs Alapítvány munkáját 1200 dinárral támogatják, akkor mi a továbbiakban is eljuttatjuk Önökhöz az Aracs ez évi négy példányszámát.

уплатилац 		НАЛОГ ЗА УПЛАТУ	
сврха уплате Uplata donacije	шифра плаћања 189	валута DIN	износ 1200,00.- din
прималац FONDACIJA „ARACS” HORGOS	број модела 	рачун примаоца 160-352841-17	
печат и потпис уплатиоца _____	позив на број (одобрење) 2019		
место и датум пријема _____	датум валуте _____		

